KRASZEWSKI.

KOLIBAR

61-62

J. I. KRASZEWSKI.

KOLIBAR.

PRIPOVIEST IZ ŽIVOTA.

PREVEO S POLJSKOGA I ŽIVOTOPISOM PIŠČEVIM POPRATIO

ALEKSANDRO TOMIĆ.

ZAGREB.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE".
1882.

JOSIP IGNJAT KRASZEWSKI

slavio je dne 17. ožujka 1879. veličajnu slavu. Te godine navršilo se je petdeset ljeta, odkako je slavni pisac Josip Ignjat Kraszewski počeo pisati svojim zlatnim perom, koje mu je u svem naobraženom svietu pribavilo mjesto medju prvimi geniji našega vieka, a nesretnu Poljsku prodičilo i uresilo divnimi umotvori. Pisac taj je zaista neobičan pojav u literarnom svietu; samo u romanu, koji mu je glavnim zanimanjem, napisao je Kraszewski, može se reći, toliko, koliko su svi poljski pisci zajedno stvorili, a pribrojiš li amo sve drugo, što je on kao pjesnik, povjestnik, dramatik, urednik, arkeolog i novinarski dopisnik napisao, težko da ćeš u svietu naći pisca plodnijega od Kraszewskoga, te bi se glede toga jedva mogao s njim porediti francezki pisac Aleksandro Dumas, premda je ovaj, kako se zna, često puta tudje proizvode pod svojim imenom turio u sviet. Al zato netreba nipošto misliti, da su uz toliku produktivnost njegova djela možebiti srednje ruke proizvodi. Ova kratka crta o njegovu radu neka nam pokaže, što vriedi njegovo pero.

Josip Ignjat Kraszewski rodi se 28. srpnja 1812. u Varšavi. Djetinstvo sprovede u Romanovu pod ljubeznom pazkom svoje prababe i babe. U roditeljskoj kući cienila se je književnost, majka bi čitala, a otac bi znao vješto

pripoviedati. Dvie godine bijaše Kraszewski u školi u Białi, zatim u Lublinu, a zatim na gimnaziji u Svisłoču. Vriedni profesor ondašnjega gimnazija Walicki, koga je on po svoj prilici ovjekovječio u prvom dielu svoje: „Pripoviesti bez naslova“ (1855.), potaknuo ga je na ozbiljnu nauku, tako da je mladić g. 1829. sa svjedočbom zrelosti pošao na sveučilište u Vilnu, koje tada bješe na veliku glasu. Ovdje se je bavio: medicinom, arapskim i hebrejskim jezikom, pjesničtvom, a pod uputom profesora Borowskoga stade izučavati poviest i staropoljsku knjigu, osobito djela iz zlatnog doba poljske književnosti, iz doba kralja Sigmunda. Vriedno je spomenuti, što je mladić tada pisao svojoj majci: „Ah, krasno li je raditi koliko god samo možeš; ta za počinak bit će još vremena, kad ruka više nebude mogla držati pera, ni oko razabirati slova, ni glava shvaćati misli!“ Kao djak napisa dvie crte, koje su kasnije štampane pod pseudonymom: „Pasternak“ u „Književnom tjedniku“. Buna poljska g. 1830. i 1831. pribavi Kraszewskomu dulje vremena zatvora u Vilni. Odsudjen na smrt, bješe pomilovan, te nastavi sveučilištne nauke. Poslije toga natjecao se je za učiteljsku stolicu poljskoga jezika na sveučilištu kievskom, te je napisao u to ime: „Poviest jezika poljskoga“. Medju svimi radnjami bijaše njegova najbolja, ali željene stolice nepostiže, jer ju je vlada dokinula. Tada se g. 1834. odputi u Volhyniju, te se na dobarcu Omelnu posveti gospodarstvu. U svojoj dvadeset i drugoj godini napisa već romane: „Zadnja godina kraljevanja Sigmunda III.“ (1833.), „Pan Karlo“ (1833.) i „Četiri svatbe“ (1834.), koji su osobito dobro bili primljeni. Njekoliko godina iza toga (1838.) oženi se sa Sofijom Woroniczevom, nećakinjom nadbiskupa i primasa poljskog, te podje na imanje Hubin, gdje je ostao sve do g. 1856. Tu bijaše on i gospodar i pisac, razvijajući svoje sposobnosti u tihoj samoći. God. 1856. preseli se s obitelju u Żytomierz, te ga njegovi zemljaci

izaberu kuratorom ondašnjega gimnazija, ravnateljem „kazališta volhynskog plemstva“ i predsjednikom statističkog odbora. God. 1858. posjeti Italiju, a god. 1860. preseli se u Varšavu, s kojom je već prije stajao u književnom savezu. Ovdje preuze uredničtvo: „Gazety Codzienné“, koja se kasnije pretvori u: „Gazetu Polsku“. Rad njegov iz tih godina je mnogostručan. Doskora (1863.) preseli se u Draždjane, te se ondje stalno nastani. God. 1875. podje u Švicarsku i Francezku i proboravi njeko vrieme u Meranu, nepostav ni časka u svom radu. Nemože nam ovdje biti zadaćom, da nabrojimo sva njegova djela, kojih ima više od tri stotine, a s manjimi članci i korespondencijom bit će ih za stalno preko 700 svezaka; ovdje ćemo spomenuti samo najznatnije njegove radnje.

U prvih svojih pripoviestih povodio se je Kraszewski za Sterneom ili još bolje za njegovim oponašateljem Fridrikom Skarbekom, koja obojica ljube ozbiljne prizore prekidati komičnimi zgodami. U tih pripoviestih boravi Kraszewski radje medju seljaci, nego u dvoranah plemstva, te plastički riše okolicu i ljude.

Ali već u historičkih pripoviestih, kano što je spomenuta: „Zadnja godina kraljevanja Sigmunda III.“, „Crkva sv. Mihajla u Vilni (1833)“ malo ima tudjega dojma, Kraszewski je tu već postao samostalan. Za tim sliedi njekoliko radnja, što no ih je poput Hoffmana fantastičkimi i živahnimi bojami izrisao, kao: „Leo Leontina“, „Bedlam“ i „Prosjakova gostba.“ Najbolja mu je pripoviest ovoga doba: „Četiri svatbe“ (1834). Za boravka u Omelnu bijaše marljiv suradnik: „Petrogradskoga tjednika“; tada izda i dva svezka svojih: „Pjesama“ (1838). God. 1839. napisa osobitim zanosom pripoviest: „Pjesnik i sviet“, koju je „Matica Hrvatska“ u prevodu izdala g. 1877. Djelo ovo pronese mu glas ne samo po domovini već i po stranom svietu. U to vrieme nastade i epos:

„Witoloranda“, kao prvi dio trilogije: „Anafielas“. Druga dva diela „Mindows“ (Mladog) i „Witoldovi bojevi“ izadjoše tek god. 1843 i 1844. Râd njegov poslije godine 1840. sve se više širi. Iz Volhynije uredjivaše: „Athenaeum“, izlazeći u Varšavi, te od god. 1841. do 1851. izdade 66 svezaka toga časopisa, za koji je on sam napisao gotovo trećinu sadržaja. Uza to je dopisivao u sve poljske novine, i kano iz rukava sipao pripoviesti, pjesme, vesele igre, drame u prozi i stihovih, književne studije (n. pr. o Dante-u), putopise, prevode, etnografske, arkeoložke, ikonografske, historijske i filozofske radnje, spise za mladež i za puk.

Osim toga Kraszewski je po više puta držao javna predavanja, on rado i izvrstno riše olovkom i kredom, te je mnoga svoja djela sam ilustrovao. Umije rezbariti, slika na ulju i akvarelu kano i na porculanu. Napokon udara u glasovir, prati sve glasbene pojave, dapače je i sam izdao njekoje svoje skladbe. To je njemu odmor, nu najradje se bavi arkeologijom.

Svrativ se opet na njegova djela treba da spomenemo njegov socijalni roman: „Čarobna svjetiljka“ (1843, 1844) i psycholožku fantaziju: „Pod talijanskim nebom“ (1845), u kojoj njeki mladić ostavlja svoju domovinu, koja mu se čini odveć prozaična, te hita u Italiju, gdje napokon, prevaren od svoje ljubovce, očajno pogine. G. 1847. napisa roman: „Sfingu“, u kojem je Kraszewski donjekle oponašao Götheova: „Vilima Meistera“, a u ovo doba spada i naša pripoviest, koju u ovoj knjizi u prievodu priobćujemo pod naslovom: „Kolibar“, a kojoj u poljskom izvorniku glasi naslov: „Budnik“, te spada u onaj liepi niz seoskih pripoviesti, kao što su: „Ulan“, Jaryna“ „Jermola“ itd., koje je sve Kraszewski u ovo vrieme napisao i izdao. Kolikom ljubavi crta pjesnik u „Kolibaru“ staroga kolibara i njegovu kćer, a kako je iz života crpljen značaj mladoga „gospodičića“, koji nije po sebi zao, — al drugovi, junoška obiest čini ga zlodjelnikom, nesrećom svoga roda i svojih podanika. Koliko ljubavi i prave pobožnosti u gospodičićeve majke, al ujedno od prevelike ljubavi koliko sliepost spram zlodjelom svojega djeteta i spram svojoj okolini? Slike su u „Kolibaru“ sve iz života crpljene, pak nespominju li nas one na dane i odnošaje naše prije g. 1848. u Hrvatskoj? Kraszewski je u ovih svojih seoskih pripoviestih malne nenadkriljiv europski pisac, jer doista malo ih ima, koji su kadri osobam svojim iz puka uzetim toli pravoga života udahnuti i ujedno toli vjerno dati cielom pripoviedanju mjestni kolorit. On zna upotrebiti i najmanju priču i najmanje pitanje u životu, da osnuje pripoviest, da nenadkriljivom umjećom bez svakoga nakita opiše ljudsku sreću, ljudsku borbu i patnju.

Godine 1857. napisa Kraszewski: „Hymne boli“, u kojih se očituje pjesnikovo negodovanje sbog sebičnosti svieta, a slave bol kao nješto sveta i božanstvena, te njim se pridružuje pripoviest: „Bolesti vieka“, koja šiba materijalistički pravac sadanjosti. Pitanje, dali je obstanak plemstva nuždan, koje je postavio Kraszewski u pripoviesti: „Dva svieta“, izveo je dalje u svojoj pripoviesti: „Morituri“ (1874), a odgovorio je konačno nanj god. 1876. u svojoj pripoviesti: „Resurrecturi“. Ova tri romana sačinjavaju jednu cjelinu, te nam podavaju sliku života poljskoga plemstva i iznašaju na vidjelo pjesnikove otačbeničke želje, što bi on sve želio, da bude plemstvo njegova naroda: triezno, voljno nauke i truda, puno domoljublja i požrtvovnosti, i uzor u svakom dobru svim ostalim slojevom naroda. Utisak, koji su ova tri romana na Poljake učinila, bio je doista znatan, te su zato i odmah, pošto su izašla, bila prevedena na razne jezike.

Još nam je spomenuti povjestne romana Kraszewskoga, kao što: „Capraea i Rim“ (1860,) i remek-djelo u ovoj vrsti: „Rim za vremena Neronova“ (1866.), gdje se opisuju oprieke izmedju kršćanstva i poganstva. U

novije vrieme, iza petdesetgodišnjega književnoga djelovanja pjesnikova, spominjemo još njegove pripoviesti od god. 1882.: „U progonstvu" i „Pukovnica", i dramu: „Obitelj", koja sva djela pokazuju još mladenačku svježost pjesnika, te stalnu njegovu nadu, da će Poljska trudom i trieznim radom svojih sinova iznova uzkrisiti.

Upliv pera Kraszewskoga na poljsku književnost i na život njegovih otačbenika je nepobitan, te svakomu Poljaku je danas rieč Kraszewskoga bilo u književnih pitanjih bilo u političkih mjerodajna, kao što i nemože biti inako rieč čovjeka, koji svoje književničko zvanje shvaća u ovih riečih: „Umjetnik je svećenik, koji pravim pojimanjem i shvaćanjem ljepote veće usluge čini ljudstvu, nego sva bogatstva ovoga svieta. Istina u moralnom svietu znači žrtvovat sama sebe za cielokupnost, podati život jednoga diela za cielinu. — Najviša istina je vrutak života — Bog!" —

KOLIBAR.

I.

Premda nam od njeko doba nemanjka pisaca, tražećih u domovini predmetâ i nadahnuća svojim slikam, mnoga ipak strana našega života, mnoga okolica naše zemlje, mnogi značaj nam vlastiti, ostade perom netaknut, mišlju još neshvaćen. Tako ginu i nestaju u prošlosti, nauviek možda, mnogobrojne slike, koje bi nadopunile kasno pisat započetu, kasno pojmljenu pučku poviest. Ta sám povjestničar nenalazi već traga u zamuknulih predanjih mnogoj crti njegdanjega života, koji svaki dan svoje lice mienja.

Njekoč se je sve, što nisu ljetopisi zabilježili, usredotočivalo u predanju, koje je na svoju ruku poviest idealizovalo; danas se sve polagano zaboravlja, ili se čudnovato, ubogo, mršavo, s njekoliko rieči, poput prezirne milostinje baca nadolazećoj budućnosti. Nu tko zna? možda će na grobovih predanja izrasti pjesničko im cvieće.

To je sigurno, da se razni krajevi jedva danas počimlju — nevelim iztraživati — nego razgledavati. Znatiželjnost hoće da površnim pogledom uhvati sliku, koja se je mrtvo i plitko priliepila na kartu prolazećega putnika. Treba živjeti u kraju, u kutu, koji se ima živo opisati; treba da je medju njim i nami sveza nesamo onakova, kakova je izmedju predmeta promatrana i znatiželje motrioca, nego sveza životna, srdačna, inače biti će slika samo lice bez duše. Mnogo li je ostalo okolica, netaknutih još, mimoidjenih, poznatih samo onim, koji u njih život sprovode, te koji nesmiju, ne-

umiju, nemogu prenesti na papir što vide; jer nepojme važnosti predmeta, koji im je svagdanjim hljebom.

Čitajuć već dosta davno putopis njekoga englezkoga turiste, koji je s obala gangeskih preko Perzije i Kavkaza, zatim jednim dielom Volinja, hrlio k Londonu, opisujuć uz put dosta površno i smiešno Mlinov i Torčin — pomislismo si: da bi opis vlastita dobro nam poznata kraja, okolice, mogao ipak biti zanimiv. Učinjen pokus našao nasljednikâ, kojim neka nam je slobodno radovati se. Za uspomenami na Volinj, sliedile uzastopce uspomene na Podoliju, Žmudj i Veliku Poljsku. Nu svi ti pokusi, a osobito naš, koli su daleko zaostali za onim, što bi imao biti putopis po vlastitoj zemlji? Kolike su još zanimive tajne ostale izvan korica tih knjiga, koje su po gradovih, gospodskih dvorih i palačah, po podrtinah i ruševinah gradskih tražile predmete svojim jednostranim i nepodpunim slikam. Kolikoput već nepožalismo hitnje svoje, misleć, kako bi ju nadoknadili novim djelom.

Danas medjutim, milostivi čitatelji, nedolazimo k vam sa sličnimi uspomenami, nego s pripoviedkom, kojoj je jezgrom slika iz života puka, najmanje možda poznata, stanujućega po šumah volinjskoga Polesja.

Ta odsječena, običaji, jezikom, vjerom i licem vrlo se razlikujuća od okružujućega ju plemena šaka prihodnika, davno se tu naselivših, zove se obćenito *Kolibari* ili *Mazuri.* Nu prvo je ime obćenitije.

Poriеklo tim doseljenikom dovoljno razjašnjuje ime Mazurâ, govor im, sačuvan ponješto naglasak i običaji; nu niti poznajemo povoda njihovoj seobi niti vremena, kad su amo došli. Istina je prava, da od veoma davno, od dviesta godina stanuju u tom kraju, ali od to doba nije samo jedna obitelj njekoliko puta svoju kolibu promienila i selila se s jednoga mjesta na drugo. Izim plemićkih obiteljskih prezimena, nesačuvaše nikakovih uspomena, nikakovih pismenih dokaza o svom poriеklu.

Te mazurske naselbine nisu sela; nigdje bo nećeš naći njekoliko koliba, koje bi kako tako na okupu bile; sve su razpršene po šumah i pustarah, najviše ih stoji pojedince po brežuljcih i kraj potokâ nedaleko puta. Nu u jednoj okolici, u jednoj pustari, u jednom obodu šume smjesti se obično njekoliko, dà i po koji desetak obitelji, přem odieljenih medjusobno znamenitim kadkad prostorom. Tako raztrkani niti su se pomiešali sa susjednim narodom, niti su zatrli loze svoje, niti zaboravili jezika svoga, pače ni brakova nisu sklapali sa okružujućimi ih Rusi. Mazuri ostadoše većim dielom svoji svojcati i vierni uspomeni svoga roda, koji visoko, prem bez ikakva uzroka, uzdižu.

Njihov nedruževan, samotan i divlji život, pa zanimanje, znamenito promienjeno nakon uništenih šuma, u kojih su oni prije izradjivali grede i dužice, pravili smolu, brezov katran i pepeljiku, morade uplivati silno na njihove običaje i ćudoredno stanje. Tako se je i dogodilo. Ti ubogi stanovnici šumskih koliba danas su možda najbjedniji i najžalostniji, milosrdje uzbudjujući žitelji Polesja.

Izprva su ti naseljenici liepo živjeli, imajuć pune ruke posla, valjda rad svoje vještine, kojom su znali hvatati smolu, praviti katran i priredjivati pepeljiku. Kašnje, kad je selećim se s jedne opustošene šume u drugu ponestalo posla; kad su s dobro plaćenih radnika spali na uboge šumske skitalice: odviknuli poljodjelstvu — čemu kod njih nebijaše ni volje — ne uviek sretni lovci, osiromaše posve. Dug boravak u toj zemlji, zatrvši im uspomenu na one krajeve, iz kojih su se izselili, zaprieči im vratiti se, na što oni do duše i nemisle.

Ogromne tamošnje šume, odkle su ravni kao trska, kao trska gladki borovi davali tolike vjekove katarke, odkle su silni hrastovi obskrbljivali tako dugo Gdansko i Kraljevac cjepanicami i dugami, odkle je toliko gustih

šikara promienilo se u unosan pepeo: danas su tužna pustinja, gdje je težko i zvier susresti i čestito drvo naći. Losovi, veprovi, srne i iste ptice utekoše iz golih borovika u malobrojne guštare, što su ih okružujuće ih bare ili čudan slučaj sačuvao od pohlepne ruke.

Kud bi prošao kolibar sjekirom svojom na plećih i puškom uzicami uvezanom, ostala bi iza njega gluha tišina te sami panjevi i trule klade. Gdje su pako ostanci borovih šuma izsječeni bili i na iste platnice i letve, tu bi još vlastelin i panjeve vaditi dao, da iz njih topi smolu. Doista tužno je pogledati tako uništenu šumu; jest to ruševina, pače još gorje, jer ti se čini velikim grobljem, na kom bi smiešno bilo zaplakati, a težko opet nepodati se tuzi.

Gdje bo su danas te naše šume, šumeće sred svečane večernje tišine? . . Sad su same močvare i bare, po kojih niče čapurast korov i potočna čestoslavica; bare gole, tužne, zarasle po obalah nizkom kvrgastom smrekovinom; čine ti se one mjestom, gdje se čarkaju dusi, pobjegavši iz proriedjenih šuma u guste visoke travurine i šikare. Gdjegdje lúka, ušivcem i mahovinom pokrivena, kao da mami na se noge lovčeve, da ga onda, kako je izdajnički zastrta, pognjuri u bezdanu močvaru. Ovdje voda na oko bistra draži ti dlan, da je zagrabiš; nu po njenih obalah poznati ćeš, da joj je izvor presječen, a lice joj i vonj neće ti dopustiti, da ju k ustima prineseš. Na iztrulu kolju, koje je označivalo granice starih lúka, naći ćeš u prahu izleženu zmiju; na svakoj bari žabu s izvaljenim očima u te buljeću; na svakom vlatku travke sjedečega komarca, koji ti dosadjuje pjesmicom i okružuje neraztjerivim oblakom rilâ. Čudna oblika muhe, kobilice i kao prah sitna stvorenja, koja proljećem udisavana ubijaju blago, obliećujo tu na gomile, te ih večernji vjetar bud pojedince, bud u ogromnih stupovih u vis zavitlane koleba amo tamo.

Ali vratimo se k šumam. Tužno li je tu i bolno ogledati se uokolo. Niti jedan visoki bor, niti jedan stari hrast nediže u vis zelene glave. Na bojištu ostadoše same mlade breze, žuta, izpaljena i mrtva borovina, potočna vrba, ubijena požarom, kojim spališe travu, kurika, jošje s crvenim panjem u sredini, bielo iverje topolovo i jagnjedovo, ili neravna, sgrbljena, odasvud opaljena, k ničemu više nepotrebna, a na tom groblju jedina još životareća omorika. Niže dolje probijaju postelju gnjila lišća ponizni stanovnici šuma, najduže na životu ostavši, jer najmanje potrebni: bokorići, zimolezi, resulje, borovnice i krušine, zureći bojazljivo i privijajući se k trulim panjevom, njegdanjim svojim zaštitnikom. Uz to cvate tude svake godine bujno cvieće, koje se je sletilo na plodnu zemlju kao na pašu; njegove sjajne glavice nišu se veselo i blistaju množtvom bojâ, koje se nimalo neslažu s tom turobnošću šumâ. Nu gdje padaju jedni, a da se nebi dizali drugi? Na groblju te bilinske aristokracije raste veselo puk i smije se, razsipljuć uokolo svoje sjemenke i žilice.

Gnjile klade, triešćem posute doline, iz kojih su povadjeni smolni panjevi, stara ognjišta pepelom zagnojena, pokriva već novo zelenilo, kiti već nov život. Po višjih mjestih hitro porasle vitke biele breze; gdjegdje kuša snagu svoju čepurast, kržljav hrast, mučeć se sačuvati si život. Borovi pogaženi, objedeni, izkrivljeni, guravi, biedni i patuljasti visokih roditelja potomci, ukopali se takodjer po pjeskovitih humcih, kamo redje zalazi blago. Ali to nije više ona stara, stoljetna šuma, koja je prije tu rasla!

Prolazeć tim grobljem i garištem, nećeš poplašiti zvieri, neće ti zalepršiti ptica nad glavom, nećeš začuti glasa prijašnjih šumskih stanovnika, koji su daleko njekamo odletili praviti si nova gniezda; samo čuješ gdje pâče patka selica putujuć k sjeveru, gdje zašumi krilî

crni šumski roda, vracajuć se s lova, ili gdje pjeva vivak svoju turobnu pjesmu. Putem naići ćeš samo na zarasle vučje jame, razvaljene lovačke sjenice, porušene pepeljarnice i na garišta zapuštenih koliba.

Gdjegdje humka, probušena hrastovim kolcem ili izkićena zasadjenimi hrastići, sjeća te, da su i tu medje; premda mršava, gola zemlja težko da će vriedna biti parbe i svadnje.

Takova je često slika poharanih poleskih šuma, premda nisu sve baš tako uništene. Ako su mjestimice i izsječeni na grede borovi i hrastovi, dozvoljeno je bar živjeti i rasti pomladku, ostavljene su šikare, koje borovik čine tajinstvenim i tamnim, ostavljena su stara, šuplja debla, koja odavna, ali uzalud, izčekuju pčele, i breze, koje je djetelj lišio samo tek bielih pregačicâ. Pa premda leže i gnjiju svagdje klade, jer ih nitko, mà da su i valjane, neupotrebljuje ni za gorivo ni za gradju; premda hrpe žuta triešća označuju često mjesta, gdje su ostrožki Židovi izradjivali gredice; ipak još ondje može živiti i zvier i biedni kolibar. Što više mjestimice su nepristupni, močvarami okruženi otoci ostali sve do to doba sjekirom netaknuti; onuda skiću se losovi i plaho prelieće stado srna, ondje još valjuška se vepar na mehkoj stelji u svježo izrovanoj zemlji.

Nu nedaj Bože tamo kolibaru! Ubrzo razrediti će se branjevina, pasti bez koristi najljepša debla, izgorjeti gajevi i šikare, jer nad Mazurom neima šumi ništa štetnijega; isti propali vlastelin, koji prodaje tisuće bečaka smole, gdje ih je i stotinu mučno izvaditi, netamani tako kao kolibar.

Od rana jutra sjekirom u ruci, spreman je rad granja oboriti najljepše drvo, a zbog svojih mršavih krava, kojih na proljeće neima čim hraniti, posjeći će što zahvati, da se bilo i mladicâ najedu.

II.

U njekoj još posve neizsječenoj poleskoj šumi, da leko od sela i dvorova, dapače i od istih puteva, štono raznimi pravci presiecaju borovike; na izkrčenoj, vlažnoj luci, kojom je tekao gnjio potočić, imajuć obale sitinom i šašom zarasle, stajaše daščara kolibarova malo na humku, naslonjena o tek nješto proriedjeno gajište. Kolibar izabira uviek, gdje bi mogao počiniti najviše štete.

Njekoliko puteljaka, što si ih jedva spaziti mogao, vijugalo se tu s raznih strana; jedne utrli ljudi, druge blago i koze: a na širjem nješto, točkovi prostih kolâ duboko izpresiecanom, vidjaše se stara, zarasla kolotečina. U okolo šumila šuma riedko gdje, a do korena nigdje još sječena; stari borovi i njekoliko razgranjenih hrastova po brežuljcih, dolje pako gusta ljeskovina i uz potok rastuće johe okružavahu to mjesto. Koliba od neobrubljenih borovih greda, na mahovini složena poput poleskih daščara, nješto samo od njih višja, nu vrlo im podobna, stajaše na povećem brežuljku luke u sjeni breza i borova. Krov joj bio pokriven stranom neizgladjenimi, klinci prizabitimi daskami, stranom pako i to nad sušom i oborom, štono su s njom jednu cielost sačinjavale, nabacanimi hrpami šaša i slame, pritisnutimi brezovim prućem. Po načinu, kojim je ta koliba gradjena, bijaše vidjeti, da se tu nije staralo ni za to, da bude trajna, niti da bude liepa; djelalo se samo brže bolje, nemisleć na sutrašnji dan — tek da je tu. Okna nješto veća od običnih na kolibah, vrata sastavljena od dasaka, vratnice na oboru od krivih trenica nespretno slupane, dimnjak od pletera i gline, u taj par crn i začadjen, sulo od izdubljena jalšina panja — sve to nije nimalo resilo kuće Mazurove. Nigdje nevidiš kreča, kojim seljak na svetkovine kao bielom košuljom kiti svoj stan, bojadišuć ga još k tomu uokolo žuto ili modro — nigdje ništa,

što bi godilo oku ili srcu. Za oborom od plota, eto ti i drugoga plota od granja, izkrčenih panjeva, odsječenih klada, što no u hitnji nabacan okružavaše vrt, u kom, sred neravno izvedenih slogova, stršili su nedogorjeli ostanci crna korenja od drveća i grmlja.

Nu stupimo unutra u kolibu, koju sačinjavaše: predkućnica tamna i nečista, soba s prisobkom i komora s druge strane. U sobi na svemkolikom pokućtvu vidjelo se, da ga je na brzu ruku sgotovila kućna radnja: stolovi i klupe, slupane od neravnih i neizgladjenih dasaka, tresle se na tankih, tek malo ostruganih noguh. Posudje pako gospodarsko, koje je svakako trebalo jače i vještije izraditi, činilo se, da je kupovno. Krušna peć s kominom, izmazana ilovačom, a iztrta plećima grijućih se pri njoj, zauzimaše velik dio prve sobe; tu vam je bila i slamnata, ilovačom omazana posuda, služeći za razsvjetu lučmi u dugih zimskih večerih i jutrih. Do vratâ kao i u kolibi stajaše čabar, vjedro, drven zajimač, lopata, varjača, metla za čišćenje peći na dugu prutu i čabrenice za nošenje vode.

Na kominu i peći njekoliko crnih lonaca, na polici njekoliko flaša i zdjela bijahu svjedoci velika ubožtva. U kutu kukavna postelja, za nevolju slupana, izpunjena gadnom posteljinom i starimi krpami izderana darovca, a izpod nje virile zelene noge kovčega. Nad njom uz pušku i torbu visijaše u crnu okviru slika Majke božje čenstohovske, Isusa boremelskoga, palma i žuta gromnica s vjenčići, dosta već paljena. Na drugoj strani počivaše u željeznih koricah samotna i tužna, stara, zahrdjana sablja s kožnim pripasačem; odavna je bez dvojbe, odavna tu počivala, jer je i stiena pod njom bila svietlija.

Svagdje bijaše viditi veliku nuždu, iztičuću se u svačem. Tužno je tu oknom prodiralo svjetlo od luke, tužno siktao oganj u kominu, a kadgod bi sjeo na klupu, uviek bi te pratilo čudno škripanje i kao pucanje suha drva. Gole stiene samo što su čadje ocrnile, te izim zaštitnice Majke božje, stare nerabljene sablje i puške, izim malo ne puste, u kutu viseće police, nije bilo oku na čem ustaviti se.

III.

U čas, kada započimlje naša pripoviedka, vladaše još mlado, tek izpod sniega pomolivše se proljeće, strašno doba ubogim, jer pada baš u one grozne mjesece, koji tješe nevoljnika nadom u novu hranu, pošto mu je stare već davno ponestalo. Marha i ljudi, prepativši do kraja ljutu zimu, ogledaju se uokolo, moleć Boga, da oživi i ozeleni zemlju, koja ih hrani.

Uz to neima ništa žalostnijega nad tom, u našem podnebju često oštrom i dugom godišnjom dobom, predtečom iza sna budeće se zemlje. Drveće golo, a ponjave još posve neotopljena, pocrnjela sniega i leda, leže po dolinah, kriju se po uvalah; zrak vlažan i hladan; na nebu sivi oblaci kišoviti i sniežni; po stajah i žitnicah ili je već pusto, ili je malo što ostalo.

Marha kolibarova vikla hraniti se i usred zime granami mlada drveća, njegovom korom te travom izgrebenom izpod sniega, umije, ako i kukavno, spasiti si život. Koza previja se i vere k tečnim pupoljkom, koji ju dovoljno hrane; ali čovjek! Čovjek već u to doba umire kadkad s gladi, miešajuć u kruh, što se samo miešati dade, da prevari želudac i dobije vremena.

U kući kolibarovoj kasno u večer, uz upaljenu smolnu luč, sjedjaše ciela obitelj, izim jednoga joj člana. Stari Bartol bijaše još u šumi.

Udova Salomeja, njegda žena brata Bartolova, zvala se Pavlovicom; sin Bartolov Matija i kćerka Julka

pogledali svaki čas k vratima, prisluškujuć, da li se nevraća otac. Mrka i vlažna večer hučala i bjesnila šumom, koje glas bijaše priviklu uhu gluhom šutnjom. U kominu varilo se nješto u loncih, na koje je kadkad dosta hladnokrvno pogledala Pavlovica. Bijaše to žena kojih petdeset i njekoliko godina, običnih crta, tamno-žute masti kolibarom vlastite, lica navorana, u gadnu, njegda bielu rubcu na glavi, u poderanoj, platnenoj suknji i gruboj, šarenoj košulji. Na ugaslih joj očijuh, bliedih ustnah, vidilo se, da tu stanuje nužda, patnja i podlost; patnja bo, koja uzdiže i oplemenjuje jake, obara i izopačuje slabe.

Vidjelo se na njoj, da se nebi suzprezala od ničesa, kad bi joj se sgoda pružila zamieniti svoj težki život boljom srećom; čuvstva poštenija, ako su i kad u njoj živjela, ugasnuše pod bremenom svakdanjih skrbi, a bez nade, da će ikad bolje biti. Podvitih nogu, rukû pod obradak utisnutih, razčupanih vlasi, kojim nisi razaznati mogao masti, sjedjaše duboko zamišljena, zadubljena, uprvši nepomično oči svoje u zid.

Uz nju, u zapećku prela je Julka, kćerka Bartolova.

Divan bijaše to pojav u kući siromašna kolibara: biela, blieda, vitka, crne, vitičaste kose, crnih očiju, zastrtih dugimi trepavicami, zaokruženih krasnimi obrvami, činjaše se, kao da je tek od djeteta djevojkom postala.

Pod grubom, ali čistom košuljom počeo se tekar pomoljivat djevojački joj lik. Iz njena crna oka, ljubkih ustana govoraše buduća, još nerazvijena strast. Ubogi nakit nije bio bez pomnje zataknut, dapače metnula ga je na se očevidno s nakanom, da ju resi, da ju kiti; gladko počešljane, prekrasne duge vlasi privezala malenom, plavetnom maramicom, kojoj je uzao bio vješto spleten, a krajevi joj naumice dolje se objesili. Na vratu joj brojanice i žut križić virio malko izpod izvučene jačice na košulji.

Julka je prela, ali nemisleć na kudelju i vreteno: bludeći joj pogled odavaše, koli je duboko zamišljena. Bilo je vidjeti, da je svojimi misli i svojimi nadami otišla daleko od kolibe i od šuma.

Nedaleko od nje sjedjaše na izvraćenu čabru Matija, pravi pravcati kolibar, s timi potezi lica bez izraza, kojim je nužda oduzela život i mladjanu svježost. Konopljaste vlasi, naježene na glavi, spustile mu se nad sive, bliede i tupe oči. U crtah mu ništa plemenita, ništa, u čem bi iole naličio sestri. Na obrazu ni traga rumenilu — u obće sve lice rano postarano odavaše mnogo više godina, nego što ih je Matija u istinu brojio. U taj par pleo je šuteć čarape; do nogu mu ležaše mršavi, naježene dlake, oštrih ušiju, izpalih kukova, stražar kolibe, osobni prijatelj Matijin — stari, vjerni Burko.

Samo prasak luči, iz koje se dizahu klupka dima, prekidaše šutnju. Napokon uzdahnu Pavlovica i počešavši se po glavi, povika oštrim i neugodnim glasom:

„A što je to, da neima Bartola?“

„He?“ upita glupo Matija, baciv od sebe čarape.

„Čudo mi je, što se Bartol nevraća.“

„Kakvo čudo! Valjda je gdje zabludio — tà noć je tako tamna! Ni Burko nebi pogodio.“

„Gdje bi mogao Bartol zabluditi!“

„A zašto ne?“

„Poznaje on bar bolje šumu, nego li svoj džep.“

„Da! Poznaje ju svatko od nas, pa ipak može svatko zabluditi, kad hoće nesreća!“

„Nepleti koješta Matijo!“ pretrgnu ga Pavlica.

Matija skrenu ramenima, zakima glavom, pogleda na sestru, koja je probudjena razgovorom počela presti, i uze opet polagano čarape u ruke.

„A meni bi se htjelo jesti — reče domala Pavlovici. — Hoćete li čekati na otca?“

„Čini mi se, da nevriedi ni pitati za jelo!“

Matija ustane, protegne se, podje k vratima napiti se vode, i baci se stenjuć na klupu. Poležav malko, zahrka ubrzo.

Pavlovica začuvši da spava i osvjedočivši se pogledom, obrati se k Julki, koja je polagano prela.

„Zapjevaj štogod — reče — dosadno je! Vjetar sve većma duše po toj gluhoj pustinji. A taj bolvan spava! Trni prolaze čovjeka, a on još u takvoj noći nesreću spominje!“

„Neimam volje pjevati.“

„Kako to? u tvom vieku? Mili Bože! Kad sam ja bila tako mlada, moja mati, daj joj Bože pokoj vječni, nije mi mogla začepiti usta.“

„Bili ste valjda u dobru, pa ste se mogli i veseliti.“

„To se razumije. Tad bo su za svakoga mnogo drugčija i ljepša bila vremena! U šumi sve huči od rabote, da je milota bilo pogledati takov metež i takov život. Huka, buka, sjekire lupaju, u pećih praska, dveka kaplje, a Mazuri pjevaju. Tu leže zlatne grede, tamo se dùge na hrpe slažu, tu lučivo spremaju, tamo brezovu koru svažaju, dalje pepel pale, tamo opet pepeljika kipi. A treba znati, da pokojnomu Pavlu nije bilo ravna u pepeljiki, nesamo koritnoj, već i kotlovoj. Razvažao ga na deset i dvadeset milja daleko. I u njega bio uviek bolji pepel nego li u drugih. Bilo nam dobro, neima prigovora — bila i koja krajcara, bilo svega, što se srcu htjelo. A! a! samo da nebijaše te nesreće!“

„Nesreće?“

„Dakako! Pobili se u krčmi s Krivonosim i moga zahvatili u glavu ušicom od sjekire, s česa je dvie godine odležao u postelji, prije nego li je umro! Ah! uništila me je ta prokleta bolest. Kad bo je već Bog tako htio, da ostanem sirotom, da je bar, razboliv se, namah i umro; ali ovako se je i on kukavac ljuto namučio, a mi sve razprodali do zadnje košulje, da poslije nije bilo čim pokopati ga. A sad mi je evo pod stare dane obijati tudje pragove.“

„Kako tudje? — reče Julka — tà mi smo bar svoji, Pavlovice.“

„Svoji! da! svoji!“ skrenu glavom i ušuti.

Matija spavaše, a Burko pruživ se do njega na klupu, i gledajuć u okno, podigao uha i nakostrušio dlaku.

„Ali i vam je težko!“ — dodade za čas uzdišući Pavlovica. „Ja, koja sam ljepši život sprovodila, te se sjećam prijašnjih vremena, neznam doista, kako ćemo još izplivati. Što koji dan, to sve gorje, sve to veća nužda, nigdje nikakova šumskoga posla do li te kukavne smole, što ni poture nevriedi. Htjeli bi nas prekrojiti u seljake i s volovi pognati na njivu, ali iz toga nebude ništa. Bolje da pomremo od gladi.“

Julka uzdahnula.

„Kakov li je to život! Muka, jednom riečju. U smočnici prazno, kao izmeteno; blago pocrkalo. Vas nam imetak jedna mršava krava i dvie koze, a kozliće podavili vuci. Brašna za hljeb nebude do dojduće nedjelje.“

„Otac će se zato već postarati.“

„A odkud će se postarati? izsisat iz prsta? Hodeć s puškom, što ubije, to se i pojede, od kožâ se neobogati, jer i zvjeradi nije odviše u šumi, posla neima, a mladi gospodin . .“

Spomenuvši stara mladog gospodina, Julka se malko zarumeni. Pavlovica kao da toga ni opazila nije, nastavi dalje:

„Mladi gospodin zar neće pomoći? što misliš?“

„Zar ja znam? zar ja znam — živo odvrati djevojka. — Nu čini mi se —“

„Što ti se čini, dušo?“

„Sama neznam. Tà i on i stara gospodja vrlo su milostivi ubogim ljudem; to su samo ravnatelj i ekonom, što bi kožu s njih sgulili, kad bi mogli.“

„Tako je, to je prava istina! Tako je dušice! Mladi gospodin, dobra duša, krasan momak! A ti si mu baš u oči pala."

„Tko? ja? — povika djevojka, i skrenuvši ramenima stane brzo presti. — Ja? dajte mi mira!"

„No, no! Kao da ja neimam očiju. Nepretvaraj se! Znam ja sve, znam."

„A što znate?"

„Što? Kako si znalična!! Mladi gospodin često s lova skrene u našu kolibu, pa opazi li te na dvorištu, to se porazgovori i pošali s tobom. Pa tad ti je tako mio i sladak, kao da si ga medom namazao. Oj! oj! kad bi ti bila pametna, kad bi se to mene ticalo, znala bih ja već, što bi mi bilo činiti."

„Ali dajte mi mira! — podiže se Julka sva zažarena. — Ja Bog i duša neznam, što vi to mislite. Oslobodi Bože, da to otac čuje."

„No, no! tiho! tiho! neima ništa!" — šapnu postrance pogledavši najprije Julku, pa onda spavajućega Matiju.

Julka je medjutim otišla k peći, da prigledje k večeri, za koju se je vario korun i kaša — oboje bez masti. Korun, prije nego što se stavi na stol, imao se malko sirom posuti, a kaša samo osoliti te gljivami i crvenim lukom začiniti; slanina bijaše tu davno nevidjenom poslasticom, a maslo prodavalo se većinom u gradu, da se utrženim novcem kupi sol i dobave prve potrebštine života.

IV.

Još je kraj vatre stajala djevojka, kad al začuje se kucanje na vratih. Pavlovica podiže se, a Matija probudivši se htio je posvietliti u hodnik, nu hrzanje konjâ zadrža ih oboje. U to doba, usred puste šume pa s konji

na putu bilo je to nješto tako čudnovata, nješto tako neobična, da su svi strahom pogledali na se, kao da bi se pitali: — što bi to moglo biti?

„Hej! ima li koga živa? Bartole!"

„To je znanac! — reče Matija smjelije — ali vrag si ga zna, tko je i zašto je tu?"

Pograbi luč, pomoli se malko na vrata i upita: „Tko je božji?"

I Burko staviv prednje cape na visoki prag i uznesav glavu u vis, počme raznolikimi zvuci zapitkivat pridošlicu.

„Nu! tko, naši! Svežite psa!"

„Njekakov židov", šaptnu Pavlovica.

Matija zatjera Burka u kut za akovče, na koje uzpev se vjerno pseto nastavi i dalje lajati.

„Nu! tko, naši! — opet će glas iz hodnika. — Je li doma Bartol?"

„Nije."

„A Matija?"

„Gle, gle i mene poznaje! A! to sam ja."

„Hodi amo! Tu su njekakvi konji pasli oko vaše kolibe. Pohvatao sam ih, pomozi mi ih svezati, jer će se opet razbjeći."

„Konji! konji! čiji?

„Zar ja znam."

„Ali što bi tu o pônoći tudji konji radili? — klimajuć glavom šapnu Pavlovica. — A što vas nosi amo tako kasno?"

„Kasno ili ne! Nu! to ćete već doznati, zašto sam tu, samo izadjite i otvorite mi obor."

Matija ohrabri se na glas židova i izadje, znaličan ponajviše da vidi konje. Židov Bramko, koji se je skupa s njimi pojavio, bio mu je dobro poznat.

Stanovaše u obližnjem, kukavnom gradiću poleskom, ležećem na brodivoj rieci, od koje je s veće strane i

živio. Kako je tu bilo skladište tovarnih drva, šumske gradje, smole i dveke iz okolice, te pomalo i trgovine s raznom robom, to su si mogli seljaci, a kadkad i kolibari štogod zaslužiti. Na njekoliko milja uokolo sve je živilo od toga gradića, počam od plemića, koji je tu sve, što mu je za život trebalo, na vjeru dobivao, pa do seljaka, koji je tu mogao kupiti soli, strojenih koža, pa čapku na sajmu i rubac za kćerku, a prodati za malu cienu kola siena i drva. Sred Židovstva, koje je poput mravi, što pod oborenim drvetom svaki dan podižu sve to veći i širji mravinjak, odlikovao se je Bramko ne bogatstvom, već neobičnom okretnošću. Nebijaše sajma, ni posla ni ugovora bez njega. Gdje nije radio za sebe, bio bi tudjim poslovodjom; gdje nebi ni za drugoga trgovati mogao, tu bi gledao zapriečiti posao; gdje iz prva nebi mogao zapriečiti posla, nastojao bi naškoditi mu lukavo mà i kašnje. Pohlepan, neumoran, lakom za dobitkom, niti najsitnijih njegovih mrvica nebi ostavio na zemlji.

Pronosili se ne bez temelja glasovi, da u potaji trguje zabranjenom robom, te, što je još više, da ortači sa konjokradicami; ali toga nije nitko okretnu Židovu dokazati mogao. To samo bijaše sigurno, da su se svaki čas drugi i još k tomu vrlo dobri konji vidjali u njegovih rukuh, da je često odilazio od kuće, neznajuć ni živa duša kamo, da su se kod njega noćju sastajali nepoznati, odrpani židovi; ali izim sumnje nebijaše proti njemu nikakovih dokaza.

Bramko bijaše pristala uzrasta, širokih pleća, silan, zdrava lica, pogleda drzovita i oštra. Bio izgleda ponosna, govora često porugljiva, a ponašanja upravo ohola, osobito prama onim, koje je nižjimi od sebe smatrao.

„Nu! otvori obor!“ reče Matiji, koji je izašao bio na dvorište i vas zabezeknut motrio četiri ularî povezana konja, vodjena njekim odrpanim Židovom.

„A čemu to?“

„Spremiti ću konje.“

„Spremiti konje?“

„Da odpočinu.“

„Kanite tu noćiti?“

„Vidjeti ćemo.“

„Ali u nas neima mjesta.“

„Kako to? a obor? a staja?“

„Staje i nije nigda bilo u nas, a u oboru sušimo drva.“

„A vaša marva?“

„Kakva marva?“

„Vaša. Zar ni marve neimate?“

„Krava stoji u privratu, a koze pod krovićem za oborom.“

Židovi porazgovorili se po svojem medju sobom.

„Kako će to biti? — Upita Bramko — još nećemo moći ni konjâ spremiti.“

„A što? pa mà na dvorištu.“

Židov mrmljaše ljutito i koracaše bijuć se u bokove; približi se k vratima obora, izmjeri ga okom i povrati se k Matiji.

„Imam posla s otcem, moram se tu zadržati i te konje do sutra ovdje ostaviti; izprazni mi obor.“

Matija udari u smieh. — „Oj! oj! to bi bilo posla na dva dana, toliko leži tamo klada. A je li, što bi vi dali tim konjem?“

„Siena.“

„Kakva siena? van da ga imate sa sobom?“

„Ima ga valjda u vas. Čemu vam krava?“

„Krava? Konji neimaju toliko pameti, koliko krava. Ona se hrani lišćem i grančicami, kao obično kolibarske krave.“

Sad je već Bramko stao kleti do neba i trgati čapku i šepicu.

„Nu! kad je tomu tako — povika — tim gorje po vas; mogli ste si štogod zaslužiti, bio bi si otac dobru zakovao pataricu, ali kad je tomu tako, te neimate gdje ni konjâ postaviti ni nahraniti, to idem dalje!"

„A što, ako bi počekali na otca? On samo što nedodje, pa bi vas mogao svjetovati. Medjutim unidjite i ogrijte se u sobi."

Židov porazgovoriv se s odrtim drugom ušulja se u kolibu i nesnimajuć čapke unidje u sobu, mjereć crnima, oštrima očima Pavlovicu i Julku, koje su ga znatiželjno motrile. Šuteć baci se prezirno na klupu nasuprot peći te izvinuv skute od kaputa, stao drhtati od zime.

Još se nije pravo ni smjestio bio, kad al za njim zaškrinuše vrata i stari Bartol prestupi prag svoje kolibe korakom, po kom su ga svi već iz daleka poznali.

Bijaše to muž već vremešan, ponješto sied, visoka uzrasta, silnih pleća, odjeven kao što obično hode kolibari. Na njem siv, kratak kaput, opasan crvenim pasom, hlače proste, platnene, opanci s remenjem, čapka mala bez krila, torba od jazavca i puška na ramenu. U pasu u crnoj kesi kresivo a do njega zataknut velik nož.

S liepa, visoka jur ćelava čela odsievaše u podpunu vidu lice, ne doduše idealno, ali puno duboka izraza i odvažnosti; činilo se iztesano iz kamena a zastrto njekom neutješivom tugom i neukroćenim bolom. Tuga ta vidjaše se na osmiešku ustana, na spuštanih vedjah, na nabranu čelu. Riedka, mrka, kratko ostrižena brada odbijala se skladno od gotovo gole i blišteće se glave.

Bartol pogleda na svoje, zatim na Židova i promrlja pozdrav kršćanski, koji se je samo njegove kuće i rodbine ticao

„No! kako ste? — započe sam Židov, — dobro da ste došli, čekao sam vas."

„A što ćete mi to reći?" — malko ponosno odvrati Bartol — „znaličan sam."

Bilo je vidjeti, da je Židov svojom nehajnošću uvriedio kolibara, od koga se je nadao, da će ga ponizno i srdačno primiti, znajuć kakov je ubog. Starac medjutim snimi sa sebe torbu i pušku.

„Možda bih vam priskrbio dobar posao, kad biste me zamolili."

„To vi onda neznate", reče Bartol, „da ja nikad nikoga za ništa nemolim, izim Gospoda Boga."

„No! aj vaj! kakov ste ponosan!"

„Ali kakov bi to bio dobar posao? Dati ćete mi luči pravit u gospodina sudca ili dveku u gospodina Romualda? he?"

„Tfu! o tom nevriedi ni govorit; našlo bi se štogod boljega — ne takov posao."

„Pridrži ga sebi!" reče mu Bartol, klimajuć glavom.

Židov ugrize se u ustne, pljune i skrene ramenima.

„Negovorimo o tom."

„Negovorimo."

„Neimate li gdje spremiti konjâ, što sam ih u šumi nedaleko vaše kolibe pohvatao."

„Oko kolibe! u šumi! Šališ li se? ili se rugaš ljudem? A zašto bi ih tu spremio?

„Da prenoće, da odpočinu, prije nego . . ."

Matija uplete se u razgovor, pripoviedajuć otcu, kako je već Židovu protumačio, da u njih neima mjesta za konje. Starac potvrdi rieči sinovljeve.

Po tom približiv se k Židovu i smiešeć se žalno i porugljivo ujedno, reče Bramku:

„Zašto nevodite kao uvjek svoje robe k Jakobu?"

Na te rieči pocrveni Židov, probliedi, pokupi se s klupe i namignu nemirno na starca. Taj se je samo prezirno nasmiešio.

*

„Baš vam želim, da odete do Jakoba, jer danas su i Jakoba sama i konje njegove pobrali noćju u grad poslani desetnici.“

„To nemože biti!“ zacvokota Židov, čupajuć si bradu.

„Doznati ćete!“ odvrati hladnokrvno Bartol.

Bramko ogleda se uokolo i hitro pristupi k starcu, te ga stane na tiho moliti, napastovati, dosadjivati mu; izvadi napokon i kožnatu mošnju, ali stari Mazur odbi ga hladno i reče samo glasno:

„Daj mi mira!“

„To je vaša posljednja rieč?“

„U mene neima ni prve ni poslednje, nego samo jedna rieč.“

„Nu! dobro! dobro! — biesno povika Židov — žaliti ćete.“ — To rekav pohiti k vratima i nestane ga. Smiešeć se pogleda za njim Bartol, ali Bramko nepovrati se više. Nečujuć dupota konjskoga mislio je, da će se još Bramko po običaju židovskom vratiti; sjedne mirno na klupu i stane skidati mokru obuću, medjutim je Pavlovica spremala večeru. Ali se Židov više nepokaza. Kratko vrieme iza toga vraćajuć se Matija sa dvorišta u pratnji svoga nerazdjelivoga Burka donese glas, da su Židovi izčeznuli, ostavivši k plotu privezane konje.

Starac zamisli se časak i neodgovori ništa, samo mu se čelo namrgodilo.

Večer minu brzo u sumornoj šutnji. Bartol nedonese ništa s lova sa svog obična hoda do li jednog tetreba za sutrašnji objed. Brašna za hljeb moglo je svaki čas nestati, a Pavlovica nije smjela pogledati na dno badnji, u koju je usuto bilo.

Vidila stara nudjene od Židova novce, domislila se brzo, o što tu ide i ljutila se u srcu na staroga Bartola; ali nesmjede ni pisnuti, jer kolibar nije ničijega svjeta primao.

V.

Sutrašnji dan bijaše hladan, ali nebo vedro, ptice probudjene suncem cvrkutale po šumi, ševa uznosila se nad crnim još i vlažnim poljem. Stari Bartol izašav prije zore, opazi privezane još na vratih kolibe konje, koje su Židovi tu ostavili. Biedna kljusad polegala po goloj zemlji, čupala razsutu slamu i driemala izmučena. Starac, uočiv ju, skrene ramenima i zovne sina.

„Veži te konje — reče — i podji s njimi u grad, predati ćeš ih u ruke pomoćniku; reći ćeš, da je Bramko bio noćas u nas i tu ih ostavio.“

Matija pogleda otcu u oči, počeša se po glavi i neodgovori ništa; nu bijaše vidjeti, da je dvojio o svojoj vještini, da li će znati i moći stupit pred strašnoga pomoćnika, koga je sva okolica poznavala kao pijanicu i okrutnika.

„Ali ne, ne! — promrmlja u sebi Bartol — bolje će biti, pojdem li sam s njimi.“

„Dakako! dakako! — brzo dodade Matija; — jer ja bih tamo sigurno zaboravio, da imam jezik u ustih.“

„A ti — prekine ga otac — kreni s puškom u šumu i u dvor po hljeb, što nas odonud ide. Namiru naći ćeš zataknutu za slikom.“

„U dvor, premda je i to muka, ali ću si ipak znat pomoći — reče Matija. — Ali i tamo, kad me stanu šiljati od Poncija do Pilata, od jednoga do drugoga!“

„Već bi bilo vrieme, da jednoč počmeš svojom glavom misliti — otrese se oštro stari Bartol. — Još malo, pa će i mene nestati, te ćeš morat i sestrom se brinuti i na kolibu misliti.“

Matija umuknu; stupiše natrag u kolibu, gdje je već Pavlovica, dignuvši se s dasaka, na kojih je spavala, naložila bila vatru i pristavila malo kozjega mlieka za ručak.

Sunce uzpelo se već nad šumu i svietlilo jasno kroz gole grane, kad je Matija metnuv na se sivu haljinu, jazavačju torbu, nove cokule i zavjesiv pušku, krenuo pješke k dvoru. Medjutim je starac, baciv na konja vlasenu vreću, zajašio i stao vodit židovsku kljusad u grad. Pavlovica moleć mekanično „očenaše", spremaše lieno po sobi, Julka češljala svoju dugu crnu kosu pred razbijenim zrcalom.

Obadvie šutile, gledjuć se postrance. Julka nesmjede dirnuti u staru, a stara neznade, kako da povede razgovor, za kojim je čeznula. Napokon, kad su obadvie sjele k peći, ugrievajuć crni i suhi hljeb, umočen u malo mlieka, stara oglednuvši se nehotice uokolo i nevideć nikoga, do li jedine sive, mršave mačke, započe:

„Eto tako! dan na dan muka i nevolja! — Uzdahnuvši nastavi: — i biti će sve to gorje i gorje."

Julka gledaše ju šuteć.

„Stari Bartol bio gol vas svoj viek i umrieti će još bez rubače na ledjih; mjesto da sreći pruži ruku, motaju mu se po glavi njekakve mušice, ponos, što li je? Eno, tako i sinoć. Židov htio samo jedan, dva dana ostaviti u nas konje. Što je njemu do toga, kakvi su to konji. Ne! nego je trebalo odbiti krajcaru, kad krajcara sama hoće u džep. Vi ćete još svi poginuti s vaše ludosti."

„Dajte mira! Otac zna bolje, zašto neće da ima posla s tim Židovom."

„Jer je budala i tvrdoglavac. Prosti mi Bože, ali me istina tišti, pa moram s njom van; jer što je istina, istina. Nisu više takova vremena, gdje bi čovjek mogao od sama poštenja živiti. Tà i seljak je glup, ali veli: — Neuzmi na dušu, nebude u duši."

„Ej Pavlovice!"

„A što to! reći ću golu istinu. U starog otca jedan je kotač odviše u glavi, o Matiji nevriedi ni govorit, to je pravi glupan. A ti, kad bi imala više od njih pameti u glavi, mogla bi ih sve spasiti."

„Ja! Ja! pa kako to?"

„Kao da ti neznaš? Mani se! mani! Zar neshvaćaš, da bi ti mogla sve izposlovat u mladoga gospodina?"

„Što to govorite! Vam se sniva!"

„Što je istina, istina."

„Ali to nije istina."

„Kako ne? Nisam valjda to izsisala iz prsta. Kad me dražiš — no reći ću sve, kako je bilo."

„Što, kako je bilo? što?" Liepa djevojka zarumenila se i stala plašljivo obazirati se.

„Znaš, da sam prošle nedjelje bila u dvoru."

„A, tako, bili ste!" odvrati djevojka drhćućim glasom.

„Ho! nepresiecaj me, već slušaj. U dvoru kao obično u gospode: bučno, veselo, da sve srce igra, a svieta kao u gradu. Ja, koja sam njekoč dvorjane posluživala, sjetivši se mladih godinica, malo što nisam od zavisti zaplakala. Nu! bilo pa prošlo! Na majuru u ključarice prže na masti kobasice za goste; u ekonoma kartaju se, piju medicu; u družinskoj sobi smieh i vrzanje oko mastnih zdjela, s kojih slanina po zemlji kaplje. A što tek da reknem o palači! Podjem najprije do ključarice s tom mojom ranom na nogi, da ju zamolim masti. Ključarica mi je stara znanica, ali me je odpravila po liek k samoj milostivoj, koja takodjer voli liečiti i pomagati. Poznaješ valjda staru milostivu gospodju?"

„Vidjela sam ju u crkvi iz daleka."

„Sveto čeljade! Bog i duša, sveto čeljade! Velim ti, Bog će ju ravno uzet k sebi u nebesa. Ljudem angjeo — a pobožna, milostiva; zato su ju, kako čujem i prozvali susjedi: „Majkom milostivom", i duše mi, istina je. Svukoliku palaču ustupila je sinu, koga ljubi, kao što se već ljubi jedínac; predala mu vas svoj imetak, sama pako stanuje u vrtu u oficirnici i živi od svoje

mirovine. A bavi se sirotica liečenjem, odgojem djevojaka i vršenjem pobožnih djela. Sveto čeljade. Odem dakle k njoj. Primi me kao obično sladkimi riečmi: dušice, srce moje. Zapovjedila mi nogu pokazat, ogledala ju sama, dala masti, nahranila me, napojila, i tad tekar uzela me pitat: tko sam? odkle? kako živim?"

„Pitala vas?"

„Dakako! Pripoviedala sam joj sve, našu biedu, nuždu i koliko nas je, pa je bilo govora i o tebi. Na to me upita: a koliko joj je godina? a umije li ona šta? A zatim: mogla bi možda služiti u dvoru?

„Nije možno?" povika Julka skočivši s klupe.

„Tako mi Boga, istina je!"

„Pa što onda?"

„A što bi bilo? govorila sam jednoč o tom sa starim Bartolom — ali taj se otresao na me. — Ja svoga djeteta nedam u dvorsku službu, znam ja, što je to".

„O! sigurno, da na to nigda pristati neće".

„Težko! težko! jer mi je namah na to rekao: zar neznate, kako prolaze djevojke u dvoru? bolje je umrieti s glada, nego li sa sramote. Čudak stari. Zalud sam mu govorila, što je bilo djevojaka u milostive gospodje, sve ih je s mirazom poudavala za pisare, gumnare, lugare i ključare. Ali briga njega. Ja svoje, a on svoje!"

Julka duboko se zamislila i spustila glavu; Pavlovica upre u nju svoje sive ali u taj par blistajuće oči i djavaoski posmjeh izkrivi joj ustne. Zatim uzdahnu i tobož nehajno podje k ognjištu nametati vlažna triešća na skoro već ugaslo ugljevje.

VI.

Mi ćemo medjutim izpripoviedati, čega stara nije htjela ili mogla reći Julki.

Vlastelinski dvor u Sumači (tako se je zvalo selo i majur, u kom je mladi vlastelin stanovao), bijaše u istinu po svoj okolici na glasu sa vesela života, što ga je u njem sprovodio tek škole dovršivši mladić. Majka mu, gospodja podkomorkinja, vremešna udova, koju su u susjedstvu zvali: „Majkom milostivom", ljubljena od svih, slavljena od ubogih, sveta doista ženska, bijaše jedno od onih slabih bića, koja uz najbolju volju, kako to više puta na svietu biva, samo hrdjava proizvode djela. Podkomorkinja bijaše u istinu dobra, odviše dobra; ali ta njena dobrota škodila je i njoj samoj i onim, koji su ju okruživali, te je rodila najnesretnijimi posljedicami. Lahkovjerna, jer poštena, bijaše plienom varalica, koji su joj se narivavali. Sin razmažen, komu se nije smjela u ničem protiviti, pokvaren popuštanjem, postade razsipnikom i razpuštenikom, hrleć brzo putem, koji vodi u skrajnu propast. Majka medjutim nije u djelih njegovih ništa nepristojna vidjela, nije ništa nepristojna vidjeti htjela; jedno zlo smatrala malim, odbijajuć ga na mladost njegovu, drugo obarala na ljude a ne na njega, trećemu nije vjerovala, ostalim pako nemogaše se ni domisliti.

Dvor, što ju okružavaše, činio je, što je htio; ljudi pako smijali se u potaji slaboumnoj, nu poštenoj starici. I Sumača postala tako špiljom razbojničkom, u kojoj je živila ova pobožna ženska, nevjerujuć u grieh i opačinu, niti sluteć samo, kakav ju gnjus obkoljuje. Čudna li pojava, najgorji izmedj dvorjana znali su uviek hinjenom pobožnošću i laskanjem uvući se u milost gospodji podkomorkinji. Ovi pako stekavši si jednoč njenu ljubav, mogahu njom kretati po dragoj si volji, pa su se i služili njom čestoputa u najnepravednije svrhe. Malko slaba napram laskavcem, sudila je po njihovih medenih riečih, da su zbilja tako ćutljivi, te njoj srdačno odani i iskreni. Te obsjene nitko joj nemogaše razpršiti.

Najprostije, najnespretnije pretvaranje, u koje su se svi znali, bijaše njoj gola golcata istina.

Ljubljeni sinak na oko najpošteniji mladić, usposobljavao se za najvećega lopova. Sluge krali bezsramno staricu, dvor pobožne gospodje bio serajem mladoga gospodičića i njegovih mnogobrojnih prijatelja; tri koraka od njena stana sbijali se nekažnjeno prizori najogavnije razpuštenosti. Starica zadubljena u molitvu niti je šta vidila, niti šta čula. A kad bi joj ipak kadkad do ušiju doprla cika, vika i smieh, govorila bi sama sebi, završujući krunicu: „Nek se zabavljaju, samo da je u poštenju! Već će se to izbjesniti. Ta obično: mlado, ludo. Samo kad to nebi škodilo zdravlju moga Ivice.“

Za bučnijih zabava slala bi doduše starica svoju pouzdanu miljenicu gospodičnu Teklu, da razvidi, što to biva u dvoru; nu jer je ova već odavna bila i Ivanu dobra prijateljica, vraćala bi se uviek s viešću, da je zabava istina bučna, ali nevina, a gospodin Ivan da je hvala Bogu zdrav.

Tako je prolazila godina za godinom u Sumači, a Ivan razsipao objeručke krasnu otčevu i majčinu baštinu, na koju su se kao gavrani sletili ovi prijatelji, kojih je svagdje puno, gdje se samo zdjele puše i čaše zveče.

Starica bi ga s toga kadkad prekorila, ali blago, smiešeći se i gladeći ga po licu, a zatim bi namah rekla Tekli: „Šta ćemo, mlad je, ali najpošteniji dječak. O kako je dobar, kako značajan!“

A taj najpošteniji mladić kartao se, pijančevao, halabučio, jedino što se je još nješto malo matere stidio, ali pred svietom nije skrivao svojih djela. „Majka milostiva“ znala ga je uviek izpričati. „Karte su istina bog“ govorila bi Tekli, „prava nesreća, ali on ih neljubi; nu što ćeš, kad se družtvu za volju mora kartati. Pokojni podkomornik nije takodjer volio kartati se, pa je

ipak jednoč, sjećam se, izgubio jedne večeri hiljadu žutih cekina. Ivica nije nikad toliko izgubio.“

Starica nije znala, da je Ivica već kojih desetak tisuća na kartah zadužio.

„A da tamo u dvoru kadkad i malko dublje zavire u čašu, ej moj Bože! to je već naša narodna staropoljska mana. Nu u prijašnja vremena, pilo se je to kudkamo groznije. A čini mi se, moja Teklice, da nemože nitko još štogod više predbacivati momu draganu. A! smiješ se? znam, što misliš. Nije istina, nije istina! Možda kad što u šali, ali jamčim za njega, da je skrovan, neizkusan, kao diete iz povoja.“

Trebalo je prevejanosti Tekline, da čovjek nepukne od smieha, ali ona je oborila oči i sve potvrdila.

Najvećma bi još karala podkomorkinja svoga ljubimca radi toga, što je zanemarivao službu božju i svoje vjerozakonske dužnosti; ali momak bio dosta duhovit, pa se uviek znao izpričati, sad naprosto tajeć, sad opet svaljujuć krivnju svoga nehajstva to na ljude, to na okolnosti. Kolikogod bi puta bio nedjeljom u lovu, Tekla bi uviek svjedočila, da ga je vidjela u župnoj crkvi, a podkomorkinja, prisiljena rad slaba zdravlja moliti se samo u kapeli, vjerovala bi.

Pavlovica pripoviedajuć Julki o svom pohodu u dvoru, mnogo je toga zašutila; jer gospodičić, koji je odavna vrebao na Julku i više puta razmišljao o tom, kako bi ju domamio u dvor, prisustvovao je razgovoru stare kolibarke s podkomorkinjom, te hineć duboko sažaljenje nad biednim životom tih ljudi, stao sam nagovarati majku, da uzme k sebi Julku i da se brine njom.

Majka poljubila ga za to u čelo. — „Ta to je angjeoska duša“ — zavapila suznim očima — kako je to pošteno diete, moj Ivica!“

A pošteni Ivica mislio je samo na to, kako bi si

novu žrtvu namaknuo, kako bí i onako veselo svoje živovanje okitio novom zelenom grančicom iz luga. Uzastopce za Pavlovicom izadje i on od majke i turiv joj njekoliko forinti u ruku, za koje ga je u koljeno poljubila, poče ju po svojem izpitivati. Stara izjavi se bez oklievanja pripravnom podupirati ga svom snagom, a zato obeća joj obilnu nagradu i preporuči joj pomno, neka nastoji dovesti Julku u dvor.

S Pavlicom i Julkom išlo bi to možda vrlo lasno, Matija mogao je vas viek svoj ništa neznati ob onom, što mu se nebi bar deset puta na dan ponovilo, ali stari, ponosni i pošteni Bartol bijaše svim na putu.

Toga nemogaše odvratiti s pravoga puta ni grožnja ni prošnja, ni mito ni varka. Poznavahu ga ljudi s te strane. Nedajuć se ničim prestrašiti niti umekšati ikakvom prošnjom, ako mu se ona sama nebi vidjela pravednom, preziruć darove, kojih nebi mogao odraditi ili izplatiti, hitar domisliti se svakoj varki, činjaše se Bartol svim, koji su ga poznavali, ne samo nepredobitan, već i strašan. Štovahu ga s toga i oni, koji su inače druge njemu ravne preko ramena gledali.

Ali Pavlovica zalud je nastojala protumačiti Ivanu taj u nuždi i nevolji neoborivi značaj i predočiti mu ga onakovim, kakvim je u istinu bio. Mladi vlastelin nemogaše takova šta ni pomisliti o kolibaru, pa zato nestrpljiv, što ga kakvim god kolibarom plaše kao vrebca strašilom, reče, držeć da ga po dogovoru samo što boljma oguliti žele: „No, pa platiti ću mu, što hoće". I s tim otidje.

„A toga nezna", mišljaše si Pavlovica, brojeć novce, „da kad bi mu cio dvor svoj i imetak dao, to bi mu mjesto hvale u oči pljunuo. Takov je to glup starac!"

Prohtjelo se udovici, što prije dočepati se obećane joj za njeno posredničtvo ogavne nagrade; nu razbijala si glavu, kako bi to izvela, nemogavši se ni domisliti, kako će nenadane okolnosti i njoj i Ivanu ubrzo u pomoć priteći.

VII.

Rano u jutro zavjesio dakle Matija pušku o rame, pa krenuo jednom od šumskih staza, a za njim pustio se uzastopce gladni Burko, podvinuta repa, izpalih kukova, nu naježenih ušiju i u vis podignute glave. Drugim putem udario prama gradu, uredovnoj stolici gospodina pomoćnika, stari Bartol, vodeć židovske konje.

Uzprkos trošnu odielu i bolnim potezom na licu, bijaše to još čovjek od oka. Nepognut dobom, nepobiedjen nuždom, neupokoren svojim stališem, činio se više vojnikom, preobučenim u odielo prijašnjih vremena, nego li ubogim stanovnikom poleskih pustara. Muževnost i snaga zrcalila se na ugodnu licu, komu je samo čelo na dvoje presjekao popriečan nabor, svjedok dubokih misli i težke patnje. Mrki taj nabor na čelu priličio udarcu sablje sred ćelave, cakleće se glave; ali sabljom tom nije vladala ljudska ruka, već desnica nesmiljene sudbine! . .

Putem odkinuo napupanu i razcvjetanu ljeskovu granu, te šickao konje prilično mlade i hitre, koji tiskajuć se trčahu često put vrlo uzkim puteljkom. Zamišljen gledaše pred sebe; kadkad samo pogladio bi si brkove i bolno uzdahnuo, kao da mu se je kamen na srce svalio.

Dobro znajuć sve šumske staze, kretao se mekanično sred njih, prem ih je množtvo ćimenom zaraslih vijugalo se po guštari, sad širjih, sad užjih, sad skoro neopazivih, jer zastrtih lanjskimi mladicami bujno rastuće šikare. Prošav guštaru, okružujuću kolibu, lúku, što ju je razstavljala od proriedjene veće šume i širjega puta, zatim svježu krčevinu, približavaše se malim borovikom

k gradu, koji se je u daljini pomaljao iza duga i močvarna naspa.

U to spazi putem k sebi hrleću bričku, na koje rudu nihalo se veliko zvonce, nedvojben znak vozećeg se urednika. Za bričkom jezdila na konju dva momka, namieštajuć u letu sad spadajuće čapke, sad na pol razvinute surine.

„Stoj! stoj —“ zaori najednoč vika i pred Bartola skoči crven kao rujnica, posut gubom kao muhomorka, sitnih očiju kao dvie kaplje crnila, ćelav kao bundeva, kozjačiv kao frižak komad hljeba, mali gospodin pomoćnik, izvolievajuć svojom vlastitom rukom za uzde pograbiti konja, na kojem je sjedio kolibar.

„Drž! hvataj!“ — vikaše razjaren i prizivaše ljude, videć, da je poplašen konj u obkop skočio. Konjanici zapriečiše namah Bartolu put. Starac nemogaše pojmiti, što se to s njim sbija.

„Zašto: hvataj! Bježim li?“ odvrati mirno — „što hoćete?“

„A, gledji! hini se nevinim! Neprevari me, ne! Ja ću tc naučiti lopove jedan, nitkove! Ja ću te naučiti!“ vriskaše pijani pomoćnik u paroksizmu gnieva.

Stari Bartol zarumenio se, ili bolje rekuć tako ga oblila krv, da su mu se njom u jedan hip i same oči zalile.

„Čujte me, gospodine“ — povika — „znadete li, što govorite? zašto me grdite?“

„Zašto? Ja ću ti pokazat, kako ćeš još pitat za uzrok! Gledji samo, znaličan je? Svežite mi namah toga lopova!“

„Mene! mene!“ — i starac trgnu sobom grčevito na vreći, na kojoj je sjedio. — „Mene?“

„Nu! dà, tebe huljo! Nebrbljaj mi. Vežite ga!

„Ali recite mi, gospodine, i raztumačite mi, što to ima značiti?“

„Nisam došao amo, da ti tumačim, beno! Tumačiti ću ja tebi drugčije, u uredu. Hej, vežite ga!“

„Što tražite od mene, gospodine?“ — u sdvojnosti povika kolibar. „Vam se valjda magli pred očima? Zar neznate, što radite?“

„Oj ti psu jedan, ti ćeš meni takova šta govorit, ti!“ I lupajuć nogama, mašuć rukama, kao da će udariti, stade pomoćnik derati se iz sveg grla.

„Meni usudjuješ se takova šta reći, meni usudjuješ se! Znaš li, da ću te dati verigami sapet!“

Starac umuknu, jer je slutio, da je u svem tom njekakva bludnja. Upotrebiv svu snagu svoju, da svlada uzrujanost i gniev svoj, upita mirno:

„Samo jednu rieč: zašto me vežete? što to znači?“

„Što to znači? Ja ću ti reći, huljo! Eto, ukrao si konje i kradene vodiš.“

„Ja ukrao!“ — Baci se s konja i poskočiv prama pomoćniku zaruča stari Bartol nemogav se svladati. — „Ja? odkad je Bartol Mlinski postao zlotvorom?“

Jednim skokom stvori se pomoćnik u brički, kao u čvrstoj tvrdji i ćuteć se tu sigurnim, zagrmi:

„Vežite ga!“

„Tako dà! — dovrši starac približujuć se sve to više razpaljen — tako dà! konji su ukradeni, ali ne po meni.“

„Vežite ga!“ ponovi pomoćnik.

„Židov ih je sinoć doveo i ostavio kod mene, Židov Bramko, imam i svjedokâ.“

„Tako! tako! izpričavaj se. Znam ja vas i vaše ciganske svjedoke. Vežite ga!“

„Poveo sam konje, da vam ih predam.“

„Sad si se dosjetio tomu. Vidim, lopove, držiš me za golobrada momka! Nu, istraga će dokazati. Svežite ga i vodite u grad!“

Neda se opisati, kako je bilo pri srcu starcu, koga

tečajem tolikih godina nikad nitko niti pogrdnim niti prezirnim pogledom susretao nije, jer k tomu nije davao povoda, niti bi takova šta trpio bio. Gniev, bjesnoća, sdvojnost i neizrečena bol spopadahu ga izmjenice; iste suze briznuše mu izpod zakrvavljenih vedja, a usta uzalud sileć se izstisnuti i najmanju rieč zamukoše najednoč, odrveniše; pomućenim pogledom zaokružio oko sebe, noge mu zadrhtale, i da nebijaše ljudi, koji su ga već spopali i vezat začeli, bio bi pao.

Pomoćnik zapovjedi okrenuti bričku i povesti za sobom Bartola i konje.

VIII.

Medjutim je Matija išao polagano zjajuć po drveću, fićkajuć si nespretno pjesmicu i zievajuć široko, kojom sgodom uviek bi si i usta namah prekrižio, da tako zaprieči djavlu put u želudac. Ponajviše bi zievao i križao se, jer je uviek bio neizspavan, mà da bi baš sedam dana i sedam noći spavao.

Pavlovica vješta domisliti se svemu i svačemu, pripisivaše tu naviku Matijinu toj okolnosti, što se je rodio noćju, i što u taj par, kad je svjetlo božje ugledao, nije niti jedan kokot zapjevao. Na Pavlovičinu — razlog posve temeljit.

Idjaše dakle Matija, sad potipljuć se o žilje omorično, koga nebi nikad vidio pod nogama, sad hvatajuć se prekasno za lice, kad mu ga je već grana ošinula bila, sad opet, junačeć se u mašti svojoj, ciljaše puškom u suh panj. Kadkad bi zahuknuo iz sveg grla, da druge pohukajuće zavara, sad bi šakom sgnječio iz zemlje pomolivšu se gljivu, sad zalajao poput psa, sad opet zavijao, a to sve u nevinoj zabavi. Nije mu se baš ni malo žurilo; znao je, da će ga u Šumači nahraniti i napojiti, da mu otac, ubio on štogod ili ništa, ni rieči

kazat neće, da će uviek dosta rano vratit se doma na ubogu i kratku večeru Pavlovičinu, s kojom je već od njeko doba posve prestao klati se radi svoga želudca. Tješio se mišlju, „da čim Bog dá griba, rujnica i jelengljiva, neću baš ni jedne donesti toj prokletoj vještūri, sve ću sám pojesti. Pa ako i obolim, bolovati ću, ali njoj neću donesti ni jedne“.

Matija baštinio je samo to svojstvo po otcu, što je bio svojeglav kao magare.

Tko bi iz daleka motrio Matiju, mislio bi, da je pijan ili sliep; tako je išao potipljuć se, blejeći naoko kao izvan sebe. Nu glas tokćećega tetrieba probudi ga iz te jutranje mamurnosti; stao, prisluškivao, namjestio si čapku, iz puške izvadio kučine te prekriživ se ostavio stazu i bacio se usred borovika.

Burko znajuć, koje su mu u takovu slučaju dužnosti, zaostao malko i šuljao se tiho vukuć nogu za nogom.

Gniezdo bijaše mu dobro poznato, okružavahu ga stare omorike i mladi borovi, dopuštajući neopaženo približiti se; Matija došuljao se do tog mjesta, zatim malo ne puzajuć dospio do pod visoko viseću granu. Burko položio mu se do nogu. Tetriebi tek što su toktanje započeli — nu bijahu još izvan dohvata puški Matijinoj; pruži se dakle na mokru travu, izvali oči i čekaše, držeć prst na oponcu.

Minuo dobar četvrt sata, prije nego li se začuo hitac i veliki stari tetrieb svalio se na zemlju, lepršeć krili. Više nije si želio Matija; ustane, podje ga dignut i spremi ga u ogromnu torbu. Šuteć očisti pušku, nabije, zahiti na ledja i zaputi se k dvoru isto tako polagano i pospano kao i prije. Tetriebi medjutim toktali dalje.

Pijani, zamišljeni ili pospani Matija teturaše dalje i dalje; pogodio ipak i bez staze ravno u malu krčmu

ležeću na putu, nedaleko već vlastelinskog dvora. Tu bi najviše dvorska služinčad po primjeru svoje gospode pijanke priredjivala, pijuć i kartajuć se i ludujuć ciele noći.

Ridjobradi Židov stajaše u hodniku svoje krčme u gaćah samo i papučah, kriepeć se svježim zrakom, vidjelo bo se, da je tek ustao iz postelje. Glava mu još puna perja, oči napole sklopljene a zievao svaki čas, češao se i protezao, pružajuć sad jednu ruku, sad drugu, sad obadvie skupa, da je sve praskalo u kostih.

Niti seljak niti kolibar, niti gradjanin niti plemić nemogu proći krčme; bilo bi to proti starodavnu običaju. Silna uz to nužda sili zavirit u svaku. Je li žega, treba razgalit se vodom, je li zima, valja ogrijat se, je li vjetrovito, treba odahnuti pod krovom, je li blatno, valja osušit se; tko je gladan mora nahranit se, tko je zamorio se, okriepit se rakijom, jednomu valja zapaliti lulu, drugomu propitat se za put: riečju, uviek sbog čega god treba pogledati u krčmu. I kad mu se najvećma hiti, neće ni seljak ni kolibar, ni plemić ni gradjanin, navlastito pješak mimoići Židova, mà samo nogu na prag mu stavio i namah ju natrag potegnuo te dalje krenuo. Jest to njekim načinom dužnost putnikova poklonit se toj kušnji na putu. Stoje li gusto jedna do druge, to će još onaj, koji putuje na kolih, obići jednu; ali pješak ni jedne. Židov, koji bi smotrio putnika prolazećega hladnokrvno kraj krčme, posumnjao bi o njem i ne bez razloga.

Domisliti ćete se i sami, da Matija vjerno obdržavajuć starodavne običaje, nije mogao mimoići osobno mu poznata Jankela. I već je uhvatio bio za kvaku, kad ga je tek krčmar, protežuć se još, spazio i pozdravio:

„He? Matija, he! a, dobar dan!“

„A! dobar dan!“

„Odkud?“

„Tà od kuće.“

„Ima li možda lovine? Čuo sam nedavno pucati.“

„Kakve lovine — tetrieb i to za sebe.“

„A prodat?“

„Ne mogu — za otca je, — reče u kratko Matija. — Dajte rakije.“

„Koliko?“

„Dvie čašice.“

„A imaš li novaca?“

„Dobiti ćeš.“

„Nemogu“, odsječe suho Židov.

„Što, nebude li?“

Židov skrenu ramenima.

„Hodimo u sobu, da se porazgovorimo.“

Jankel dade se sklonuti i unidjoše.

Domala izadje Matija sám, bez tetrieba dakako, ali očevidno veseliji, u licu se zarumenio, čapku najerio, i jednom se rukom podbočio. Zvizdaše nečuvenim načinom krivo i pronicavo; pa zaletavajuć se svaki čas na nesretnoga Burka, komaše ga nogom u rebra. Burko, koga je najednoč nakvašeni mu gospodar ovako častiti znao, podvinuv rep, bjegaše napred, što je samo mogao, nesmijuć se ni ogledati.

U ostalom hodio je sad Matija sasma drugčije: prosto, živahno, usta mu se smiešila, oči veselo titrale i samo kadkad spotaknuo bi se o kakvu na cesti ležeću busu, na što bi uviek podskočio u vis i zapucketao prstima. Pjevaše uz to svaki put pjesmicu, kojoj jedine dvie rieči ponavljaše u raznih modulacijah: „Hop — štik! Fri — drik! hop — štik! itd.“

Kad se je već bliže primaknuo dvoru, namjesti si torbu, popravi surinu i prstima pogladi si naježene vlasi, nastojeć uz to ozbiljnim biti, ali to mu nepodje za rukom. Dražilo ga neprestano komnuti Burka nogom, što učiniv

stao se tako smijati, samo što nije puknuo. Zatim kao da se je sjetio, što se smije neznajuć za što, lupne naglo nogom, stane, udari se šakom u rebra, natuče čapku na oči i stupaše dalje dok se opet nespotaknu.

Spotaknuv se, „iterum“ podskočio bi u vis, pjevao: „hopštik“, proganjao psa običnom počašću i smijao se. Kad bi se već sit nasmijao, tad bi se iznovice stao udarati šakom u rebra. Neznam koliko si je takovih udaraca zadao i koliko bi ih podnieti mogao, jer neznajuć stanovita broja, nesmijem se upuštati u pogibeljna nagadjanja; ali to znam, da je množtvo raznovrstnih predmeta odvraćalo ga svaki čas od omiljene mu zabave.

Tu bi se zablejio u ševu, koja je treptila po zraku, i gledao bi ju, gledao, dok mu nebi nestala izpred očiju; dalje malko zanimale bi ga dvie zelene muhe, koje bi motrio sve dotle, dok se nebi skrile gdje u jarku; sad bi opet brojit stao jato divljih golubova, letećih preko polja, pometavajuć se i popravljajuć bez kraja i konca itd. Poslen mu duh zanimao se sa svačim; na posljedku stao na naspu motriti se u kaljuži dosta čistoj, pri čem se je čudno bekeljio. Zabavljajuć se dugo tom „autoskopijom“, prekinu mu najednoč zanimivo iztraživanje štropot nadolazećih kola. Uz nje jahaše na konju gumnar, malo ne isto takov blesan kao i Matija, s tim samo dodatkom, da si je kadio nos lulom, koja mu je nadoknadila sve toli raznovrstne Matijine zabave.

„A gospodine Gašpare!“ reče s posmjehom neizrečene uljudnosti Matija, te gazeć do koljena preko kaljuže, podje snimiv čapku poljubit ga u bradu.

„A kamo gospodine Gašpare?“

„Do miasteczka — ekonomska hreczka! cha cha!“

Gospodin Gašpar, koji je bio u župnoj školi bolovao je od srokova, tako da se je često i pred gospodarom njimi davio.

„Ha! ha! — reče Matija — ečka! ečka! ali ste gospodine. — Ljubim vam noge!“ i snova poljubiše se u oba obraza.

„Bywaj mi zdrów! nie wpadny w rów!“ reče praštajuć se gumnar.

Matija odvrnuo se i stao ponavljajuć to tako se smijati, da je napokon bio prisiljen sama sebe strogo kazniti, udariv se šakom u rebra. Nu to nije pomoglo, već je iznovice ponavljao oproštaj i smijao se, dok ga to ipak jednoč nije samo po sebi prošlo.

Gumnar jašio, ogledao se i smijao se takodjer tako, da se malo nije svalio.

Napokon razstavi stara ciglana ta dva prijatelja. Na očigled primičućemu se dvoru opameti se kolibar, pogladi si haljinu, popravi čapku i naduhne obraze.

Kojih deset koračaja od njega stajahu s nova dvoja ogromna židovska kola s kožom, vunom i Bog zna kakvim još sve tovarom, očevidno netom i na brzu ruku u dvoru natovarena. Židovi vrteć se okolo kola silno se o niečem prepirahu medju sobom.

Četvrt sata slušao je Matija njihovo čavrljanje nemogav ih ništa razumjeti — i smijaše se ponavljajuć: o tom se prepiru — o tom!

Na onizku, plosnatu brežuljku, nu svoj okolici gospodujućem, stajaše dvor gospodina Ivana, okružen u okolo starimi topolami, johami i lipami. Na lievo bielila se crkvica i sgrada za činovnike, u kojoj stanovala majka mladoga vlastelina; na desno uzdigla se čvrsto zidana pecara i majur. Medju dvorom i njim zauzimahu širok prostor duge žute staje i vlastelinske pasjare.

IX.

Veselo doista bijaše u dvoru, vrlo veselo! Nije zalud Pavlovica uzhićeno govorila o tom životu. Na majuru započimala pijanka od biela dana, a gospodarstvu pri-

gledao sam gumnar ili se dao zastupati poljarom, ako li nije poljar umolio mjesto sebe prisežnika, a prisežnik gledao se zamieniti ovčarom. Bilo je svakojako. Samo kad bi se plodine na prodaju slale, našli bi se svi, svi skupa, ili redomice. Gospodja ekonomova rodom iz Varšave, i nedavno odonud podkomornikom dovedena, postade od ljubovce gospodareve, dobivši pristojno vieno, ženom gospodina Bizunkievicza. Vriedna ta žena, nepačajuć se nimalo u babje gospodarstvo, bijaše svom dušom odana samo modi, glasbi (udaraše na španjolsku gitaru) i zabavam (neizmierno ljubili joj se pješački oficiri).

Dolje u vlastelinskog pisara često su se a i sada baš kartali mjestni pravoslavni župnik, asesorov tajnik, dva plemića i mjestni pisar, zalievajuć tu dosta suhu zabavu višnjovicom i punčem.

U ključarice bijaše takodjer na doručku množtvo dostojnih gosti: dvie ekonomkinje, njeka debela gradjanka na divanu predsjedajuća sa sinom u školskom munduru, ali s crnimi već brčići; sestrična ekonomova i dvie sobarice gospodje podkomornikove. Bože dragi! grozna li cirikanja i čavrljanja!

U pecari pijane djevojke plesahu sa guslami, a vlastelinski pisar, velik virtuoz, sviraše na guslah.

U žitnjaku mlatci spavali, a svinje žito jele. U magazinu gospodarili Židovi i Židovke.

U dvoru ili nisu legli spavat ili su već ustali, nu i tamo bijaše bučno. Pred dvor izvedeni bili konji, pokazivani ždriebci, kušani jahači konji. U hodniku stajaše četa prijatelja, u kratkih, dugačkih kaputih, u noćnih haljah, u plaštih, s cigarami u ustih, lulami u zubih, kartami u rukuh, i neizpitim punčem u gubici.

Medju njimi vikaše glasno i predvodjaše sve, pristojan, liep, mlad čovjek, vrlo čist, ogroman, zdrav kao konj, jak kao medved, veseo kao riba, hrabar kao lav

a tiela kao orijaš. Bijaše to ubogi Ivan, pošteni Ivan, sin gospodje podkomornikove.

Neznam, da li mu je bilo dvadeset i njekoliko godina, takova mu je mladost iz očiju sievala, takvim mu životom grudi buktile, takvim ognjem rieči govorile; pa ipak uz sve to, koja sumornost u tih očijuh, koja u tih grudih praznina i čežnja ničim nezasićena, koja u tih ustih porugljívost izraza!

Ivan je ludovao a ne zabavljao se, biesnio a ne živio, pijančevao a ne veselio se. Padajuć iz bjesnoće u bjesnoću, iz pijanstva u pijanstvo, iz omame u omamu, trčaše hitro stazom života neusudjujuć se niti ogledat se natrag, niti pogledati napred. Ljudi bi govorili — sretan je; nu on je ipak u snu težko uzdisao, sjetan bio po pijanki i namrgodio se, čim bi sam ostao. Pa zato mu je šumilo u ušima, blistalo pred očima, što mu je pjevalo, bučilo, laskalo, plazilo pred njim i bezstidno ruku pružalo; jer sam sebi ostavljen nije znao, što bi započeo. Sam samcat morao je leći spavat ili odvući se k supruzi ekonomovoj, slušat razbitu gitaru i pišteći joj smieh; a napokon bi psovao, bijo i gonio sve počam od sobnog psa pa sve do ljudi.

Bijaše baš po pijanci i zabavi. Noć sprovedena kartanjem, pjevanjem, pri čašah i djevojkah; zora zatekla družinu mamurnu, potipljujuću se i sretnu!! Ako li se to srećom nazvati može? Sad su kušali konje, trgovali sa psi, mienjali kočije, puške, i zapijali svaku trgovinu, svaku okladu, svaki gubitak i dobitak.

Ivan bacio se na neosedlana konja, stisnuo ga čvrstim nogama, letio s njim uzagrabce po gradskom dvorištu, zakrvavio mu gubicu uzdom, i za živi čas polio ga usopljena potom i pjenom; pa dokazav tako svoju odvažnost, snagu i okretnost, skoči u biegu, razgaljenih prsiju, odkrivene glave, na zemlju, baciv iz usijanih

dlanova uzde ždriebcu o glavu i vrati se njekim sladkim ponosom na hodnik medju drugove.

„Neka to koji izmedju vas na njem pokuša!“

„Bravo!“ razlegalo se po hodniku.

„Velike li vještine!“ zamrmlja njetko na klupi.

„Vještine? Nikakva vještina! Hej! privedite amo gospodinu ždriebca, molim pokušajte!“

„No pa što je to! pokušati ću!“ I mali, bliedi, suhi Kazica, koji je prošle noći prokartao novce te kiseo bio kao ocat pohiti vatreno k vrancu. Skoči lagano, al kad sjede na njega, oči mu izskočiše iz glave, usta mu se stisla, konj pako propeo se pod njim, ritnu — a Kazica frknu na ledinu.

„Bravo! bravo! majstore! — glasno kriknu gospoda. — Vivat ležeći! u zdravlje ležećemu!“

Podigoše ga sa zemlje, poliše onesviešćena rumom, napojiše ga šampanjcem i bijaše opet veselo.

„Sad je već i mama ustala, podjimo pucat u nišan.“

„Dobro! dobro! pucat u nišan“, viču svi.

„Eto već i k misi zvone.“

Doista, u vrtu na lievo, gdje stajahu činovnički stanovi i crkvica, zvučaše srebren glasak zvonca, koji je vas ženski dvor i ljubimice stare gospodje dan na dan pozivao na neiskrenu možda, ali na oko goruću molitvu. Znadu dvorjani, da si onaj stiče ljubav stare gospodje, koji dodje k misi, a gospodja ima i može još mnogo koječega darivat. Ostavljaju dakle koji karte, koji čaše, koji nježne razgovore s drugovi gitare, te hite u crkvicu, gdje im je više do toga stalo, da ih vidi stara gospodja podkomorkinja, nego da im Bog molitvu usliša.

Trče dakle bez daha u crkvu služinčad, činovnici, djevojke, isti ekonom, dapače i žena njegova, ostavivši oficire, i vlastelinski pisar, prem je gospodarev imetak prokartavao (kartali bo se na rakiju), a i lakaji gospodina Ivana.

Stazom od činovničkih stanova stupa dostojanstveno laganim korakom gospodja podkomorkinja, naslonivši se na ruku ljubimice svoje gospodjice Tekle Travske te na tiho s njom razgovara. Lice joj puno milote i angjeoskog mira, oči kao nebeski svod samo malko pobliedjele, posmjeh neizrečene dobrote, a odielo joj skromno, udovičko. Dost ju samo pogledati, pa ćeš ju namah štovat. Svaka joj rieč, svaki pogled očituje srce djetinje dobrote, značaj nesravnjive sladkosti; a takov mir počiva joj na čelu, u posmjehu, u duši, dočim je tik nje takova cika, halabuka i ludovanje. Kad bi to vidjeti i razumjeti mogla, koliko povoda suzam i kajanju! Sve što ju obkoljuje vara ju, počam od sina do posljednjega sluge; sve ju vara; svatko se, mà da ju i ljubi u srcu, titra njenom slabošću i nepoznavanjem svieta toga.

„Veliš moja Teklice — upita putem gospodičnu Travsku — da je moj Ivica zdrav!“

„O! milostiva, kao riba hvala Bogu, zdrav zdravcat.“

„Jesi li ga vidjela danas?“

„Dakako. Otišla sam u ime vaše milosti poželit mu dobro jutro; htio je namah sám pohititi do vas, ali ti gosti . . .“

„Ah! moram ti iskreno priznati, draga Teklice, da me ti gosti muče. Jedva mogu vidjeti svoga Ivicu. Skanjivam se kad tad reći mu, da mnogo toga kùpi oko sebe, a Bog zna kakva još sve lica! Ali to je zlatno srce! čini to, jer je dobar. Je li, Teklice moja, dobro spavao?“

„Dobro, milostiva gospodjo!“

„A taj kašalj?“

„Prestao posve po sljezovači.“

„A nosi li na prsih pamukom obložen pršnjak?“

„Nosi, milostiva gospodjo.“

„Što oni tamo rade?“

„Neznam doista, nu čini mi se da će poći u lov.“

„O! strašan je on lovac, kao i pokojni mu stric. I to je poljska narav: samo da se neprehladi ili da si noge neovlaži. Jesi li mu rekla, dragice, da uzme sa sobom lisičji kožuh?“

„Jesam i obrekao je.“

„Sad bo su studena jutra, moja Teklice. Ali, ali, kako je onoj tamo poštenoj ekonomovoj ženi?“

„Dobro, milostiva. Danas je baš htjela biti pri sv. misi, da se pomoli za vašu milost iz zahvalnosti na tolikih blagodatih, koje od vas prima.“

„Poštena duša! vriedna žena!“

„A kako je odana mužu, to vaša milost nebi ni vjerovala.“

„Ta ja sam se, Teklice, uviek uzdala, da će tako pošteno čeljade prije ili poslije privoliti mu. A i on je od glave do pete poštenjak!“

„Istina, milostiva, malo ima takovih službenika.“

„A pisar sa svojom nazebom?“

„Već je ozdravio i zahvaljuje milostivoj na jastuku od bilja, nu je jadnik vrlo zabrinut.“

„No! pa što mu je?“

„Manjka mu njekoliko akova rakije, što je bez dvojbe usahnulo, a jer mu je vrlo mnogo stalo do poštena glasa, bojim se, počinit će zlo od sebe.“

„Vidiš Teklice, kako je to zlo — prieteć povika starica, — što mi toga nisi prije rekla. Gle, tu treba pomoći. S toga je valjda jadnik i nazebô. Dolazi to od žalosti. A koliko bi mu trebalo?“

„Mislim jedno sto forinti.“

„Daj mu potajno od moga novca, ali neka nikomu negovori.“

„Zahvaljujem u ime njega.“ Tekla poljubi staricu u ruku, a ona nju u čelo.

„Poštena Taklice, uviek skrbiš se samo za druge, a nikad za se. Uzmi draga moja, tu crnu atlasnu suknju, koja nije više za me udovicu, uzmi si ju, što si mi pomogla pri dobru djelu.“

Gospodjica Travska klekne na stazu i poljubi podkomorkinju u koljeno, a ona nju iznova u čelo.

„Kad mi, milostiva gospodjo, toliko dozvoljavate te ste mi tako dobri, to nemogu ni ovoga zamučati“, nastavi uzdahnuvši i ustane.

„No! no? a što bi to bilo?“

„Ništa nije bez uzroka niti slabost gospodje ekonomove, ona jadna žalosti se i plaši radi muža?“

„A što joj je mužu?“

„Milostiva gospodja znade, da je on jednodvorac?“

„Pa što onda?“

„Hoće da ga unovače.“

„Za ime božje! pa ti veliš, da bi njega oženjena mogli uzet u vojnike?“

„O! zašto ne, baš je na njem red. Treba mu po prilici sto rubalja, a ja neimam novaca! Što nam je tu činiti? van da gdje posudimo.“

„Daj da se poslije mise o tom posavjetujemo, njekako ćemo to udesiti. Biedna li čovjeka! A i žena mu doista mora da je u veliku strahu? Molim! molim! Moram ju namah utješiti.“

„Ah! smilujte se, milostiva gospodjo, i nespominjajte joj ništa o tom; muž joj nastoji tajiti to pred njom, veleć, biti će to bludnja, pogreška.“

„No, tad joj neću ništa reći. A jesi li, srce, poslala u gradsku bolnicu četvrtljetnu plaću?“

„Sinoć!“

„I za Židove?“

„I za njih.“

„A moje udovice?“

„Mole se za svoju dobrotvorku.“

Dokončavši ovaj razgovor, bijahu već na stubah crkvice, gdje je cio dvor poredan stajao i klanjao se go-

spodji, koja je s posmjehom punim ljubkosti, riečmi ili prigibom glave pozdravljala starije, milovala djecu, govorila sa ženami.

Nedvojim, da nije uslišao Bog ove pobožne ženske, nu njenim dvorom vladao je djavô.

X.

Mi medjutim vratimo se k Matiji, koji je polagano i ozbiljno koracao prama dvoru. Zablenuo se najprije u plesajuće pred pecarom sluge, udarajuć nogom takt, zatim pred majurom, gdje stajahu tri bričke oficira i drugih gosti, koje je držao si za dužnost sumnjivo promatrati; napokon na dvorištu stao brojit štekteće pse i ritajuće se konje, dok nedodje do mjesta, gdje gospoda u nišan pucaju.

Znaličan a glup, stavio se, uzprkos što ga odtiskuju, upravo o bok strieljajućim. Lice njegovo drzovito-glupo poticavaše prisutne na šalu i smieh.

Ivan strieljao na četrdeset koračaja iz povijuše-puške i promašio; kolibar skrenuo rameni i nasmijao se glasno, a zatim smiriv se, snimio čapku i poklonio se. Gospoda spazila to.

„A ti, zašto se smiješ, medvede?“

„He? — ozva se glupo Matija — medved ne, već kolibar.“

„To je svejedno, zašto se smiješ?“

„Zato, što loše sgadjate.“

„Gledji ti njega, s kugljom na četrdeset koračaja.“

„A na šestdeset?“ upita Matija.

„Na šestdeset?“

„Fanfaron! pokušaj!“ povika Ivan.

„Milostivi gospodine, šalite se.“

„Ne, ne! koliko puta pogodiš, dam ti za hitac po dukat, i to samo na četrdeset koračaja.“

„Kako to dukat?“ upita kolibar.

„To je glupan! neznaš li, što je dukat?“

„Čemu do biesa! ako promašim do vraga, a dok..“

Svi udarili u smieh.

„A tko si ti, zlato materino?“

„Kolibar, milostivi gospodine!“

„Odkud?“

„Iz Jasikova luga.“

„A, iz mojih šuma?“

„Rodjeni sin Bartola, milostivi gospodine. Poznajete li, milostivi gospodine, Pavlovicu. Ja sam joj sinovac, a Julki brat, a to je, molim milostivi gospodine, Burko, moj pas.“

Svi samo što nepuknuše od smieha, jer je od govora kud kamo smješnije bilo razdragano i radošću sievajuće lice Matijino.

„No! gadjaj dè, kad si nam se rugao, a ako promašiš, biti će bez pardona šibkami po ledjih.“

„A! to ne! milostivi gospodine!“

„Nećeš?“

„Ako promašim, volio bih štogod založiti.“

„No, vidi se, tko je pametan, ali budi siguran, da nećeš ništa dobiti. Pucaj!“

Kolibar metnuo čapku na zemlju, uzeo pruženu mu gospodsku pušku, poklimao glavom i vratio ju natrag.

„To je liepa puščica, ali djavô ga zna, što je u njoj; ja iz nje nepogodih nikad.“

„A možda iz svoje?“ tim bolje.

Sred neprestana smieha uzeše Matiji iz ruku njegovu pušku, povezanu konopcem, zahrdjalu od vlage, a na njekih mjestih od nošenja izlizanu; neuglednu, dugu, težku kao željeznu šinju, s orozom klapćećim poput starih papuča. Gospoda nasmijala se do sita stavljajuć ju na oko i ciljajuć iz nje, medjutim je kolibar, koji niti je šta vidio niti čuo, tražio u dubljini torbe svoje

kuglje, bez kojih nebi nikud išao, te negledjuć na nikoga, stao nabijati pušku.

„Place! place! — Imati ćemo komediju — povika Ivan. — Vidiš nišan?"

„Nevidim."

„Kako to? okrug, a u njem crna skvrna?"

„Skvrnu vidim, ali je vrlo velika."

„Kako to? još ti je velika?"

Matija poklima glavom. Poslaše slugu, koji je kredom sred crne skvrne načinio bieli znak.

„A sad?"

„Pokušati ću."

„Držim na četrdeset koračaja, neuzimljem natrag svoje rieči, za svaki put dukat. No, samo smjelo!"

Domala prestadoše rugati se, kad je hitac zahuknuo, a kuglja zabola se u pô biela znaka. Matija, nemareć što mu se svi čude i plješću, nabije po drugi put pušku, i po drugi put sgodi.

„Što išteš za gluntu?"

„Nije na prodaju."

„Dati ću ti, što hoćeš", ozva se jedan.

„Kako to što hoćeš? — a ako hoću . ."

Tu mu nepade na um, što bi mogao zaiskati, te dodade smiešeć se: „A čemu vam glunta?"

„Ta znaš, ogledat ćemo ju."

„Oprostite gospodine, vi mislite, da to glunta sgadja?"

„Već tko?"

„Prije svega, gospodine treba znat strieljati."

Iznovice udare svi u smieh i stanu napajati kolibara, razigravati ga žganicom i razgovorom. Matija se tako razkalašio, da se je samo neprestano kesio. Sgodio je treći i četvrti put istom srećom.

Kazimir sgrabi pušku kolibarevu i htjede to isto pokušati; Matija gledaše flegmatično, dok je nišanio i pljune, kad je promašio.

„Do biesa! zar sam promašio?"

„Bez dvojbe, — reče Ivan, dobaciv Matiji deset dukata — dalje netrebaš pucati; idi u kuhinju, najedi se i budi mi zdrav." Kolibar poljubi ruku gospodaru i stajaše dugo vaš u čudu nad zlatom, što ga je prvi put u životu posjedovao, neznajuć, da li će njim kupiti selo, trgovište ili njekoliko milja šume.

Napokon zaveže pomno to blago u zamotak, u kom su se već nalazile dvie trogroške te očistiv pušku i nabivši ju dramnjací za svaki slučaj, krene ozbiljno prama kuhinji, a zatim k majuru.

Tu mu je valjalo na namiru primiti pripadajuće mu brašno, koje je kum Bartolov, dvorski kovač, obećao odvesti u Jasikov lug. Al daj pomozi si u takovu dvoru, pa još s glavom Matijinom! Najprije nebijaše ekonoma, zatim nebijaše pisara, napokon nebijaše gumnara, koji bi morao bio znati za prisežnika; a kad je došao prisežnik, neimaše ključara, a kad su se ključevi našli, pokazalo se, da neima više brašna. Medjutim je kovač posudio blagajni, a ova mu je lihvarskimi kamatami imala zajam vratiti; te, samo što je sretni Matija sjedavši na kola imao već krenuti na put s vrećami i kovačem, kad ga pouzdani vlastelinov sobar, koji je u ostalom većma nalikovao gospodičiću nego li slugi, zaustavi mašuć nanj rukom iz daleka.

„Ti si sin Bartolov?" upita ga zlovoljno, gledjuć ujedno na Matiju i na cilinder svoj, što ga u rukuh držaše.

„Tako je, rodjeni sin Bartolov, prezimenom Mlinski."

„Hm — a što? tamo u vas nevolja?"

„O! ljuta nevolja!"

„Pa što se mučite u toj kolibi? He? Ta imaš sestru?"

„Pa još kakvu liepu!"

„Naša stara gospodja voljna je uzeti ju u rušnicu, a ti bi mogao naći službu u dvoru, na primjer: lovac."

„Sigurno, ta ja sam rodjen lovac; a što se Julke tiče, to je otčeva briga, a ne moja. Zar ja znam, zašto je neda? nek ju dade.“

„Reci otcu, da ju pošalje.“

„Kao da će me on poslušati? — skrene Matija ramenima. — A uz to otišao je baš i u grad.“

Sobar nasmiehne se. „No, ta kad se vrati.“

„A što ono rekoste, kamo bí imali uzeti Julku?“

„U rušnicu — garderobu.“

Matija mučaše dugo, razmišljajuć, što bi to imalo značit, napokon odgovori:

„Otac neće je sigurno dati.“

„Hoće li, neće li, ti samo reci svoje — dodade gladeć si bradu — ako je namah nepošalje, možda kašnje nebude mjesta.“

Okrenuv se mahnu glavom i ode.

„U istinu — govoraše sam sebi — čudan ženkar taj naš gospodičić. Sad mu se neprestano vrze po glavi ta djevojka. A je li čudo, kad su tu u dvoru same lutke. Dosadno mu je jadniku. Samo da tu nije imat posla sa starim Bartolom. Samo da nebude mučno. Ali valjda neće nas poubijati.“

Skrene ramenima i zievne.

„Treba žurno priredit zajutrak, jer je ta klatež uviek gladna, ždere, ždere, a nikad nemože nalupati se. A za karte nitkovi šahruju i neplaćaju. Poderanci! ffu! Svu noć svega skupa petnaest rubalja; težko je neljutit se. Skupci! kad bi to bio naš gospodičić. Samo što ga sa svih strana nemilosrdno gule. No! al imaju i koga gulit. Što je gospodin, gospodin. Novaca uviek dosta, a kad daje, daje i šakom i kapom.“

Zievnu iznova. — „Čudan ženkar, a to djevojče još je mlado, možda bi se uz nju duže priliepili; a tu si nemože svaki čas što nova pribaviti: na četiri milje i dalje u okolo neda se ništa dobiti.“

I tako mrmljaše po svom običaju iduć k dvoru, dok se je medjutim Matija na kolih s kovačem polagano primicao kolibi. Prije nego što je i jedan i drugi krenuo, prije nego su još stigli do naspa pod šumom, već se je suton dobrano uhvatio bio, nu uzprkos tamnoj noći, koja samo što se spustila nije, nebijaše ih strah zabluditi. Poznavahu obojica točno puteve i staze te i one još, kojimi se idjaše u borovik po drva. Matija pogošćen njekoliko puta ćutio se sanenim i ljuljao se na vrećah; kovač palio lulu i razmišljao. Kolibar zabrundao kadkad nješto izpod nosa, Burko zalajao, kao u znak, da nije više daleko, kola škripala, granje šumilo i tako se išlo dalje.

Tužna je šuma u noći, osobito kad ju još nekiti lišće. Ti u maglovitom nebu stršeći suhi kosturi drveća, taj lomni i hrapavi šum granja posve se razlikovaše od vesela šaputanja zelena lišća; graktanje vrana, koje se za hrdjava vremena najradje odziva, kukanje sova, i zavijanje vjetra kadro je i najveselijega čovjeka zlohotnom slutnjom poplašiti.

Naši putnici stâviše se kod Jankelove krčme, pred kojom stajahu dvoja kola i dva jahača konja; kovaču bo ugasila se lula, a Matija htio napiti se mà bilo i vode. Sidjoše dakle obojica s kola i bacivši malo siena konjem ili bolje rekuć židovovim kozam i kravi, koja je izmedju zalihe putničke mudro izabirala najsvježiju pašu, udju u razsvietljenu sobu.

Žamor bio velik i ljudi dosta. Okolo peći hrpa seljaka s lulami, za stolom nješto gospode i vojnika; u komori gumnar pijuć višnjevicu milovao po licu Saru. Jankel stajaše u zapećku te uzvinuv krila od kaputa i izvukav noge iz papuča grijaše sad jednu sad drugu na peći. Pogledao samo na vrata, kad udjoše kovač i Matija, i pljunuo.

„Dobar večer!“

„Dobar večer!"

Dva vojnika stojeća pri stolu ogledala se. Jedan od njih makne živo sobom; pograbi Matiju za rame i i povika:

„Eto i njega!"

„Koga — njega?"

„Ta njega — to je on!" ponoviše oba vojnika.

„Nu to je sreća" — i prije još nego li je iznebušeni Matija, nemogav pojmiti, što to znači, k sebi došao, oduzeše mu pušku, pograbiše torbu i svezaše mu natražke ruke.

„Što je to? što je to? — pitahu ljudi — zašto to?"

„Ta ti lopovi, kolibari, ukrali konje. Danas je gospodin pomoćnik uhvatio otca, koji ih je vodio, a to mu je sin, za kojim su nas poslali; sám pao nam je u ruke."

„No! podjimo u grad! napred! noć se hvata."

I niti časa nečekajuć, žureć se tako, da su istu rakiju zaboravili platit, odoše na vrat na nos iz krčme. Kovač ostavši sam, odlučio poći s brašnom mà i po noći do kolibe u Jasikov lug i javiti ondje Pavlovici i Julki, da su otac i sin zatvoreni.

Dva dvorjanika prisutna uhićenju Matijinu, vrativši se u večer u Sumaču, pripoviedahu o tom dogodjaju u oficirnici. Doznali za to i poslužnik gospodina Ivana i gospodična Tekla, koja je vična bila sve i sva znati, a i gospodin Ivan, komu su to odmah doušnici dojavili.

Odazvan u spavačicu gospodin Ivan i saslušav, što mu je poslužnik priobćio, izkrivi prezirno svoja liepa usta i reče:

„Ipak su dakle lopovi. Gledji, pokrali konje. A svi su mi govorili o tom starom Bartolu, da je poštenjak, ponosan i ozbiljan čovjek. Vidite, kako poznajete ljude!"

„Sad bi hora bila uzeti djevojku u dvor?"

„Kako misliš, radi što znaš s gospodičnom Teklom. Neka ona po nju pošalje, mene se to netiče; već i onako govore koješta. A poslije ćemo viditi."

XI.

„Kasno već u večer stupi Tekla zapurena tobož lica u sobu, u kojoj stara podkomorkinja plela čarape i molila krunicu. Na licu svoje miljenice poznade namah vriedna starica, da ima nješto, što bi kazat htjela, ili bolje, što bi htjela, da ju se pita.

„A što je nova Teklice?"

„Vjetar duše i snieg pada."

„E, nevolja je to. A blagu treba paše. Nu, što si ti, „dragice" moja, tako uzrujana?"

„O! nisam! nisam!" odvrati Tekla sjedajuć pred svieću za posao.

„Al kad ja to vidim. Tvoje dobro srdce opet se pečali s kakve tudje brige?"

„Doista ne, milostiva gospodjo."

„Ali kad te ja draga moja dobro poznajem."

„Ali draga gospodjo, nije mi ništa. Doista, nije to ništa."

„Reci mi, molim te. Ja sam namah poznala, da ti je nješto, čim si unišla; ti nemožeš ništa sakriti."

„Ali, molim, draga gospodjo . . ."

„Kažem ti, govori, molim te liepo, Teklo, govori namah, jer ću se inače ljutit. Jesi li čula, što sam ti rekla, da govoriš.

„U istinu, nisam Vam toga htjela kazat. Tà opet je nješto o tih nesretnicih kolibarih, o kojih sam već njekoliko puta razgovarala s Vami."

„A što je takova?"

„Nesreća, prava nesreća. Dokazalo se, da je otac lopov, a valjda i sin.“

„Isuse i Marijo! je li možno?“

„Sad su ih odveli u grad, a ta nesretna udova Pavlova (što ste joj, milostiva gospodjo, davali mast za nogu) i kći Bartolova Julka, ostadoše same bez korice hljeba.“

„Treba ih dovesti u dvor.“

„Doista, to bi bilo pravo pravcato djelo milosrdja. Tako mlado, tako dobro djevojče, a ostavljeno moglo bi po zlu poći.“

„Ali dušo moja, ako nije već pošlo?“

„Gdje bi, milostiva gospodjo, težko da joj je petnaest godina.“

„A kako izgledje? ti bo za čudo znaš se u pojedina lica. Neću nigda zaboraviti, kako si od prvoga maha prepoznala toga Petra, koji mi je kašnje, tužikajuć sve redom, tako dodijao i Dorku, znaš li?

„Krasno diete, a čini se, dobrota joj iz očiju viri; samo, to jedini Bog zna, što još od nje biti može.“

„Tako je! Bog to zna, i Bog jedini, moja draga, može izkvareno već srdce navratiti na put krieposti; naša je dužnost pružiti ruku potrebnomu. Pošalji sutra, dušice, moje konje po nju. Neka Pavao upregne velika kola i dovede to sirotče. A za to, što si mi pružila sgodu učiniti dobro djelo (podkomorkinja skinu s ruke prsten i dade ga Tekli, koja ga, cjelivajuć joj koljena i tobož plačuć, primi.)

„Kakvo li je to srdce! — zlatna li srdca!“ ponavljaše starica.

Sutra dan u cik zore poslaše Pavla s gospodskimi konji po Pavlovicu i Julku.

XII.

Pretecimo ga u kolibarevu domu.

Vas prošli dan sjedjahu ženske same, očekujuć Bartola, a zatim Matiju. Ovomu posljednjemu medjutim, poznavajuć mu blesastu znaličnost, nenadahu se do kasne večeri.

Nu strah ih obuze, očekujuć dugo, a uzaludno staroga Bartola; nikad bo otišav od kuće za poslom a bez puške, nije se tako dugo zadržao: što više, vratio bi se obično ranije, nego što bi mu se nadali.

S ljudi svoga stališa nije Bartol rado drugovao, akoprem ih nije prezirao niti im se uklanjao — znao bi riešiti ih se šutnjom; ćutio bo se visoko nad njimi umom i srdcem. Višji neznahu ga cieniti, jer im je čovjeka skrivao darovac; Židova nemogaše starac trpiti, nazivljuć ih obično pijavicami; rakije nije pio; jedno što mu je moglo prikratiti vrieme bijaše šuma, samotovanje u njoj i tišina. Rodjen sred šuma, privikao k njim od djetinstva, čeznuo bi za borovi niti bi mogao podnieti, a da ih svaki dan neobidje. Nebijaše dana tako gadna, mećave, sniežne vijavice, dažda i oluje tako silne, a da nebi bar njekoliko sati pod golim nebom sproveo. S puškom o ramenu neimaše ravna si lovca; lovac bijaše strastven, neutrudiv; bez puške, rado bi se bavio svojimi misli sred borovih šuma, a netrpeć plandovanja, koje je smrću nazivao, uviek bi se nječim koristnim vraćao doma. Kad je bila hora gljivam, sabirao bi gljive; drugi put jagode, ljekovite trave, kore, ili bi načinio kakvo orudje, posudu, zamku za ptice i tomu slične stvari.

Činilo se, da pri poslu zaboravlja njeku ljutu bol, koju je pomno skrivao, premda ga je očevidno tištila. Kolibari iz okolice štovahu ga kao patrijarku, pitahu

ga za savjet kao otca, bojahu ga se kao svoga načelnika, premda je riečmi samo bio strog.

Često bi sjedeć na panju pred kućom ili na obrnutoj košnjici, obkoljen braćom svojom kolibari, otvorio usta, te oživiv nakon duge uporne šutnje pripoviedao im davne sgode, stara predanja, koja je najbolje pamtio. Kazivao im imena i prezimena davno preminulih pradjedova i djedova, pripoviedajuć im iz života njihova samo to, čim bi se unuci pohvaliti i odtud nješto naučiti mogli. Drugi put sudio bi im u njihovih razprah i stišavao uzrujane strasti. — „Mi smo tu, govoraše, šaka tudjih prognanika, dužni smo biti tim pošteniji, marljiviji i bolji od drugih, jer smo mi tu stranci, a po nami suditi će ovdašnji sviet o naših otcih i cielom rodu našem i domovini našoj, odkle nas je crna sudba odtjerala. Ubogi smo, tà i Isus bio je ubog a i Josip nije se sramio zvati se tesarom, radimo; biedni smo, trpimo a nejadikujmo kao babe, jer to nekoristi ništa a svietu bi samo na smieh bili.“

S malo rieči davao im velike nauke; zatim, kad bi opazio, da su k srdcu si uzeli rieči njegove i o njih razmišljati stali, ostavio bi ih te turoban pograbio bi mučeć pušku i otišao u šumu, da tamo na samu sniva i uzdiše. Kako je bio vješt liečiti travami, osobito rane i bjesnoću, dolazilo bi u prvašnje doba mnogo svieta k njemu; sad mu to bje zabranjeno, van da je tko kradom došuljao se k njemu.

Nebogi Matija neimaše smilovanja u ljudi, što više, drzovitiji još bi ga ruglu izvrgavali, a dobričine govorili bi o njem: nije se vrgao na otca.

„Ali što je to, da se Bartol nevraća?“ govoraše Pavlovica izgledajuć svaki čas na okno.

„Možda je u šumi, — odvrati Julka, — a vi znate da se u šumi znade zadržati i do noći.“

„U šumi, po noći — bez puške? A što bi tamo radio? A taj glupan Matija, kao da nezna, da neimamo hljeba i da nam treba što prije brašna. To je magarac nad sve magarce.“

„Draga Pavlovice, zar mi znamo, zašto se je tako zakasnio? Možebit . .“

„Neima dvojbe, zlo je — šaptaše stara — nije se zalud jutros sol izvrnula. Sjećam se, kad je moj pokojnik pošao u onaj nesretni čas, u koji se je imao pobiti s onim krivonosim a zatim tako jadno poginuti, da mi se je i tad sol iz drvenke prosula. I to takodjer na desnu stranu. — A evo se je već i stamnilo, Bog i duša, posve stamnilo.“

Zapališe luč i dvie ženske muče stadoše presti, prestajući samo tad, kad bi prisluškivale varavu šumu vjetra, koji je naličio sad hodu ljudskomu, sad tutnju kolâ. Već se je i posve stamnilo bilo.

„No, to nije već čist posao“ — progovori Pavlovica — „evo moje glave, ako tu nije djavô svoje šape umiešao. Stari bez puške nikad tako dugo neizostaje; a Matija, akoprem je, prosti Bože, tako glup, nu ipak ni budala nevoli noćju klatarit se po šumi.“

„A što, ako kovač nije dao konja?“

„To nemože biti; kum je. U ostalom tko zna? možda, možda! Ja sam uviek govorila, da je to velik lisac; mnogo obećaje, a kad treba održati rieč, onda ni da se makne.“

„Uvjek veli: daj mi mir. Prostak! Nije to ništa imati seljaka za kuma; prostak ostaje prostakom!“

„Ej! tetko! a tko nas je prošle godine pred žetvom spasio?“

„Velike li mi dobrote! takov bogataš, ni sam nezna, koliko ima blaga; kapnulo nam, što mu iz nosa palo; nevriedi toga ni spominjati.“

Julka neodvrati na to ništa. Prisluškivahu iznovice, ali se nitko neodzivaše.

„Čudno je to — za čas će iznovice Pavlovica, mašuć nestrpljivo glavom — što sam god tu godina, još nije toga bilo.“

„O! samo da se nije štogod dogodilo“ — reče suznim očima Julka. „Ti tudji mladi konji, s kojimi je otac otišao, bojim se, da se nisu pod njim poplašili i ubili ga . .“

Stara počešala se po glavi i zamrmljala: „Nije se zaman solenka prevrnula, a kad je izašao iz kolibe derale se vrane, kao da si ih najmio.“

U to začuje se iz daleka štropot kola kovačevih.

„Eto Matije! — povika Julka — a otcu ni traga. Hvala Bogu, mà da je samo brat, poslati ćemo ga namah za otcem u grad.“

Kola stanu pred kolibom, a Julka iztrča bosonoga s lučju na dvorište. „Matijo! Matijo! — vikaše — neznaš li što o otcu, nisi li ga vidio? Sve do sada neima ga.“

„Hvaljen Isus! dobar večer.“

„A to ste vi, kume, gdje je Matija?“

„Matija“ reče sbunjeno kovač: — „Matija —“

„Što ni Matije neima! Što se je dogodilo? To se je otcu nješto pripetilo? O, moj Bože!“ — I bacivši luč zajaukne i zalama rukama.

Pavlovica navukavši kožuh, jer je kašljala, izadje takodjer na dvorište. — „Kazujte kume, kume, kazujte.“

Kovač prebiraše po glavi, što bi imao reći, te mukom nadje njekoliko izraza.

„Bog s vami! neplašite se. Nije ništa tako zla. Vi ćete bolje znati nego li ja, kakva li je to ludorija zadržala u gradu otca i Matiju. To ih je rad njekakvih konja, radi svjedočanstva obojicu zadržao pomoćnik.“

Stara Pavlovica poklimala glavom, Julka stala gorko plakat i jedva što je kroz suze odgovorit mogla: „Ali to nemože biti, da bi oni bili krivi; mi ćemo vam namah pripoviedati, kako je to bilo.“

„Ostavimo to kašnje, najprvo da stovarim brašno“ — odvrati kovač i zaprti jednu vreću.

Svu božju večer trajaše na to obširno pripoviedanje, kako je prošlu večer došao Židov i što je sve htio. Napokon dobrano po pônoći skloniše se ženske u prisobak, a kovač pruži se na klupu u prvoj sobi.

Svitalo već, kad su se podigli bili. Julka svu noć sprovela u suzah. Prije nego li je kum krenuo kući, stigoše već i kola, poslana podkomorkinjom. Veliko bijaše najprvo udivljenje, a zatim neizmjerna radost Pavlovice, koju je medjutim ona pomno prikrit gledala, starajuć se osvjedočiti Julku, da valja ići i neprezirat milost gospodsku.

Djevojka nije ni sama znala, zašto je plakala; kovač ju tješio, kazujuć joj, kako je dobra stara gospodja. Kolibu, nebojeć se štete, jer u njoj nebijaše ništa, povjeriše susjedu Martinu, kolibaru, a kravu i kozu obećao povesti sa sobom kovač. Odlučeno dakle poći i obje ženske uzvrtile se, da poberu ono malo svojih stvari.

XIII.

Ostavimo Julku, koja zaplakana odlazi u dvor i Pavlovicu, koja tobož suze roni, useknjiva se, oči briše, pljuje, kašljuca, a u srdcu se raduje dojdućemu plandovanju i obilju; vratimo se u grad, gdje stari Bartol i Matija u zatvoru sjede.

Starca, osvjedočena o svojoj nevinosti, neshvaćajuća, da bi ga mà kojim načinom, bilo i najnepoštenijim mogli uplesti u mrežu, dojmio se novi položaj po-

put lahke rane, koja ako i nije smrtna, ipak ljuto boli. Nu kad se je poslije prvoga i drugoga preslušanja osvjedočio kako je Židov majstorski spleo mrežu njemu na propast, obhrva težka sdvojnost starca, komu nije toliko kazna, koliko sramota groznom bila, njemu, koji se nikad ničim okaljao nije. A sad ga pod staru glavu objedjuju zločinom, zatvaraju sa zlotvori, kazne kao zločinca! U prvi mah malo što nepoludi, zatim prepativ i to pade na slamu i stane goruće se molit, napokon oboli. Malo pomalo vrati se starcu i zdravlje, ali ga neostavi tuga i sdvojnost.

Medjutim je Matija bio preslušan, okrivljen s udioničtva, pretražen u zatvoru i našast preveć bogatim za kolibara, imaše bo pri sebi deset dukata; smeo se kao krivac, prisiljen protumačit stvar, brundao, mucao, ali čim je duže govorio, sve se je više zaplitao. U predmetu otčevu tako je odgovarao, kao da bi ga hotimice htio uništiti. Bijaše to samo glupost. Pomoćnik kazivao mu odgovore, on ih za njim ponavljao, a po njegovih riečih napisano priznanje, koje je Matija na kraju velikim križem potvrdio.

Kad su starcu pročitali priznanje sina, pogleda bolno i umuknu. Odtad odluči neodgovarat više ni rieči na nijedno pitanje, netumačiti niti se više izpričavati. Predao se u volju božju te ponosan i nevin odlučio stoički šutiti i trpiti.

Na prvo pitanje: tko je doveo konje, odvrati Matija: Bramko, koji kad se je izdreknuo na njega, da laže, popravi se, da je to bio njekakov nepoznat Židov.

Upisaše dakle samo nepoznata Židova. Bramko uz to pretekao okrivljenike, rekav pred sudom, da će sigurno njega potvoriti, što je prvi donesao glas, gdje se ukradjeni konji nalaze.

Upitan zatim Matija, da li su konji dozvolom otca ostali u njih, odgovori, da ne. I opet na bolji put priveden vrlo krepkim dokazom, popravi se, da je Židov nješto šaptao, da on nije ništa čuo, da o ničem nezna, da je možda bila kakva pogodba.

Upitan, kamo imadoše biti odvedeni konji, uztvrdi najprije, da je otac njemu naložio odvesti ih u grad k pomoćniku, ali kad iznovice zagrmiše na njega, dodade namah, da ih je sam otac odveo, nu nezna kamo i zašto.

Upitan napokon još, da li su Židovi često tamo dolazili, pripoviedaše koliko puta ih je gdje u šumi vidio, priznav, da su u Jakoba Paćiorkievića, kolibara, često vidjani sumnjivi konji. Riečju Matija pleo i meo svašta te pomiešao istinu i laž i takove polurieči, koje je pisar mogao izvrnuti kako htio; a to nije oklievao učiniti i naperiti na sigurnu propast kolibarâ.

Bramko je svoje očitovanje i svoje izkaze vrlo vješto izpripoviedao i to je bilo na pogubu starcu. Niti je bilo koga, da se za njega zauzme, niti je bilo komu hodit i prosit. Kćerka, koju varahu, da će se otac namah vratit, nije znala ni rieči o prietećoj mu pogibelji; a prije nego što su braća kolibari, razsuti po šumi, to saznali, prije nego što su namislili poći i prije nego što su to zbilja izveli, proteklo je mnogo nenaknadiva vremena.

Već je i lišće na drveću miris svoj zrakom razlievalo, a starac još je sjedio u smradnom tako zvanom gradskom zatvoru. Nu kako se je promienio, kako postarao i propao! Mučio ga silno i vlastiti položaj i glupost sinova i strah za kćerku i poniženje, koje ga je snašlo! Težko ga je bilo poznati!

Ponos i ozbiljnost, koji su mu krasno lice nedavno još tako značajnim činili, promienili se sada u niemu sdvojnost i duboku, šuteću bol; činio se za njekoliko godina starijim, na sljepočicah stali mu crni vlasi naglo srebriti se i bieliti. Okolo očiju uhvatili se obručići i

nabori; a usta silno stisnuta i uzdahu se težko otvorahu; tako ih je volja starčeva zapoviedju šutnje čvrsto zaprla bila.

Matija oglupio još većma, te neznajuć, što s njim biva, podnosio posve mirno svoj zatvor i sprijateljio se sa svojim udesom. Govoraše samo kadkad, kako se boji, kad ih oslobode, da će ga pokarati otac. Nehoteć dangubiti, učio se pušiti.

XIV.

Dok se je to u gradu dogadjalo, izvadjao se drugi prizor te žalobne igre u dvoru.

Došavši Pavlovica i Julka u Sumaču, smjestiše jednu u rušnicu podkomorkinje, drugu u majur kao pomoćnicu ključarice. Svakomu je tu trebalo pomoćnika, jer nije nitko ništa radio, već bi samo svaljivao posao na drugoga, zanemarujuć posve svoje dužnosti. Tako nerazborita dobrota kvari ljude.

Medjutim koristeć se zatvorom staroga Bartola, koga su se dvorani, poznavajuć ga bolje od svog gospodara, bojali, razapeše mreže na njegovu kćerku. Podkomorkinja obdari ju iz milosrdja, pomoćnici Ivanovi naumice kićenimi haljinami i svačim, što je dosad manjkalo ubogu djetetu šumâ, naviklu kititi se samo cviećem; svačim, o čem nije niti pojma imala, a za čim je ipak kao ženska uzdisala. Suknje, košulje, oprege, jantari i koralji za vrat, cvjetnasti rubci za glavu, spretne cipele iz laštene kože, biele čarape i vrpce mameće i dražeće oči — sve to našlo se u kovčegu Julkinu, koja, prem tužna i strvena, prem zabrinuta za otca, neimaše snage, da te pogibeljne darove odbije.

Gledjuć se u zrcalo tako joj je to godilo, kad se je u nedjelju opremila bila za crkvu.

Često i prečesta pitala bi za otca, ali uviek bi ju zavaravali novimi lažmi ili novimi nadami, tješeć ubogu. Osobito Pavlovica, kojoj je vjerovala Julka, a koja neimaše Boga u srdcu, govorila bi ovo i ovo, ono i ono; sad bi joj rekla, da će se otac taj i taj dan vratiti, sad bi opet s povratkom njegovim zavlačila, donoseć joj lažne pozdrave, kojimi ju tobož pozdravlja. Zadrhtala bi, istina, kad bi samo pomislila na njegov povratak, nu činjaše joj se zatim — i tim bi se umirila, da kao težko okrivljen neće nikad biti pušten na slobodu.

Kad se mladost, što čezne za životom, iza duge nužde, oskudice, glada i zime, iza težka posla, dočepa vedra dana, obilja, udobna stana i slobode: kako tada silno i burno kuca srdce, kako se misao diže put nebesa.

Pa usred toga novoga života, kolikogod bi ga puta imao zastrti crn oblak, kako same sebe varamo, da to nije oblak, što nosi oluju, već kišu, da oživi izgorjelu zemlju. Bojimo se izgubiti te zlatne trenutke, kojim se prije ni nadali nismo, a bez kojih nebi sada više ni živjeti mogli.

Prošli život Julkin sred gluhe šume, sred težka znoja, česte oskudice, koje ni pojmiti nismo kadri, protumačiti će nam to oduševljenje, tu goruću njenu čežnju za ovako sunčanimi dani. Sjetivši se tih dana duge neprekinute i bezkrajne šutnje, zalievanih suzami i znojem, te vječite samoće, prodjoše trcni djevojku i zavrti joj se u glavi. Tà kako crna i strašna bijaše joj prošlost!

A tu drugarice, prijateljice, pjesme, i vesele zabave i slobodne šetnje i nedjeljni plesovi i rieči laskave: pravi pravcati raj!

Vičnoj poslu, šutnji, ukorom, blažen vidio se joj život uz tako mio i nježan postupak, uz udobnost i kićeno odielo, uz dane odpočinka po danih zabave, uz dane zabave po danih odpočinka; nije znala, bili si još

što željeti ili za čim još čeznuti mogla izim za otcem uza se, slobodnim i sretnim, kao što je ona bila.

Zmije, koja je pod tim cvietnim viencem plazila, nije još smotrilo djevojče. Medjutim je mladi vlastelin stao često i odviše često dolaziti u oficirnicu, a Tekla bi opet s Julkom, koju je u osobitu zaštitu uzela, ne riedko šetala se prama dvoru, tako da bi se gotovo uviek sastali s gospodičićem u lipovu drvoredu. Julka izplaha poput divokoze, porumenila bi, sbunila se i izpod oka pogledala nanj, svidjao joj se krasan momak, nu nemogaše još pojmiti, kakvu joj sudbinu spremaju.

Kadkad poput munje blisnula bi joj misô u glavu: možda me zavoli mladi gospodin? I tad bi uzdahnula, zamislila se i nasmiešila se kao u snu.

Julka nebijaše više neizkusno djevojče, jer nužda i nevolja čine čovjeka brzo zrelim i uče ga svačemu: zlu i dobru, a od njihova daha neima groznije trujućega otrova; ali nauci otca kao i vlastita pamet nedopuštahu joj niti pomisliti samo, da bi časovitoj i prolaznoj strasti žrtvovala samu sebe; kolikogod bi puta uzrujanim srdcem pomislila na mladog vlastelina, uviek bi snivala o tom, da će ju zavoliti i kao u bajci — s njom se oženiti.

Činilo joj se to sasma naravno, a lice joj iz zrcala govorilo: to može biti!

Pripitomivši ju medjutim ponješto, stadoše joj svaki dan, svaki sat stavljati mreže. Nu sredstva, kojimi su se služili, da ulove biedno šumsko djevojče, bijahu več s toga zla, što nisu mogla nahuditi ni glavi joj ni srdcu; htjedoše ju naime uništiti načinom silovitim, zvierskim, premoćju i silom.

Da bi ju silom nadvladali, toga ona nemogaše pripustiti; a ponosnim pogledom svojih crnih očiju odbijala bi daleko od sebe bezobraznike, nedopuštajuć im, niti da joj se približe, a kamo li, da je se taknu. Srdca i

glave neznade joj nitko osvojiti; gospodičić, premda ju je volio, nehtjede ipak poput zaljubljenika udvarati joj se, a kad bi i dublje osjećaje gojio bio prama njoj, tko zna, možda bi se skanjivao očitovati ih priprostoj djevojci. Činilo mu se, da se sve kupuje i za svašto plaća.

Kad ih je napokon taj nenadani, ponosni i prezira puni odpor dugočasit stao, a Julka pazeći na se, tako se tvrdokorno zatvorila u rušnicu, da je niti prekoračiti nije htjela; kad je već svake nade ponestalo gospodičiću, a mreže ostale prazne i puste, tad pomisliše na druga sredstva.

Nakon duga viećanja s ljubimcem sobarom i Pavlovicom odluči vlastelin: da će biti sto puta bolje, sgodnije i sigurnije odvesti djevojku sa starom tetkom u kolibu sred šume, te ju tamo, obskrbljenu svim što joj je potrebno, udaljenu od očiju svieta, pohadjati u gluhoj samoći, kad mu se svidi. Odlučeno bje urediti i razširiti kolibu, neštediti darova, služiti se nagovori Pavlovice, koja si je preduzela biti djavlom napastnikom, slati k Julki djevojke iz rušnice gospodje podkomorkinje, svirku, dvorjane: riečju, neobzirué se na ništa broditi k cilju hitro i sa svimi sredstvi! U dvoru medju inimi neugodnostmi bojahu se i toga još, da nebi vječno sliepa gospodja podkomorkinja opazila, o što ide, a djevojka u djetinjoj duši svojoj neizpripoviedala štogod pred njom.

Tekli, pomiešanoj u tu sramotnu urotu, bijaše lahko dokazati staroj gospodji, da Julka neizmjerno čezne za svojom kolibom i svojimi šumami, da je njim privikla, da danju i noćju u potaji plače, nesmijuć nikomu ništa kazati. Smilovalo se srdce dobroj starici te ju s Pavlovicom i dvorskom stražom odpremiše natrag obdarenu, malo ne obogaćenu, postaravši se prije o tom, da im se je povećala koliba, i napunila smočnica. A na mjesto mršavih krava i koza, staviše im u obor krasno blago.

Nu dolikuje li potanko opisivati tu čest naše slike, tako poznatu, tako obćenitu? Pristoji li se po stoti put pričati vam o zavedenju, koje, čim je laglje za rukom pošlo, tim strožiju možda zaslužuje kaznu! Treba li vam opisivati i večernje posjete vlastelinove u šumi i izdajničke nagovore Pavlovičine i odpor Julkin i mahnitost, koja joj je najednoč zaokupila mladu glavu i sva ona nepoštena sredstva, kojimi služiti se nije okleievala gadna strast.

O! zvier nemože biti gnjusnija od podla čovjeka. Tamna šuma pokri zločin počinjen bez srdca, a u ime srdca, počinjen hladnom namisli, lahkoumnošću zločinskom, posmjehom lopovskim. Jedina Pavlovica i s njom djavô radovahu se tomu trenutku, s koga je mnogo gorkih suza poteći imalo.

Julka postade Ivanovom dragom, ali u kratko zaokupi joj slabu glavu ogavnost, prezir i sdvojnost. Sad bi kao mahnita smijala se, sad bi briznula u gorak plač, lupala glavom o stienu, trgala si krasne crne vlasi, lamala rukama i kao luda trčala po lugu i šumi, vičuć: „Otče! otče!“

Kad je brzo iza toga došao u kolibu Ivan držanjem i pogledom pobjednika, odtisnu ga silno, i namrštivši obrve, nedade mu ni pristupiti k sebi. Taj divlji odpor uzpalio napastnika, i kad bi bio i proračunan, koristniji po Julku nebi bio mogao biti. Odpor taj i prezir još ga većma pritegnuše k biednoj djevojci.

Predbacivanja, hladnoća, tuga i sdvojnost privlačivahu ga možda još silnije u stan kolibarov, nego li ljubav, molbe, suze i zaklinjanja.

Pavlovica medjutim, poglêdjuć na Julku, vrlo se zamislila i uznemirila.

„To je vražja djevojka!“ mrmljaše sjedeć u zapećku i gladeć miljenče svoje, sivoga mačka. „Bies si ga zna, što se mota po toj glavi! prava otčeva krv. Ponosna, glupa, nedobitna! Koja korist bogcu prčiti se tako! O! kad bi mi dragi Bog dao biti po drugi put mladom, znala bi ja, što bi mi činiti valjalo. A sad samo da vrag staroga nedonese, jer će biti batina, a možda i još šta gorjega.“

Jednoga jutra napokon, preplakavši svu noć, nestade Julke najednoč iz kolibe. Pavlovica mislila, da su ju odveli u dvor, ali došav Ivan po običaju prestraši ju tvrdnjom, da djevojke nebijaše u dvoru. Razbjegoše se dakle tražiti ju i stopram u večer nadjoše ju jadnu u gustu lugu, napole golu, s razpuštenom kosom, sjedeću na panju izbuljenima očima, ustima na smieh izkrivljenima — podpuno ludu.

Groza obuze Pavlovicu, a Ivan oćuti prvi put, kako mu trni prolaze od glave do pete, kako mu se srdce stišće, a oči krvlju zalievaju. Još ne posve izkvaren, uvidio je najednoč svoj zločin. Odtad je dnevice dolazio k mahnitoj i tu pod izlikom lova vas dan boravio.

Čudna bijaše mahnitost Julkina. Kadkad i to riedko prelazila bi u pravo bjesnilo, smirila se opet potokom suza, a zatim prelila bi se u njeko sladko snatrenje, u njeko snovidjenje, puno čarobne dražesti, presenećujuć one, koji ju gledahu — jer iza toga sliedjaše grozna rječitost.

U bjesnilu svom pograbila bi, što bi joj slučajno rukû dopalo i tim bi se bacila na Pavlovicu i na druge prisutne; često bi si nožem prokrvavila prsa, hoteć se ubiti, trčala k vodi, da se utopi, tražila konopac, voljna objesiti se! U svakom kutiću sobe vidila bi crne oči otčeve, gledajuće ju s bolju i prikorom. Zaklanjala bi se od njih rubcem, nu i krozanj vidila bi pogled otčev; pokrila bi se svimi svojimi suknjami, skrivala se u najtamnije kutove, nu svagdje i svagda proganjao bi ju taj prieteći, ubojiti pogled staroga otca.

Zatim bi oslabila, pala i gorko zaplakala, a poslije toga uljulala bi se polagano u san, dok joj se opet najednoč nebi otvorile bistre oči, nasmiešila se usta, zažarilo se lice i tad, ako bi Ivan uz nju bio, odala bi se kojekakvim tlapnjam, koje bi onda riečmi očitovala.

„Nije li istina“ govorila bi, „ako i jesi bogat gospodin, ti ćeš se ipak sa mnom oženiti, onako kao u bajci, koju mi je pripoviedala Pavlovica. Knez oženio se s pastiricom. I privesti ćeš me k svojoj majci, a ona će nas blagosloviti. Dati ćeš mi haljinu protkanu sunašci, mjeseci i zviezdami, staviti ćeš mi na glavu krunu, oko vrata biserje, a na noge zlatnu obuću i odvesti ćeš me k oltaru. Zatim! Reci mi, što će biti po tom?“

Ivan bi zamišljen šutio.

„Zar nije istina, da ćeš se sa mnom oženiti? — pitala bi ga Julka objesivši mu se oko vrata — „zar nije istina? Ljudi nevjeruju, smiju se, ali ja vjerujem. Ja sam sirota djevojka, ali sam plemkinja. O! ne, ja nisam seljakinja, ne! Ti me ljubiš, majka će dozvoliti. Tà nisi li mi jučer rekao, da me ljubiš? Sjećaš li se tamo pod drvećem, na zelenu ćimenu, mjesec kupao se u potoku, ptice pjevale na granah, a moj otac gledao na nas.“

Sjetivši se otca zatrla si iznovice oči, nabacala na sebe suknje, rubce, posteljinu, uvukla se pod posudje, dok ju nebi groza, koja joj je dušu obuzela, polagano minula, i razplinula se u suze, a zatim bi opet sliedilo dražestno snatrenje.

„Gledjite, — govorila bi — uokolo gospoda, knezevi, kraljevi i svi mi se klanjaju. Ivan me vodi, vodi i posadio na bogato prestolje. Sieda majka blagoslivlje nas. Oh! i to maleno djetešce je naše. Kako je liepo! kako mu je zlatna kosa, ružičasta usta, a oči kao nebo!“

Ovakove razgovore, sastojeće iz nesuvislih izreka, znala bi sama sobom voditi po ciele dane, a Pavlovica slušala bi ju sa strahom, Ivan pako duboko zamišljen i turoban.

Ivan bo vrlo se je promienio od njeko doba. Njegovi vlastiti ljudi nemogahu si protumačiti, što bi mu se to bilo dogoditi moglo; jer nitko ni mislio nije, da bi ludost djevojčina mogla biti uzrok tolikoj promjeni. Pa ipak je tako bilo.

Prekinuo naglo svako obćenje s dojakošnjimi drugovi, odbio od sebe prijašnje milostnice; smrknut, zamišljen, tužan sjedio bi sám samcat u zatvorenoj sobi ili bi šuteć boravio u majke ili bi kao mahnit bježao na konju ili bi ciele dane sprovadjao u kući kolibarovoj o kruhu i vodi.

Nije to ušlo oku gospodje podkomorkinje, koja zabrinuta za zdravlje sina svoga, pošalje namah po liečnika.

Ali što je liečnikom do bolesti duše i griznje sviesti? tih neizlieči niti hidropatija niti allopatija.

Skrenuli glavom liečnici, napisali nješto na papir i otišli, uvjeravajuć, da bolest polazi sa zapekle utrobe.

U dvoru pri večernjih zabavah i jutranjih sastancih nebijaše o ničem inom govora, do li samo o bolesti gospodičićevoj i mahnitosti Julkinoj; pripoviedalo se, domišljalo se, kakov bi tomu mogao biti konac.

To čudno vladanje Ivanovo i njegovu ljubav pripisivahu čarolijam Pavlovičinim, koju i onako smatrahu vračarom, tvrdeći, da je ona bacila na njega uroke.

XV.

Stari Bartol sjedio je medjutim svejednako u zatvoru; nu parba njegova je malo po malo sasma protivnom strujom teći stala. Pomoćnik povadio se iznenada sa Židovom Bramkom.

Iztraga započe na novo na temelju novih njekih odkrića i nepoznatih doslje tragova. Prizvan po drugi put Matija, koji je, ako si mu se zagrozio ili ga izružio, bio pripravan svjedočiti i proti samomu dragomu Bogu, priznade, da je konje bez dvojbe doveo Bramko, da ih je otac htio prodati pomoćniku, kad ga na putu pograbiše, da je napokon Židov samo sa osvete (što stari Bartol nehtjede pokriti kradje njegove) prvi ga krivo obtužio.

Istina će se vrlo lasno pronaći: tisuću dokaza našlo se u podkrepu ove tvrdnje. Jedini Bartol ostao tvrdokoran u svojoj ponosnoj, prezira punoj šutnji te mu niti medene rieči nemogoše otvoriti ustâ.

„A čemu to?“ odvratio bi ozbiljno starac, — „prije nisi tako postupao, gospodine, nisi štedio moje starosti ni moga stida, nisi se obzirao na muku moju, koja mi je život skratila, a tebi grižnju sviesti pribavila.“

Pomoćnik stao se izpričavat, počeo nješto, prevraćajuć papire, mrmljati, grizti čibuk, pljučkati, okretat se, pijuckat rakiju te napokon zadubio se u iztragu, i tim se svršilo sve.

Bartol sklonio se na posljedku pripoviedat vas dogodjaj. Usljed toga bude odlučeno, pustiti otca i sina na slobodu uz jamstvo, nadje li se svjedoka, koji će posvjedočiti, da su vazda bili pošteni ljudi.

U taj par je sve po Bartola povoljnom strujom udarilo.

Odkako zatvoriše Bartola, odtad se je u šumah, sred kojih obitavahu Mazuri, počeo osjećati gubitak toga načelnika, koji neimajuć nikakove vlasti nad braćom, ipak je najveći upliv nad svimi vršio. Izprva možda je svim drago bilo, što se te surove oči i ta surova usta, koja su ih ne jedanput korila, na čas udaljuju od njih; ali domala oćutiše živo, kako im manjka staroga Bartola: niti bijaše u koga posavjetovat se, niti komu potužit se, niti bijaše tko bi ih liečio niti tko bi ih tješio.

Nebijaše više gdje sastati se nedjeljom, kao što je to prije bivalo u Bartolovoj kolibi, koji im je takvom prigodom pripoviedao o starih vremenih. Mladež imala bi poći na ladje, a tu nebijaše nikoga koji bi ugovor sa Židovi sklopio i pazio da se isti točno vrši; drugi htjeli na put u susjednu šumu grede tesat, ali i opet manjkalo im Bartola, koji bi sve pogodbe sa Židovom utanačio. Jedni i drugi stali govoriti: „O! zlo nam i naopako bez staroga!“

„A nije ni pošteno, što smo ga u nevolji ostavili; tà on je svakoga nas ne jedanput spasio.“

„Pa kako smo mogli na to i misliti?“

„Što smo mi kadri?“

„Zar već nije možno nevina spasiti?“

„A što, kad bi se složili?“ dobaci jedan tiho.

„Tako! samo kad bi bilo čim!“

„Naći će se, samo nek je volje. Tu lisičja koža, tamo njekoliko zečjih, a gdjegdje možda losovska; u ovoga malo masla, u drugoga nepotrebno tele. Kad bismo samo htjeli, mogli bi već, prodavši koješta, pribaviti si koji groš.“

Mnogi u istinu nerado pristadoše na to, ali kad su se stariji složili, drugih bijaše stid, i ne jedan odveza u musavu rubcu sahranjen grošić te ga s uzdahom položi na hrpu.

U kolibi Martinovoj, nedaleko stana Bartolova, sašli se svi u subotu i tamo pri čašici (Martinu bo bilo do toga stalo, jer je parče polja obradjivao i imao sina u dvorskoj službi, koji mu je pomagao) počeše viećati, koga da pošalju k pomoćniku.

I trojica najstarijih, najrječitijih i najsmelijih žrtvovaše se latiti se te težke zadaće.

„To je sve dobro, — reče jedan po vieću, — ali čim staroga oslobode i doma odpuste, Bog i duša, neznam što bude.“

„A što bi bilo?“ zamrmlja drugi.

„Tà zar ga nepoznajete? O kćeri nezna ništa, a čim dozna, neće toga lje mirnom dušom podnositi.“

„Ba! kao da je on prvi!“

„Nebih ipak htjela biti na mjestu Pavlovice!“ — promrmlja gazdarica.

„O! jao joj i naopako!“

„Bila si već i u gorjem škripcu.“

„Što ti to nazivlješ gorjim? Sám Bog zna, što je gorje. Nevinu nikad se ništa nedogodi, a tu ni sám Bog neće pomoći.“

„Istina, Martinovice. Kad se stari vrati, domišljati će se koječemu.“

„Kćerka poludila; dvor pomaže, a i to neće dugo: za tim doći će možda i nevolja. — A!“

Umuknuli. Martin skrenuo glavom i zafrkao brkove.

„Uza sve to, — reče — bolje bi bilo, da je gospodar doma.“

„Samo mu najednoč negovorite o tom.“

„Mora već da zna.“

„Ne! ne! tko bi se odvažio s tim pristupiti k njemu!“

Dugo još tako razgovarahu kolibari, nu kad je ponestalo rakije i zalogaja, pograbiše iz kuta puške, bez kojih ni preko praga preći nemogu, te poljubivši domaćina u lice, a ženu mu svi redom u ruku, razidjoše se, pošto su oni, koji imadoše s Martinom poći u grad, utanačili prije mjesto i sat sastanku.

Sutradan zorom zapute se s jazavčjimi torbami o ramenu, u novih opancih i bielih košuljah, nu bez pušaka, tri poslanika k gospodinu pomoćniku.

Na kraju šume pridruži im se onuda slučajno prolazeći četvrti član (bijaše nedjelja) i tako razgovarajuć približavahu se polagano ka gradiću, koga su se siva katolička i biela pravoslavna crkva kao i crne mu kuće iz daleka viditi mogle.

U dan tržni nije tako lasno doprieti do onako visoka činovnika, kakov je u gradiću gospodin pomoćnik. Na stotine ih obsiedaju mu vrata; a tako je baš i sada bilo. Židovi, plemići, gradjani, seljaci sa svojimi parbami i pozdravi, pravoslavni paroci s pozdravi, sve to napunilo dvorište i kuću, na koje pročelju visijaše tablica s napisom, da tu stanuje gospodin pomoćnik.

Pomoćnik medjutim zabavljao se u krugu dobrih prijatelja i svoje častne polovice, vesele kao i on u družtvu i ljubeće to veselje crpiti ne toliko iz srdca, koje često biva prazno, koliko iz čaše, koja može uviek puna biti, osobito kad samo do toga stoji, da se napuni prepečenom rakijom.

Na poderanu divanu, otrcanih i lomnih stolicah sjedjahu vriedni gosti, u kojih je kolu prvo mjesto zauzimao ekonom gospodina Ivana, odjeven novom novcatom haljinom .magjarskoga kroja. Razgovaralo se o raznih zanimivih predmetih, o naglo umrvšem vojniku, o ubijenu Židovu, o ukradenih konjih. Rakija zaredala po treći ili četvrti put prije kobasíca, koje napokon željno očekivane unese na okrnjenoj zdjeli sluga u novih opancih od lipova lika. Bijaše to sobar gospodarev. Pomagala mu dvoriti, razdieljujuć medju goste njekoliko krezubih vilica, kuharica za čudo ružna i debela, kojoj su noge, ne u narodnoj obući, već u poderanih na boso obuvenih gospodjinih cipelah, štapale po podu. Gosti baciše se na kobasice, nu prije toga okriepiše se još jednoč čašicom rakije. Domaćin bez ceremonija izvadio si prvi na tanjur, a zatim pokazao rukom na zdjelu ženi i gostom. Umaka pako začinjena crvenim lukom i

namašćen hljeb zapade pisara i kancelariju, sastojeću iz njekog škiljavog, šepavog i ćelavog gradjanina.

Po doručku i odlazku gostî, koje k objedu zaprosit nebijaše običaj, izadje pomoćnik lulom u ustiju u hodnik, sjedne na klupu i stane preslušavati prisutnih molbe, tužbe itd.

Dodje napokon red i na kolibare, koji plašljivo pristupiše ka klupi, na kojoj se je razkrebačio visoki čičinovnik.

„No! što želite?“

„Dodjosmo amo radi Bartola Mlinskoga!“

„Rad šta?“

„Moliti zanj.“

„Hm! a gdje je molbenica?“ — I pogleda na ruke. Martin protura se napred i poljubiv u ruku pomoćnika, predade mu molbenicu. Taj ju flegmatično pogleda, poklima glavom i upita prilično ljubezno:

„A što hoćete za Bartola?“

„Da ga, gospodine, pustite iz zatvora. On nije ništa kriv, posvjedočiti će svi, da poštenijega čovjeka u nas neima. Vas ga viek nitko ničim obiedio nije.“

„Hm! hm! Ja to i sam znadem, da je on možda nevin, ali što ćete? Zakon je zakon. Obtužiše ga. No! što sam ja tomu kriv. Ja za sve odgovaram. To nije samo štogod. To je važna stvar, ali kazujte, što biste htjeli?“

„Oslobodite staroga, svietli gospodine!“

„Da! oslobodite! zakon je zakon! Oslobodite! ba! Ja odgovaram za njega gubernatoru! Vam se čini, da da sam ja tu sam gospodar i da mogu što hoću.“

„Tako je vaša milosti!“

„Pa baš zato, što premda mnogo mogu, vrlo mnogo, skoro sve, ipak su takve stvari . . Eto vidite, vi ludi ljudi toga nerazumijete, da je zakon zakon!“

Kolibari poklonili se šuteć.

„I mogao bih ga namah pustiti na slobodu, ali tko mi jamči za njega?“

„Mi svi.“

„No! no! pričekajte! promisliti ću se, promisliti. Podjite u pisarnu i porazgovorite se tamo s mojim tajnikom . . .“

Do večeri proteglo se moljakanje; u sumrak napokon izdan bude nalog, neka se iz zatvora puste dva kolibara s tím dodatkom, da se opet stave, ako bi se to zahtievalo. Bartolovu pušku, odnesenu iz kolibe, predadoše u ruke Martinu.

XVI.

Pohitiše dakle do tamnice kolibari, veseli, što se je ipak skončalo ono, što im se je već bezkonačnim prividjati počimalo. Bartol ležaše kao obično na slami, naslonjen na lakat, kad mu tri izaslanika dodjoše javit, da je slobodan.

„No, Bartole, — reče Martin unilazeć veselo, — hvala Bogu, slobodni ste.“

Bartol podiže glavu.

„Ha!“ upita nevjerujuć.

„Ustanite i podjimo odtud; slobodni ste.“

„U istinu?“ — Skoči na noge. — „A! Bog vam platio.“ — I pruži ruku prvomu do sebe. „Ha! ali mi se čini, kao da sam deset godina tu sjedio. A Matija?“

„I Matiju su pustili.“

„Hvala Bogu!“

U taj čas stupi i sin plašljivo u zatvor s malom lulom u ruci, jer se s njom nikad više razstajao nije. Otac pogleda ga, suze mu zasjaše u očiju i šaptnu tiho:

„Težka je božja kazna, ali pravedna. Nek se vrši sveta njegova volja.“ Na to, objesiv torbu o rame, jačjim glasom povika: „No! hajdmo!“

„A Julka? a Pavlovica?“ zapita na pragu. „Što je to, da nijedna od njih nije pitala za me. Osobito Julka, moje drago diete. Nikad se nebi nadao, da bi mi tako na žao učiniti mogla.“

Kolibari umukli, nu na očima im opazio namah starac njeki strah i nemir.

„Što je s njima?“ upita iznova.

„A što bi bilo! strpite se! Podjimo k Icku nad mostom okriepit se, tamo ćemo vam sve reći. Nije ništa takova, ništa baš, nemojte se samo izjedati.“

No „nemojte se izjedati“ naoblačilo čelo starčevo, podje šuteć te već ni rieči neizusti, dok su gradom koracali. Ulicom potegnu u se iz punih prsa svježe povjetarce, pogleda na nebo, koje je treptiti stalo sjajnimi zviezdami te velikimi koraci dostiže svoje već odmaknuvše drugove.

U krčmi ležećoj na kraju grada, posjedaše na klupe u posebnoj sobi, jer je prva svim obćenita, zakupljena bila množtvom pijanih seljaka. Dadoše naručiti rakije, ali se nitko neusudi započeti razgovora. Stari Bartol neotvaraše ustâ, a ovi nesmjedoše započeti. Mučeć sjedilo se uz čaše i napijalo: „Daj nam Bože dobro zdravlje“ — i malo po malo, kad je piće u glavi šumit stalo, počeše se otvarat usta:

„A što, — reče Martin — nežalostite se Bartole. Ba! zar je na meni učiti vas i svjetovati! Vi to bolje znadete, što ćete gdje činiti i govoriti. Hvala Bogu, što ste samo slobodni, — vi ćete već uviek pomoći si.“

Bartol mučaše, samo mu crne oči počivahu časak na Martinu, kao da bi od njega doznati htjele istinu, za koju nesmjede upitati.

„Govori“ — odsječe muklo — „no govori! Ne okolišaj, slutim već nješto zloga.“

„Tà na kog će, ako ne na ljude. Čuli ste već valjda štogod?“

„Govori!“ ponovi silnije Bartol, pograbiv ga za ruku, koju mu je kao željezom stisnuo. — „Nemuči me. Govori! Što? zar je umrla Julka?“

„Ali ne! ne! Samo tako — vidite malko bolestna.. bolestna, ali ..“

„Samo bolestna! a! hvala Bogu!“ reče uzdahnuv slobodnije. — „Samo bolestna, no, to još nije ništa! Samo bolestna.“

Martin silno sbunjen neznade već, što bi govorio.

„Davno li je bolestna?“ upita starac.

„Ona je, vidite, bolestna, ali nije tako bolestna, jer ...“

„Al reci mi sve! Kako davno?“

„Kako se je vratila iz dvora, namah je zatim ..“

Starac skoči s klupe. — „A! bila je dakle i u dvoru? zašto? zašto?“

„Kao da ja znam. Vidite, smilovala se naša stara gospodja i bila ju uzela u rušnicu; nu kašnje jer je čeznula za kućom, poslala ju opet natrag s Pavlovicom u kolibu, i tu je njekako oboljela.“

Bartol gledaše neprestano u oči Martinu, koji ih je oborio kao krivac, vrpao nješto oko torbe, davio se i kašljucao.

„Lažeš!“ povika starac i pograbi ga iznovice za ruku. — „Govori! tako ti ranâ Isukrstovih!“

„No! što da ti ciedim kap po kap preko zubi! No što? eto znaj, znaj, a o čem pitaš? Dolazio gospodičić, dolazio, i ..... i poludila.“

Ali još tih rieči ni dovršio nije, kadno ga Bartol, izpustiv mu ruku, odturi tako silno, da je zateturao.

Na to pograbi iz kuta pušku baci se svom snagom na vrata i poput striele nestane ga iz sobe i krčme.

Svi potrčaše za njim, ali u noćnoj tmini izčezne im najednoč izpred očiju. Martin, Matija i dva ina kolibara najmivši što brže kola u seljaka, pohitiše do kolibe Bartolove, hoteći ga, bude li možno preteći, ako li ga nebi još na putu gdje sukobili.

Množtvo seljaka vraćalo se s trga, puna ih bila šuma, pun put i nasip, pa usred te gomile nebijaše možno razaznati starca. Bilo je najvjerojatnije, da je morao udariti stranputice, sredinom šume. U veliku strahu stigoše već kasno u Jasikov lug.

XVII.

Stara koliba Bartolova, koju je on sam njegda vlastitim rukama sklepao, sad se je vrlo promienila usljed čestog tamošnjeg boravljenja Ivanova te skrbi njegove i majke mu, koja o ničem neznajuć, iz milosrdja samo nastojaše opisano joj nevoljno shranište podići, osnažiti i poljepšati. Po njoj poslani tesari sagradili hodnik do vratâ, drugu sobu sa strane, a iz nutra sve uredjeno, obieljeno, pomost stavljen, pokućtvo privezeno. Klimavi stol i klupe odstranjene u prisoblje, a na njihovo mjesto postavljeni posve čvrsti iz oficirnice uzeti naslonjači i stolice; a najvećma divila se braća kolibari crvenim kapkom na prozorih i bielim Pavlovicom obješenim zavjesam. Pavlovica dobila takodjer u dvoru njekoliko cvietnjaka, kojimi je nakitila prozore, nastojeć timi dokazi blagostanja i imućtva razoružati malko Bartola, kad bi se povratio.

Ali ona ga nepoznavaše dobro; starac je poštenu sirotinju smatrao najljepšim životom u svietu, koga se nebi odrekao ni za volju mà kako pozlaćene i majstorski

preodjevene podlosti. Njemu je patnja bila nješto, što uznosi čovjeka; nije bo ju inače shvaćao, van kao pripuštenje božje a za dobro i poboljšanje ljudsko. Prije, dok je Pavlovica neprestano naricala i cvilila, odgovorio bi joj ne jedan put mirno i hladno: „Umiri se! vidi se, da nam je tako „sudjeno.“

Neznam, da li je tko promišljao nad dubokim značenjem toga obćenitoga, Slovjenom samo vlastitog izraza: „sudjeno.“ Ne udes sliep, ne slučaj nerazuman, već pravedan sud dosudjuje ljudem, što je tko zaslužio.

Jest to dokazom, da nevjerujemo u sudbinu, nego u razumnu upravu ljudskih djela; da nevjerujemo u udes, nego u „Boga.“

Tiho bijaše u kolibi Bartolovoj, kadno Matija, Martin i dva druga kolibara stigoše do nje, nesmijuć već ni unići u dvorac, koji je vanjštinom svojom kud kamo izticao se nad kolibarskimi stanovi. Matija prvi izbuljio oči na hodnik i novu prigradu, povikav:

„A što je to? tà to nije naša koliba. Čini se, imala bi biti naša, a ipak nije naša. A odkle taj dvorac tu?“

„Šuti! šuti! to su vam gospoda sagradila.“

„Za što?“

Kolibari umukli. U dvorcu bilo tiho, prozori se svietlili; samo glas pretrgnut, srebren, zvonak ozivaše se iza kratkih stanka, kao da bi s plačem pomiešan bio. Uz plot stajaše ždriebac, kopajuć kopitom zemlju.

Kolibari pogledaše kroz okna, ali im zavjese nedadoše ništa viditi. Unidjoše dakle u hodnik, pokucavši najprije na vrata. Unutri u zapećku sjedila Pavlovica svečano obučena, i driemala preduć. Druga, ognjištem razsvietljena soba, činila se pustom, nu u skrajnjem kutu ležaše na zemlji Julka; njene vrane razčešljane vlasi pale joj niz tielo poput plašta; sred njih sjale se divljim ognjem plamteće oči i bliedo kao mramor bielo

joj lice. Ruke joj bile prekrižene, a noge podvinute. Poput sanena djeteta nihala se amo tamo, niema, namrgodjena čela, obješenih ustana i razpletenih vlasi; do nje sjedjaše Ivan naslonjen na ruku. Nebijaše to više onaj vragometni razkalašenik, kakvim smo ga nedavno poznavali: blied, tužan, gnievan vidio se biti blizu onomu ludilu, koje iztičuć iz usta Julkinih slievalo se u mozak i srdce njegovo. Ona govoraše tiho pretrgnutim glasom:

„Sutra su svatovi, sutra! Sve je već gotovo u dvoru. Tako, tako, ništa mi više nemanjka do li jedinog vienca. A bez vienca svećenik neće blagoslovit, odbiti će me tvoja majka, a ljudi će mi se smijati. Vienac napokon mora biti svezan vrpcom bielom i crvenom. Biela vrpca to je nevinost moja, a crvena, to je ljubav, a zeleno cvieće, to je nada moja. Hodimo, Ivane, plesti vienac za vjenčanje; hodi, hodi! I prignula se k podu, kao da bi brala cvieće. O čuda nevidjena! Što je tu cvieća! što je tu krasna cvieća! a čim se sagnem za njim, namah mi izpod ruke umakne. Pomozi mi. Stojiš kao trup! Nu ti si živ! Daj mi ruku! O! još je topla! Ne, ne, ti si još živ!“

Na te rieči unidju kolibari, Ivan postidjen skoči s klupe. Julka svrne oči k vratima i šaptne:

„Nije ništa! to su svatovi.“

Nasmiešila se, ali u taj par spazi Matiju, koga prisutnost sjeti ju namah težkoga joj jada. Pokupila se, pohitila brzo k njemu i stala u ludilu kričati, nastojeć skriti se:

„Spasite me! otac! otac! Ah! on će me ubit!“

„Bog i duša, ta ona je poludila!“ povika Matija, pograbiv se za kosu. „Aj! aj! sve se je tu preokrenulo. Sad ga imaš! Ali će se otac ljutiti!“

Pavlovica trgne se iz sna, pa spazivši najednoč Matiju pohiti k njemu sva uzrujana.

„A što? — povika — zar su vas pustili?“

„A! ljubim ruke! pustili, pustili:“

„A otca?“

„I otca takodjer?“

„Gdje je? ide li?“

„Valjda je otišao u lov — što li — jer je s puškom,“ reče Matija glupo.

U to pristupili i drugi kolibari i stali pripoviedati, kako se je dogodilo, da ih je Bartol najednoč ostavio u gradu i utekao, a da neznaju kamo. Pavlovica pobliedila, ogledala se na prozore, zadrhtala, mašila se rukom za čelo i sjela ili bolje rekuć pala u zapećak. Matija medjutim stao hodit po sobah i sve razgledat znaličnošću glupa čovjeka, čudeć se sad mahnitoj sestri, sad opet novu pokućtvu. I čim bi šta nova opazio, nasmiešio bi se i razveselio; napokon uze zavjese u ruke i zapita.

„Pavlovice, s dopuštenjem, čemu te suknje, sušite li ih — što li?“ Ali mu nitko ništa neodvrati.

Ivan je u prvi mah utekao bio na zadnja vrata, a Julka pala u kut, trpajuć na se vlasi, suknje, stolice, klupe i što je zahvatiti mogla.

Pavlovica sva protrnula s golema straha.

„To će on bez dvojbe doći noćju i poubijati nas sve kao pse!“ reče lamajuć rukama. „A kunem vam se, što sam ja tomu kriva? Neprestano sam toj ludoj djevojci govorila: „Mani se toga, jer će biti zlo. Nu što ću, kad me nije slušala. Sad znam, sva će krivnja pasti na me. Tako i onda, kad se je moj pokojnik potukao u onoj nesretnoj krčmi, zar mislite, da je mene tamo bilo? Pa ja opet napokon bila sam kriva. Kad bi imala koga tu ostaviti, ja bi s vami pošla Martine, dok prva vatra mine.“

Martin neodvrati ništa.

„Ili do vas, Ignjate.“

Ignjat ni da pisne.

„Ili k vam, Petre.“

Petar odkrenu se naglo.

„Oh! da nije noći, utekla bi mà bilo i u sám dvor.“

„Ali tu neide o vas, majko, — reče Martin, — nego o kćerku, koja bi mogla zlo proći, ako si je to Bartol odviše k srdcu uzeo.“

„A što bi on ludjakinji učinio“ — povika baba. „Ni biesa joj nebude. A ja, tako mi Boga, ja sam nevina, novaca nisam primila, uviek sam ju opominjala. A što sam mogla? Kako su si prostrli, onako neka i spavaju. Ja sam ju dan na dan svjetovala: ej oprezno — biti će zla. — Ali ona mlada, a „gospodičić“ takodjer i uz to strašan silnik . . i mozak se djetetu zavrtio . . i poludila eto. Ali Bartol neće htjet ni slušati, znam ga ja. Ej! tako vam Boga, sklonite me koji, sklonite!“

Kolibari mučahu.

„Ali boj se Boga, Pavlovice“ — reče jedan napokon — „kako bi ti tu nesretnicu i toga, s oproštenjem govoreć, glupca Matiju ostavila same. Nemože se ona komugod povjeriti. Oni sami ostat nemogu.“

„Ah! smilujte se, te bar sada neodlazite u noć, kad bi vi tu bili, nebi se toliko bojala ni za se ni za nju. O! ostanite.“

„Pa zato smo i došli amo.“

„A! stostruko platio vam Bog. Sjedite, da malko založite i rakijom se okriepite.“

Julka ležaše opet u kutu — od silna straha kao da je odrvenila i zaspala. Glava pala joj na pod, a samo vrana kosa bila joj uzglavjem. Oči i usta bijahu joj otvorena, ali kao da niti je dihala niti vidila niti čula. Matija stajaše nad njom i gledaše ju začudjeno:

„To je njekakva vražka bolest!“ govoraše u sebi. „Kakva je to bolest? Uroci, što li? Mora, da su uroci!“ „Pavlovice“, povika, „da dignemo Julku i na postelju položimo?“

„Nedirat je, nedirat, — povikaše drugi, motreć ju iz daleka — samo ju valja čim mrkim pokriti, namah će se smiriti.“

Pavlovica neosvrćuć se mnogo na te rieči odtrča u prisobak i stade iz njega iznositi, što joj je rukû dopalo: počam od flaše s rakijom do suhih kobasica; stavila sve to na stol s pozivom, da sjednu i jedu; sama pako sjela iznovice u zapećak te jadikujuć nad sobom uzela plakati.

Kolibari nedadoše se mnogo moliti; puk umije jednako jesti u muci, u suzah, pri pogrebu i porodu, u žalosti i radosti. Nikad mu čuvstvo neškodi gladu. Matija gledao jednim okom žalostivo na sestru, a drugim smotrio najljepše komade, pa se pošteno častio.

Pavlovici svejednako uzdišućoj neprestano klepetala usta, a po glavi lietale joj misli kao vještice mladim petkom.

„Tako mi Boga, bies me je amo i donesao. Nebi li mi bolje bilo, da sam pošla u službu, ili u dvor, gdje uboge rado primaju. I Bartol je stari ludjak, gotov ustrieliti, ubiti. Tá zar nerekoste, da je otišao s puškom? No! a što sam ja tomu kriva; djevojke nemožeš na užetu držat. Ej nevoljo, nevoljo. Kume! kume!“ zovnu Martina. Martin imajuć usta puna kobasica, primače joj se lieno.

„Svjetujte me, što da počmem? ta on će me ubiti!“

„E! možda i neće. Tko zna! možda neće. A napokon što bi vam svjetovao. Savjet tu nepomaže.“

„Oh! nepoznajete vi Bartola kao ja.“

„Hm! a vàs smo viek sproveli jedan uz drugoga.“

„Pa ipak neznate ništa; mi smo bili prije u drugih šumah, još u pokojnog lovnika, gdje smo pepeljiku palili. Već je tomu mnogo godina. Tad dakle . .“

„Tako! ali Bartol je brzo odonud otišao i ovdje se nastanio.“

„No! ali poslušajte; što je bilo za mladih godina, to ja samo znam. I zato se i bojim tako. Strašno je žestok."

„Čemu se tako bojite?"

„Žestok čovjek, velim vam, kolerik. Neznate vi ništa, — ako si što utuvi u glavu, spreman je na sve."

„Samo ne na zlo, — toga ja nevjerujem."

„Ali i na dobro ne. Ja što znam, znam."

„Dosta kad kažem, da on nije prvi put takova šta počinio. S toga mu i jest ne jedanput u životu težko, te uzdiše i jadikuje: ali učinjeno, učinjeno. A što se je dogodilo, neda se više popraviti."

„A što bi se to bilo dogodilo?" upita Martin malko znalično.

„A nećete nikomu reći?"

„Briga mene!"

„Samo molim vas, negovorite nikomu. Ja pred vami, kao pred rodjenim otcem. Tad bijasmo još u šumah gospodina lovnika, stari Bartol i moj pokojnik zajedno. Neznate kakov je čovjek bio moj pokojni muž. Istina, volio je kadkad s poštenimi ljudi poveseliti se, dà i napiti se, ali što ćete, čovjek je čovjek. Ali zato je bio dosjetljiv, spretan svemu, što si samo htio, a zvier bi nanjušio mà da se je za desetu stienu skrila. Bartol i moj pokojnik gotovo jednih godina, bili su još momci, moj bo nije me još ni poznavao. U to umre i stara majka, njekako kasno u jesen pred Svimi Svetimi, a s njom nestane i gazdarice u kući. Nu, jednomu se je valjalo napokon oženiti. Moj bijaše mladji, ali kršan momak, tako mi Boga. Ljudi počeli im snubit pokojnu Bartolovicu, mladu i liepu djevojku: krv i mlieko, prava jagoda; ali je već bila u dvoru u pokojnog lovnika. Bartol nehtjede s prva, klimaše glavom, nesvidjaše mu se, što je iz dvora. Nu kad ga stadoše nagovarat, da je dobra gazdarica, poštena, a lica pristala, odvaži se napokon i oženi ju."

„Pa što je na tom grozna, Pavlovice?"

„Ama, počekajte! to je stopram početak. Istina živa, Bartolovica bijaše liepa; tà i o meni su u svoje vrieme govorili ljudi, da sam bila ječemu, ali ona je bila viditi kao kakva gospodja. Nu jer je u dvoru bila, nije znala držati jezika za zubi, a i u glavi joj se malko vrtilo. Uz to, Bože prosti, nije ljubila Bartola, za koga je pošla bila, jer su ju ljudi nagovorili. Istinu govorim, ništa nepridajem, Bog mi je svjedok. Po vjenčanju dakle namrgodio se nješto Bartol, kao da si ga vrelom vodom polio, i stao vrlo osorno postupati sa ženom, nu i ona mu vraćala šilo za ognjilo; ako on jednu, ona njemu dvie, i namah mu kao osa u oči. Moj je već u to doba oko mene hodao, te kako je bio pametan, spazio je namah, da će sve to po zlu poći. Govorio bi mi: Salko (zovem bo se Salomea), viditi ćeš, neće biti dobra. A ja na to ništa, a on je znao, što je govorio. Poslušajte samo. Počelo se šaptat, da njekakov klincov iz dvora dolazi k Bartolovici i da ga ona, kako su naši pri pepeljici dan i noć, prima i gosti. Dobro dakle. Došlo to i Bartolu do ušiju. Ali on kao da nemari. Jedne noći nestade ga. No, neima ga, neima; misle si, otišao je. A on nočju skrio se i vrebao. Evo dolazi prijatelj Bartolovičin, on njemu ništa, pušta ga u kuću, a sám se sjenom krade. Kad su već oboje sjeli na postelju, Bartol naperi pušku te uzam ih na oko, opali. Pustolovu prebije samo ruku, a ženi božjom voljom nedogodi se ništa. Na to skoči k njima, ona padne u nesviest, a on razbiv okno umakne. Njekako su se poslije toga izmirili, ali neboga sa straha obolila, slabila sve to više, dok nije po porodu Matijinu umrla. On zna sám, da joj je smrt pospiešio, ako i krivoj, njoj bo dvorkinji nebijaše to prva ljubav. Ali opet nije vrie-

dno čovjeka sbog takove ludosti odpremiti namah s ovoga svieta.

Vidite dakle, da se ja zalud neplašim, valja bo vam znati, da si on kćer silno ljubi i nije samo onako s puškom od vas utekao."

Martin se zamislio.

„Kako to", upita, „da ga dvoranin nije tužio radi prebijene ruke?"

„Što ćete, to su bila druga vremena! A plemić je i sám ćutio, da nije nevin dopao zla i hvalio je Bogu, kad seje samo tako svršilo. Nije bo umro s toga, samo je ostao sakat. Prosi kukavac još dan danas, sigurno ga poznajete: Jeremija."

„Kako ne!"

Razgovor ovaj pretrgnu divji smieh, kojim se je probudila Julka iz nesvjestice, u kojoj je ležala, te se sad iz nje trgla. Matija pohiti k njoj. Pavlovica i Martin pristupiše takodjer, podigoše ju oslabljenu sa zemlje i položiše na postelju u prisoblju.

Kolibari, poslije kako su se najeli i napili, legoše na zemlju spavat, a Matija podje na znane si brežuljke vodeć sobom svoga nerazdruživoga Burka; samo Pavlovica, časteć Martina, koga je zaprosila, da ostane s njom, tresla se od straha te nesmjede ni maknuti se iz zapećka.

XVIII.

Bilo po pônoći, pietli udarili već pjevati, u kolibi svi spavali ili driemali, nejasna luč dogarala i praštila na peći, kadno se u hodniku začuju nagli koraci, na što se najednoč širom otvore sobna vrata.

Pavlovica, koja je plačuć zadriemala bila, skoči na noge, te opazivši unilazećega Bartola sruši se kao mrtva na zemlju, vičuć iza glasa:

„Neubij! neubij!"

Kolibari dremovni podigli glave, neznajuć što se dogodilo.

Starac unidje, ogleda se naokolo te lupnuv nogom Pavlovicu, koja je kao mahnita na zemlji ležala, povika bolno:

„Odtale gade! seli odtud! nek te oči moje nevide! nek se noga tvoja tu više nestavi. Seli odtud! bježi! jer . . "

Sa straha iznemogli Martin izturao namah na vrata Pavlovicu, bojeć se, kako je kašnje kazivao, nesreće i zla, što bi ga Bartol počiniti mogao.

Kolibar ogleda se uokolo, skrenu očima krvlju zalievenima, uzdahnu i podje polagano prama prisoblju, uzam u ruku luč sa peći.

Kad se je na pragu pomolilo lice njegovo, zadrhta sanena još Julka, ciknu pronicavo i skrivajuć se pod pokrivač, povika:

„Otac! otac!"

„Jest! jest! to sam ja diete moje! — jecajuć odazva se starac — to sam ja! neplaši se jadnice! Nisam te došao suditi, već tješiti."

„Ah! ubiti ćeš me! ubiti!"

„Julko! budi pametna, to sam ja!"

Djevojče kričalo sve to većma, starac ronio grozne suze, koje su mu poput graha padale na bradu. Baci luč, zalama rukama i sjede uz njenu postelju. Polagano privine k sebi goreću joj glavu i ledene ruke.

„Julko, diete moje, neboj se! Znam sve, ti nisi ništa kriva! ljudi će Bogu odgovarat za te, za me."

„O ja sam nevina!" ponovi djevojka.

„Ja sam to! otac je s tobom, a ne razbojnici i lopovi, kojimi su te okružili, dok mene tu nebijaše. Ali neće ih to minuti! Bog mi je svjedok! O! neću im toga oprostiti! Ali ti, ti si nevina!"

„Otče, otče! — povika tišim i mirnijim glasom — ti me nećeš ubiti, kako si ubio majku!“

Starac krikne bolno i klekne uz postelju.

„Bože! — zavapi — težka li je tvoja ruka. Što nisam htio smilovati se i prostiti, ti sad nećeš da prostiš meni i djetetu momu, ti neimaš smilovanja s nami. Budi volja tvoja! — Julko, hodi sa mnom, otići ćemo odtud daleko! Ja ću te pratiti, a nemožeš li ići, ponesti ću te, ali valja nam ići odovud! To je mjesto sramote!“

Na te srdačne, utješljive i proseće rieči podiže se djevojka kao iza sna, odgrnu svoje crne vlasi te potokom davno usahnulih suza, plakaše bo dosad suhima očima, zali povratak časovite prisutnosti duha svoga. Rukama zastrla si lice.

„Hodi! hodi! to nije naš krov! to je zemlja tudja, sva kuća okaljana je gnjusnimi darovi! sve je promienjeno, tudje. Nakitili nas, da budemo svjedoci svojoj sramoti. Ne! niti trenutka neostajmo tu duže, hodimo!“

Julka ustade naglo i kao da bi pri sebi bila ponovi:

„Hodimo!“

Odilazeć htjede vrći na se nove suknje, ali ih starac zahiti i nogama pogazi, pa skinuv sa sebe gunjac pokrije njim svoje drhćuće diete.

„To je moje, — reče, — i čisto. Ništa neima na njem izim suza. Ništa nećemo odovud sa sobom ponieti do li iskre s moga ognjišta, — ništa više.“

I stupi s njom na prag prve sobe, u kojoj stajahu probudjeni Matija i kolibari motreć, slušajuć i nerazumijuć pravo, što se sbiva.

Djevojka jedva se na nogu držala, drhtala, naslanjala se i išla sa otcem. Ovaj uzme ugaricu s ognjišta i šuteć predje preko praga. Svi krenu za njim u dvorište.

Tu izpusti za čas ruku kćerinu i utače ugaricu u slamnatu strehu netom pokrivene staje, koja je tik kuće stajala, te reče:

„Čekaj, nek mi se oči napasu požarom.“

Ubrzo razpiri vjetar plamen po krovu i potisne ga na suhe daske same kuće.

Šuteć sgražali se i divili kolibari, koji prestrašeni šaptahu nješta nerazumljiva medju sobom, neznajuć, što da počmu. Samo Matija govoraše glasno sam sebi:

„Kako krasno gori! Evo već i koliba. I ona gori! Bog i duša gori, a tamo su i kobasice.“

Stojeć na brežuljku, obasjan svjetlom buktećega ognja, duge brade, u sivoj samo rubači, puškom na ramenu gledaše starac na kuću u plamenu, nu suhim okom. Iznemogla Julka spustila se na zemlju, a u pogledu joj vidio se bliesak vrativšeg se razuma. Kadkad uprla bi oči u oganj, a zatim opet u vlažnu zemlju, na kojoj je sjedila.

Vjetrom razmahan požar razprostro se širom krova i prodirao na nutra; u oboru ručalo blago i hrvale se mekećuć koze, do kojih se već spuštao dim. Rumen plamen razsvietljivaše dolinu i vas lug; na granah probudile se ptice i stale cvrkutati.

U to se već i rani ljetni dan u bliedu svjetlu pomolio na iztoku. Starac siguran, da mu ljudi nemogu spasiti ni kuće ni pokućtva, jer je već sve plamenom gorilo, pograbi ruku kćerinu te ni neogledav se na sina, podje žurnim korakom u lug. Matija počešao se samo po glavi, skrenuo ramenima i mekanično krenuo za otcem. Burko za Matijom.

Kolibari ostali niemi, osupnuti.

XIX.

U dvoru bilo tiho. Ivan vratio se noćju i bacio se na postelju, odpremiv slugu. Ali san mu nehtjede na oči; bacao se, vrtio, pio vodu i vino postavljeno uz

postelju, — ali zaman. Sve to veća mučila ga vrućica, sve to veći kidao ga nemir. Zašto? neznam. Po sto puta ponavljao si: „Što mi je do te djevojke? Zar je ona prva? Ili je to tako velik zločin? Dati ću im, što zaištu: nagraditi ću, obdariti, naplatiti.“

A u srdcu ćutio je ipak, da nije kadar naplatiti, da nenagradjena nagraditi nemože, da će mu taj zločin na vieke poput kamena dušu tištiti.

„To je ludost — ponavljaše — ludost!“

Pa ipak niti je mogao usnuti, niti se smiriti. „Poludila! zar je malo ludjaka na svietu? Što sam ja tomu kriv. Liečnik veli, da je k tomu naginjala. Tako jest, nisam ja kriv, što joj je takva narav. Ili, zar sam ja to htio? A i to će proći! proći će to!“

„Zar je ona mogla misliti, da ću ju tako zavoliti, da ju napokon i oženim. Ha! ha! ludosti! Ja s njom!“ I nasmija se suhoparno, a oči mu se grozno kriesile.

„Što mi je do tog! što mi je do tog!“

Jedva što se je smirio, pokuca njetko na vratih; poslužnik unidje.

„Gospodine!“

„Što ćeš? Čemu si unišao?“

„Njekakva ženska, Pavlovica.“

„Što hoće Pavlovica?“

„Neznam, gospodine.“

„Zovni ju amo.“

Baba pade unutra sva drhćuć i zaplakana.

„Ah! nesreće, gospodičiću! nesreće!“

„Što vam se dogodilo?“

„Bartol se vratio.“

„Pa što je zato?“

„Ah! mene je iztjerao i kuću zapalio te je sám s kćerju otišao njekamo u šumu.“

„S kćerju? u šumu? — ponovi raztreseno Ivan. — Pa što je onda? neka idu s Bogom!“

„A kamo ću se ja nesretnica djeti?“

„Naći će se u mene i za te kakov kutić!“ Mahnu rukom.

„Za Boga, gospodičiću! — povika izlazeć Pavlovica — nešali se i čuvaj se, on je spreman zlo počinit od tebe!“

„On? od mene!“ I Ivan se nasmija, skrenuv ramenima ponosno, prezirno i gnievno.

Tjedan poslje toga nova graja u dvoru, nova pijanka i prijateljâ halabuka u vlastelina Ivana; jer te je trebalo samo zovnuti, pa evo ih kao pasa, kad im zafićneš. Opet konji skaču, višli štekte, gonci buče, flaše pucaju, gospoda se smiju.

Sred tih gosti veselih, on sám namrgodjen prem se živo vrti, milo govori, glasno se smije, prem potiče na pijanku, podmiče čaše i izaziva sramotne, bezstidne pripoviedke. Često u pol šale otme mu se uzdah, zavrti uokolo očima, kao da bi štogod očekivao ili se čega bojao, te umukne, sjedne i zamisli se.

„Koji je bies Ivanu?“ pitaju prijatelji.

„A vrag si ga zna! možda je nezdrav.“

„On? daj Bože, da bi moji konji tako zdravi bil kao on!“

„To ga valjda uznemiruje ona djevojka, o kojoj govore, da je iz ljubavi prama njemu poludila. Ta čuli ste o njoj; ja sam ju vidio, liepa je!“

„Poludila! Gle! Ali on se zna kadkad i krupno šaliti. Sjećate li se, kako je jedan put na me hrte nahuškao.“

„Mislio je, da si lisica i nije se jako prevario.“

„Rep mu samo manjka.“

„No! no! dosta je toga. Vi da mi što spočitujete, o Aristidi!“

„Koje učenosti!“

„Gledjite kako Ivan mrko gledje, to nije njegov običan pogled."

Ivan pristupio k njim, a oni zamukli.

„A što? nećemo li u lov?" ozvaše se njeki.

„Hoćete li? podjimo!"

„Podjimo"; — reče Ivan — „zapovjediti ću osedlati konje, dotjerat pse, pa ćemo s hrtovi."

„Što? po usjevih?"

„Što vam je do tog? znati ću ih obkolit, a udari li ipak zec preko žita, no, to ćemo i mi za njim."

„Mahnitče!"

„Što vam je do tog!"

Izdade namah nalog, kad ali služavka gospodje podkomorkinje, koja je već dočula bila za lov, dodje sjetiti ga u ime svoje gospodje, da je velika svetkovina.

„Ali daj mi mira Nastice!"

„Sama milostiva gospodja moli."

Ivan zamisli se malko i kad su prijatelji prihvatili se Naste, strkavši se oko nje, pohiti on k majki.

Podkomorkinja izadje u susret sinu, koji je bio u nje riedak gost, tja u triem i poljubi ga u lice.

„Moje drago diete, zar je istina, da kanite danas u lov? Ta u nas je danas svečan dan."

„Mila majko, već je po objedu."

„Kad već napokon hoćete, čemu ne sutra?"

„Meni je svejedno, danas ili sutra, ali moja gospoda hoće silom danas."

„No! u ime božje, neka oni idu, daj im konje i pse, a ti ostani doma. Došao bi k majki, i posjedili bi skupa bilo sat samo. Ja te i onako riedko vidim!"

„Majko moja, to bi bilo neuljudno."

Starica umukla.

„A uz to", dodade smiešeć se Tekla, „nije danas po latinskom koledaru niti svetac."

Podkomorkinja ni da bi rieči na to.

„Kad napokon hoćete . . ."

„O ja neću ništa, ništa! sproći ću se samo, glava me malko boli."

„A vidiš ubogo diete, možda bi ti pomogla kolonjska voda . . ili da se sgriješ."

„Ne! ne! treba mi svježa zraka, gibanja! Hvala liepa, mamo."

I poljubi majku u ruku, a ona njega u čelo i, kao što običavaše, blagoslovi ga križem Nehotice zasjaše mu se suze u očiju, stisne drhćuću ruku staričinu i nestane ga.

U dvoristu stajali već konji, psi se hrvali, a gospoda vježbala svoje ždriebce, goneć ih okolo po tratini. Jedan izmedju njih skokom oblietao kričuću Nastu po dvorištu. Ivanu dadoše vranca, on skoči nanj, podbode ga oštro, te na čelu ciele čete poleti poput munje, kamo su ga samo oči vodile.

Podkomorkinja stajala na prozoru, blagoslivala dugo i neprestano govorila Tekli:

„Samo da se momu sirotanu ništa nedogodi."

Utrkivajuć se, vrišteć, podbadajuć konje, preska kajuć jarke i plotove, letila mladež u polje, a preko polja k šumi, koje rubom imalo se stati i lov započeti, braneć bježećoj zvieri u borovik, u koji bi se lahko skriti mogla.

Tek što su se Ivan i drugovi razstavljati stali, kad al Ivan, koji je zaostao sám čekajuć na zakasnivše se, začuje šušanj u bližnjem grmlju.

Tri koraka od njega stajao Bartol plamtećima očima i naperio pušku na njega.

„Nemiči se, jer ćeš si smrt pospiešiti" — viknu porugljivo. — „No! prekrsti se i moli, dajem ti još jedan čas, dok oni tamo nenadodju."

Ivan pobliedio, zadrhtao, — trni ga prošli; domislio se, tko pred njim stoji. Bijaše odviš ponosan, nego

da bi se u oči smrti pokazao plašljivcem; mekanično maši se za puškom, ali je neimaše.

„No! preporuči dušu Bogu, ako li ju imaš, i žuri se."

„Što hoćeš?"

„Ja? tvoje krvi!"

„Zašto?"

„Neznaš? Da operem ljagu, koju nosim, da ugasim žedju, koja me pali. Ti si mi uzeo kćerku, ja tebi uzimljem život."

„Kćerku? ja ti je nisam uzeo!"

„Tako! samo si ju ostavio osramoćenu."

„Ja ću ju nagradit."

„Bi li ju oženio?" Starac nasmija se grozno.

Ivan mučaše.

„Što hoćeš?" upita.

„Tvoje krvi hoće mi se! moli se, neimam vremena! Tvoji dolaze!" — U taj čas razlegnu se glasan prasak, a jedan blizu već nadošavši gospodičić povika:

„Kakov li to ludov puca?"

Ogleda se i protrnu.

Oblak siva dima uznosio se njekoliko koračaja od njega nad mjestom, gdje je stajao Ivan. Uzdignuta repa trčao prosto vranac, hržuć i po polju skačuć. Na polju ležao Ivan probijenih grudi, krv mu šikala otvorenima ustima; plave mutne oči obraćaše uokolo, a klonulom rukom laćaše se svaki čas srdca.

U jedan hip obkolili ga svi.

„Što je to? što se je dogodilo?" pitahu jedan drugoga. Nitko neznade odgovoriti.

„Doma! k majki!" reče slabim glasom ustrieljeni. — „Netražite krivca, ja sam krivac, to je slučaj."

„Tà nisi imao puške sa sobom!"

„Dakako, imao sam; nosite me što prije, što prije!"

Metnuše namah Ivana na zelena od granja nosila, te biesna četa, što je netom sa smiehom i bukom projurila selom, vraćaše se sada polagano doma oborene glave, namrgodjena čela, vodeć za sobom smrt.

Nesrećom izašla podkomorkinja s Teklom šetati se baš prama onoj strani, odkud se je vraćao onesviešteni Ivan, lievajuć putem krv.

Prvo je majčino oko spazilo nedokučivu u početku gromadu mladeži, vraćajuće se pješke, hrpimice i tako brzo u dvor.

Zakucalo srdce u majke. Uzprkos starosti i slabosti potrča hitro te neubaviieštena sukobi se nenadano s prizorom, koji ju liši prisutnosti duha. Pade, i onesviesti se, zagrlivši rukama polumrtva sina.

Niti je tko pitao niti tumačio, što se je dogodilo. Ljudi oživivši nješto neprestano u nesviest padajuću staricu, odnesoše ju na ruku doma. Sve se sluge razbježaše po liečnike u grad, nu krv silno lievajuća se ustima nastrieljenoga vidila se neukim sigurnim znakom blize smrti. Tom mladom, tako uludo proljevenom krvju bio poškropljen put, kojim su nosili Ivana, dvorište, soba i postelja. Podkomorkinja ležala nesvjestna u vrućici.

Veći dio prijatelja poplaši se, te bojeći se odgovornosti, preslušavanja i sudbene iztrage, razbjegne se kradomice, prije nego su liečnici prispjeli. Samo dva tri odvažnija ostadoše.

Noćju stopram nadošao liečnik i ranu sred sveobće zabune tek slabo zavijenu novim zavojem obavio. Tane pogodilo ga palac više srdca, prosviralo mu skroz i skroz grudi i izašlo ponad lieve lopatice.

„Hoće li ostati živ? hoće li preboljeti?" pitahu sluge, dvorjani, činovnici.

Liečnik premda je skrenuo glavom, ali nije gubio nade, negovoreć ni ovako ni onako. Što je bilo konja, razposlalo se po druge liečnike. Medjutim upravitelj, ekonom, pisari i ciela rulja sluga, misleć na sebe i na

svaki slučaj očistili žitnice, skladišta, suše i odvezli iz dvora, koliko se je samo sred meteža odvesti dalo.

„A što bih ja bio gorji od drugih“ — govoraše ljubimac — sobar Ivanov, spremajuć što je ljepšega iz gospodareve rušnice i pregledjuć škatuljice. — „Kad svi kradu, zašto da si i ja štogod neuzmem?“

Sred obćenitog plienjenja jedva se je tko našao, koji bi htio sjediti uz postelju gospodaričinu i sina joj. Kao svagdje, tako i ovdje, vjerni ostadoše u nesreći samo siromašniji, nevoljniji.

Oslabljena, preplašena podkomorkinja okriepila se noćju u toliko, da se je dovući mogla do postelje sinove. Propitkivala prisutne, što je bilo uzrokom te grozne nesreće; nitko joj nehtjede reći, ali nitko nije pravo baš ni znao. Jedni tvrdili, da se je puška ili pištolja, koja je Ivanu na vrpci visila, u letu odapela i opalila, drugi opet, da je njekakov nepoznat čovjek izašao iz šume, stao napram Ivanu, rekao mu njekoliko rieči, kao da bi mu nješto predbacivao, naperio mu u prsa i opalio.

Nu rieči Ivanove, koje je u prvi mah izustio: „To je slučaj, netražite nikoga!“ činile se najsigurnijim dokazom, da je sve, što se o tom čovjeku govori, samo basna.

„Tko bi se usudio? tko bi mogao?“ govoraše podkomorkinja — „pucati na tog dobrog angjela! Komu je on što zla učinio? zar je mogao imati neprijateljâ?“

Majka, koja niti je znala, kako joj živi niti čim joj se dan na dan zabavlja razmaženo diete, nije dakako niti pojmiti mogla, da bi mu se tko osvetiti htio.

Medju svietom raznio se u potaji glas, da je Bartol, Julkin otac, pucao na gospodina Ivana. Lovac, koji je nedaleko stajao, kleo se, da ga je sasma dobro vidio, što više slušao, kako je nješto prije toga govorio, ali nije mogao razumjeti. Majki nespominjahu o njem ni rieči. Samo upravitelj naredi namah potjeru po šumah te sám s njekoliko ljudi pohiti ulovit kolibara.

XX.

Bijaše kasno u večer. Šumom razliegalo se čudno njeko hukanje, a razsvietljivali ju po brežuljcih zapaljeni ognji. Borovik bio uokolo opasan stražami, koje su ga do zore čuvat imale. U dalekoj zabrani, na zelenoj livadi, koju okružavaše gusta šikara, uzdigao se pjeskovit brežuljak, obrasao suhom travom, srebrenkastom mahovinom, posut iglicami obkoljujućih ga borova. Negdje te negdje podiglo žuto, bielo ili ružičasto cvieće glavicu svoju bez života na toj mrtvoj tratini.

U podnožju brežuljka, pod starim borom gorio odsječen panj i nagomilana na njem smolna luč. Dimio se više, nego što je grijao i svietlio.

U grane s drva do zemlje viseće upletena bila sjenica, a pokrivena svježom ljeskovinom, hrastovinom, topolovinom i mirisavimi viticami breze. Na samu ulazu u sjenicu žarilo se svjetlo malena ognja. Podalje od njega sjedjaše zamišljen, odkrivene glave, s nenabitom uza se na zemlji ležećom puškom Bartol, kolibar, buljeć u oganj onima očima, koje uprte u jedan predmet, neće da se skinu s njega, jer već ničesa više na svietu netraže.

Pred njim na granah i razastrtoj sviti bielilo se mrtvo tielo umrle Julke, koje bliedo lice, okruženo vranom vitičastom kosom, činilo se, kao da je rubcem pokriveno. Vedje imala sklopljene, bliede ustne zatvorene, a posljednjim znakom nedavno iztekavšega života bijaše njekoliko cvietaka, utaknutih oko sljepočica. Samo mahnitost mogla ju je tako nakititi u čas smrti.

S druge strane preminuvše sjedio Matija, koji je

strugao nožićem lučivo i u oganj bacao. S njekim strahom pogledaše sad na mrtvo tielo sestrino, sad na ukočena otca, koji niti je suze prolio niti rieči progovorio.

Prem je naredjena potjera dosta daleko stajala, ipak je buka njena tja amo dopirala, zvuci njeni tja amo dolietali. Nu izim Matije nije ih nitko čuo.

„Slušaj tatice!“ usudio bi se kadkad tiho lanut sin, a i Burko bi takodjer zacvilio ili tužno zavijao, nu jedan pogled Bartolov začepio bi usta sinu a pas uvukav rep otišao bi skriti se u kut za granje.

„Što će to biti! što će to biti!“ mrmljao bi Matija. „Ako li ja znam, što će s toga biti, nek me vrag odnese. Sestra umrla, otac, s oproštenjem, kao stup, koliba spaljena. Ali sam znatiželjan! znatiželjan!“

U daljini zavijali vuci.

„No i to još treba — mrmljaše Matija skrenuv ramenima. — A taj ludi Burko može nam još svojim zavijanjem dobaviti amo kurjake.“ I psiknu na psa.

Starac medjutim bacio se na koljena i molio se, a moleć razplakao se i pao licem na zemlju.

„Eto i tatici je nješto“, — reče Matija. „Jedini ja, što se nedam, a i Burko, samo ako nas vuci nepojedu.“

Napokon podiže Bartol ćelavu glavu, zamazanu pieskom i zemljom i povika:

„Moli se! Zar ti ni na grobu sestrinu nemože srdce zakucati, nit ti se suza spustit na oko. O! Bože!“

Matija poslušan baci nož, kojim je strugao lučivo, klekne, prekrsti se bez pogreške te stade na glas kao diete govoriti molitve, nezapev nigdje; a kad je svršio sve, koliko ih je umio, prekrsti se iznova i ustade.

„Gotov sam!“ reče otcu.

Ovaj podupry se rukom podiže se sa zemlje.

„Na posao!“ reče. „Vidiš da leži bez liesa, načiniti ćemo joj lies mà iz dasaka, nek se nevalja jadno diete bez pokopa. Za sjekiru!“

Strašno bilo pogledati toga starca, koji sdvojan, a žureć se, podvostručenom snagom podsiecaše silno drvo, da su sve zamašne trieske uokolo frcale. Sám on uzeo mjeru na tielo kćerino, sám upravljao poslom oko liesa, koji je za njekoliko sati kukavno slupan bio. Pokleknuo starac steruć po njem mahovinu i cvieće, a zatim hladnokrvan na oko pristupi k tielu kćerinu. Nu tu ga iznovice shrva neukrotiva bol, pade na tielo joj i plakaše.

„Diete moje! diete moje!“ — govoraše glasom s jecanja pretrgnutim — „zar je ikad stara moja glava i pomislit mogla, da će ti ovakov dan osvanuti? Mogao li sam kad i slutiti samo, da ću ti ja ubojica iz kradena drva otesati lies, pa te u neposvećenoj zemlji, uvenulu prije vremena i što više poludjelu u oči smrti, pokopati krvlju zamazanim rukama! O! moj Bože! jedno diete pokapam, a drugo! drugo! Bog zna kako će ono dovršiti. S Bogom ostaj mi drago diete, bar te se sada neće dotaknuti tudje ruke: ja ću te sam položiti na vječni počinak, kako bi ti imala bila položiti otca i zaklopiti mu oči.“

I uzam ju snažnim rukama, podigne ju sa zemlje. U taj par spuste joj se vrane vlasi tja do tratine a iz njih prosu se cvieće. Otac kleknu i pobra sve do jednoga. Matija buljio otvorenima ustima i kiselim licem; činilo mu se, sad će ná zaplakati, ali mu to nepodje za rukom.

I nanovo podigne ju otac, te koracajuć polagano položi ju oprezno u ubog lies. Tu poput majke, što u kolievku meće spavat diete, položi joj ruke u nakrst, pod glavu smjesti joj vranu kosu, te ju pokri, skidajuć sa sebe, što je samo mogao, kao da bi ju od studeni zaštititi htio. Na to poljubi ju u čelo i od otca postane opet grobarom. Klečeć zabije drvene klince u lies i sve pukotine začepi čvrsto i pomno suhom mahovinom.

Dovršiv, potraži drvo, koje oteše poput lopate i migne na Matiju.

Domislio se i on napokon, da treba dole kopati. Pri slabu svjetlu dogarajuće luči starac kao da se je živo žurio te ogledjuć se prama iztočnoj strani neba, odbacivaše žuti piesak; uz njega sin činio to isto, samo polagano i nespretno. Burko sjedio pri liesu i vijao tužno.

Zora već pucala, kadno izkopaše grob. I spustiše ju polagano u tužnu mogilu, a otac joj prvi pospe sanene oči pregršću žuta pieska.

I zasipavali grob, zasipavali dok nije svanulo i razdanilo se, a dan bio jasan na nebu. Buka sve to više primičuće se hajke čula se već odasvud, kadno je Bartol, iztesav križ, ukopao ga povrh glave Julkine.

Matija izmučen pao na zemlju. Starac prignuo se samo na grob i ostao nepomičan.

Ptice cvrkutale po drveću, hladan, svjež vjetar pirio zrakom, a sunce dizalo se jasno, veselo i razžareno.

Za njekoliko sati pograbila hajka starca i sina mu ležeće još na grobu Julkinu. Matija bio je zaspao.

Bartol dao se šuteć svezati i odvesti; rekao samo njekoliko rieči upravitelju, neka puste Matiju, priznav namah, da je on jedini kriv. A nisu ni vezali Matiju, znajući ga ludasta i ograničene glave. Otac okrenuo se njekoliko puta za njim, sudeć, da će ostati u šumi, nu nagonom njekim vukao se Matija skupa s Burkom korak po korak za Bartolom.

XXI.

U dvoru vrtilo se njekoliko liečnika oko Ivana i majke mu; pala ona na novo u vrućicu i ležala nesvjestna. Sin nebijaše mrtvo ranjen, prem ga je zrno

udarilo poviš srdca. Uz svu pogibelj mogao je ipak ozdraviti i preboliti ranu, koja za palac niže bila bi ga položila trupom.

Ali zalud tješiti tim majku, koja nemogaše ni razumjeti, što joj se je govorilo. Moradoše ju napokon s posteljom prenesti k sinu, da bi ga svojima óčima vidila sjedećega i živa; samo tim sredstvom bijaše im možno vratiti joj prisutnost duha i zdravlje. Prije toga bo nehtjede vjerovati da živi.

Nu grozan strah, što ga je prepatila, pomuti joj još većma slabu glavu i oslabi ju neobično; postarala se naglo i jako, sgrbila se za njekoliko dana. Najmanji štropot, smieh, jeka, udarac vratima, vika u dvoru potresla bi joj dušom i napunila ju tihim strahom. Drhtala bi pred svakim nepoznatim licem, pa premda dosad nije znala, tko je pucao na sina joj, ipak njeki materinski nagon kazivao joj, nek se plaši stranaca.

Ivan takodjer postao drugim čovjekom nakon te bolesti; s krvlju, prolivenom iz mladih grudi, kojom je platio mladjanu ludost i prestupak svoj, izcurilo je mnogo toga, što je u njem zla bilo. Kad se je oporavio, prva mu bijaše skrb osloboditi Bartola od svakog progonstva. Išlo je to istinabog težko, nu jer je Ivan živio i sám se zato starao, pustiše kolibara na slobodu, pod uvjetom ipak, da se udalji iz tih krajeva. Ivan htjede obilno nagraditi starca, ali on odbi ponudu prezirno i gnjevno. Razsute po sobi novce pokupiše svjedoci, a starac uze samo pušku svoju iz kuta i izadje nerekav ni rieči. Matija i Burko krenuše za njim.

Prije nego li je lišće s drveća popadalo na grob Julkin, nadjoše kolibara ukočena na žutom naspu kraj križa, koji označivaše grob kćerin.

Matija i Burko sjedili niže, jedan pleo lipove opanke, drugi ogrizao komad suha hljeba.

A što je s dvorom? — pitate još.

*

Mnogo se je tamo, premda malo po malo, promienilo. Neima tamo više kao prije bučnih zabava, ni biesne mladeži, ni razkalašenih prijatelja. Ivan postarao se i sjedi uz majku, kojoj je dvorjanstvo, izim Tekle, posve novo. Matiju učiniše lugarom, a Burko se svejednako za njim povlači te bi se često put punim pravom mogao potužiti na nezahvalnost svoga gospodara, kad psi nebi bili mnogo pošteniji od ljudi, a nadasve uztrpljiviji.

Istina Bog, da su to psi samo!

